

26

memleket

SİYASET YÖNETİM

altı aylık
kuramsal dergi

memleket
SİYASET YÖNETİM

Küresel Isınmanın Nedenleri, Sonuçları, Çözümleri Üzerine
Yeni Değerlendirmeler
Ayşen SATIR REYHAN, Hakan REYHAN

Kent Yönetiminde Yol Haritası Sorunsalı: Kentsel Politika
Aygül KILINÇ

Türk Hava Yolları "İdare"nin Neresinde? Örgüt ve Statü Üzerinden
Bir Değerlendirme
Murat YILMAZ

Antik Yunan'da Toplumsal Bir Kurum Olarak Evlilik
ve İki Oyunda Erkeklerin
İki Eşlilik Tercihleri: *Medea ve Trakhisli Kadınlar*
Yavuz ÇELİK

M
S
Y

2016
26
ISSN 1306 8282

26

memleket Siyaset Yönetim (MSY)

IBSS, EBSCO, ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı ve ASOS İndeks'te yer almaktadır.
Altı Aylık Kuramsal Dergi • 2016 • Cilt: 11 • Sayı: 26 • Ulusal Hakemli Dergi
Yayın Türü: Yerel Süreli Yayın • Sertifika No: 0307-06-008465 • ISSN: 1306-8202
Yayın Şekli: 6 aylık - Türkçe

SAYI EDİTÖRÜ

Koray KARASU

YAYIN KURULU*

Akif Argun AKDOĞAN, Prof. Dr., TODAİE
Süheyla Suzan GÖKALP ALICA, Doç. Dr., Gazi Üniversitesi
Can Umur ÇİNER, Doç. Dr., Ankara Üniversitesi
Koray KARASU, Prof. Dr., Ankara Üniversitesi
Cenk REYHAN, Prof. Dr., Gazi Üniversitesi
Aslı YILMAZ UÇAR, Yrd. Doç. Dr., İstanbul Kemerburgaz Üniversitesi
Ozan ZENGİN, Yrd. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Örsan AKBULUT
Yrd. Doç. Dr. Hüsnü AKILLI
Prof. Dr. Yüksel AKKAYA
Prof. Dr. Şinasi AKSOY
Prof. Dr. Adalet ALADA
Yrd. Doç. Dr. Tekin AVANER
Prof. Dr. Tayfun ÇINAR
Prof. Dr. Oya ÇİTÇİ
Prof. Dr. Ahmet Alpaz DİKMEN
Prof. Dr. Mehmet ECEVİT
Yrd. Doç. Dr. Cengiz EKİZ
Muzaffer İlhan ERDOST
Prof. Dr. Özer ERGENÇ
Prof. Dr. Güngör EVREN
Prof. Dr. Cevat GERAY
Prof. Dr. Atilla GÖKTÜRK

Prof. Dr. Birgül Ayman GÜLER
Prof. Dr. Gülser Ö. KAYIR
Doç. Dr. Nuray E. KESKİN
Yrd. Doç. Dr. Esra ERGÜZELOĞLU KİLİM
Prof. Dr. Bilsay KURUÇ
Prof. Dr. İzzettin ÖNDER
Prof. Dr. Tayfun ÖZKAYA
Doç. Dr. Sonay B. ÖZUĞURLU
Prof. Dr. Metin ÖZUĞURLU
Prof. Dr. Tülay ÖZÜERMAN
Prof. Dr. Cem SOMEL
Prof. Dr. Mümtaz SOYSAL
Dr. Funda KARAPEHLİVAN ŞENEL
Doç. Dr. Menaf TURAN
Prof. Dr. Oktar TÜREL
Doç. Dr. Birkân UYSAL

* Üyeler, soyadlarına göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

memleket
yayınları

Genel Yayın Yönetmeni: Akif Argun AKDOĞAN
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Zühal SİRKEÇİOĞLU DÖNMEZ
Yazı İşleri Müdürü: Özgün MİLLİOĞULLARI KAYA
Kapak Tasarım: Kadir YILDIRIMOĞLU

memleket Siyaset Yönetim (MSY) Dergisi ulusal hakemli bir dergidir; MSY, IBSS, EBSCO, ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı ve ASOS indekslerinde taranmaktadır.

Baskı: Patika Ajans Mat. Rek. Org. Tic. Ltd. Şti. Adakale Sokak 4/B Kızılay/ANKARA
Sertifika No. 32796, Tel: 0312 431 22 11, Fax: 431 22 66
Baskı Tarihi: Aralık 2016

Makalelerin sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayınlanan makalelerden kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz. Genel yayın yönetmeninin yazılı izni olmadan tanıtım amaçlı kısa alıntılar dışında dergide yer alan yazılar hiçbir yolla çoğaltılamaz, dağıtılamaz. Tam metin makalelerine <http://msydergi.com> adresinden erişilebilir.

memleket **Siyaset Yönetim**

Cilt 11, Sayı 26, Temmuz 2016

Küresel Isınmanın Nedenleri, Sonuçları, Çözümleri Üzerine Yeni Değerlendirmeler.....	1
<i>Ayşen SATIR REYHAN, Hakan REYHAN</i>	
Kent Yönetiminde Yol Haritası Sorunsalı: Kentsel Politika.....	25
<i>Aygül KILINÇ</i>	
Türk Hava Yolları “İdare”nin Neresinde? Örgüt ve Statü Üzerinden Bir Değerlendirme.....	47
<i>Murat YILMAZ</i>	
Antik Yunan’da Toplumsal Bir Kurum Olarak Evlilik ve İki Oyunda Erkeklerin İki Eşlilik Tercihleri: <i>Medea</i> ve <i>Trakhisli Kadınlar</i>	83
<i>Yavuz ÇELİK</i>	

Ocak ve Temmuz aylarında yılda iki kez yayımlanır.

İletişim: YAYED Ziya Gökalp Cad. No. 30, Kat. 5, D.17, 06420 Kızılay/ANKARA

Tel: 0 312 430 35 60, Faks: 0312 430 62 90, e-posta: msy@yayed. org

memleket Siyaset Yönetim (MSY) Dergisi ekonomi, sosyoloji, tarih, uluslararası ilişkiler, vb. disiplinlerden yararlanarak siyaset bilimi ve kamu yönetimi konularını ele alan bilimsel makalelere yer verir.

Türkçe makaleler yayımlayan *memleket Siyaset Yönetim (MSY)* hem iki hakemin, hem de yazarın değerlendirme süreci boyunca gizli kaldığı hakemli bir dergidir.

memleket Siyaset Yönetim (MSY) Dergisi YAYED yayınıdır; parayla satılmaz.

memleket Siyaset Yönetim

Volume 11, No 26, July 2016

New Evaluations on Solutions, Reasons and Results of The Global Warming.....1

Ayşen SATIR REYHAN, Hakan REYHAN

Road Map Problem in City Administration: Urban Policy.....25

Aygül KILINÇ

What is The Status of Turkish Airlines Among The “Government Bodies”?

An Analysis Based On Organization And Status.....47

Murat YILMAZ

Marriage as a Social Institution in Ancient Greece and Men’s Preference For

Bigamy in Two Plays: Medea and Women of Trachis.....83

Yavuz ÇELİK

Published biannually in January and July.

Address: YAYED Ziya Gökalp Cad. No. 30, Kat. 5, D.17, 06420 Kızılay/ANKARA
Tel: 0 312 430 35 60, Fax: 0312 430 62 90, e-mail: msy@yayed. org

memleket Siyaset Yönetim (MSY) Journal publishes academic papers in the field of public administration and political science benefiting from disciplines such as economy, sociology, history and international relations.

memleket Siyaset Yönetim (MSY) is published in Turkish. This journal employs double blind reviewing, where both the referee and author remain anonymous throughout the process.

memleket Siyaset Yönetim (MSY) is a YAYED publication; this publication is free.

memleket SiyasetYönetim'in bu sayısı sosyal bilimlerin farklı alanlarında hazırlanmış yazılardan oluşmaktadır. Ayşen Satır Reyhan ve Hakan Reyhan “*Küresel Isınmanın Nedenleri, Sonuçları, Çözümleri Üzerine Yeni Değerlendirmeler*” başlıklı yazısında iklim değişikliği ve küresel ısınma konusunu ele almaktadırlar. Yazarlar, küresel ısınmanın nedenlerine, doğal ve toplumsal sonuçlarına yer vermekte ve sorunun küresel çözüm perspektiflerini değerlendirmektedirler.

“*Kent Yönetiminde Yol Haritası Sorunsalı: Kentsel Politika*” başlıklı çalışmasında Aygül Kılınç, kentsel gelişmeye yönelik üretilen kentsel politikaları ele almaktadır. Kent aktörlerinin kentsel politikaların belirlenmesindeki rol ve etkisi, kentsel politikaların uygulanabilirliği makalede değerlendirilen konulardır.

“*Türk Hava Yolları ‘İdarenin’ Neresinde? Örgüt ve Statü Üzerinden Bir Değerlendirme*” başlıklı yazıda Murat Yılmaz, kamu örgütlenmesinin ve bu kapsamda kamu örgütlerinin dönüşümünü Türk Hava Yolları örneği üzerinden değerlendirmektedir. Türk Hava Yolları, idare ile olan bağı ve ilişkisi, statü, mülkiyet yapısı ve hukuksal kişilik özellikleri açısından ele alınmakta, kurumun örgütler dünyasındaki konumu, ilgili mevzuat, yargı kararları ve kuramsal tartışmalar çerçevesinde analiz edilmektedir.

“*Antik Yunan’da Toplumsal Bir Kurum Olarak Evlilik ve İki Oyunda Erkeklerin İki Eşlilik Tercihleri: Medea ve Trakhisli Kadınlar*” başlıklı yazısında Yavuz Çelik, Batı’nın kültürel başkenti olarak kabul edilen ve genel olarak tek eşliliğin benimsendiği Antik Yunan toplumundaki erkeklerin ikinci evlilik tercihleri, Yunan toplumunun aileye ve çok eşliliğe bakışını açık bir biçimde yansıtan Sophocles’in *Trakhisli Kadınlar* ve Euripides’in *Medea*’sı olmak üzere iki mitolojik öykü üzerinden değerlendirilmektedir.

memleket SiyasetYönetim, 2017 yılının Ocak sayısı için tema olarak kamu yönetimi ve siyaset alanıyla ilgili yine çok önemli bir konuyu belirlemiştir. 27. sayıda, Türkiye’de 2002 yılında sonra başlayan kapsamlı kamu yönetimi reformlarının başlangıç noktasını oluşturan ve kamu örgütlenmesinin temel örgütlenme ilke ve değerlerini değiştirmeyi hedefleyen, 3 Kasım 2003 tarihinde taslak olarak açıklanan ve 15 Temmuz 2004 tarihinde de *Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanun* adıyla TBMM’den geçen, ancak yasalama sürecini tamamlayamayan metin konu edilecektir. Sayıda, kanunun kendisi, hedeflediği kamu örgütlenmesi biçimi ve aradan geçen on yılı aşan sürede Türkiye’de kamu yönetimi alanında gerçekleşen değişikliklerin bu kanunun hedefleri ile ne derece uyumlu olduğu gibi çok sayıda konuyu farklı boyutlarıyla ele alacak yazılara yer verilecektir.

Prof. Dr. Koray KARASU

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi-Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

KÜRESEL ISINMANIN NEDENLERİ, SONUÇLARI, ÇÖZÜMLERİ ÜZERİNE YENİ DEĞERLENDİRMELER

Ayşen SATIR REYHAN*, Hakan REYHAN**

Öz

İklim değışiklikleri yeryüzünün var oluşundan beri, doğal döngü çerçevesinde, değışik dönemlerde, farklı şekillerde gerçekleşmiştir. Dünyada buna bağlı olarak ortaya çıkan doğal ve sosyal etkiler; iklim tarihi, çevresel antropoloji ve çevre tarihi araştırmalarında ortaya çıkarılmaktadır. İçinde bulunduğumuz dönemde de iklim değışikliği yaşanmaktadır. Ancak, iklim değışikliğinin asıl nedeni, fosil yakıtların aşırı kullanılması, büyük sanayi kirliliğı gibi insani faaliyetlere bağlı olarak gerçekleşen küresel ısınmadır. Atmosferde başta karbondioksit olmak üzere, sera gazlarının artması küresel ısınmaya ve sonucunda iklim değışikliğine yol açmaktadır. Bu makalede öncelikle küresel ısınmanın nedenleri üzerinde durulacak daha sonra ısınmanın yol açtığı doğal ve sosyal sonuçlar ele alınacaktır. Bu çerçevede, doğal sonuçları olarak kuraklık, çölleşme ve sel felaketleri; sosyal sonuçları olarak iklim göçü üzerinde durulacaktır. Son olarak da sorunun çözümü için gerçekleştirilen küresel çözüm perspektifleri genel olarak değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: İklim değışikliği, küresel ısınma, karbondioksit, iklim göçü, çölleşme

NEW EVALUATIONS ON SOLUTIONS, REASONS AND RESULTS OF THE GLOBAL WARMING

Abstract

Climate changes have occurred in different forms, at different times, within the natural cycle of the cycle, since the earth's existence. The natural and social influences are revealed in the world regarding to climate history, environmental anthropology and environmental history. Climate change is also happening

---

* Yrd. Doç. Dr., Hitit Üniversitesi İ.İ.B.F. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Kent ve Çevre Bilimleri Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, aysensatireyhan@hitit.edu.tr

** Doç. Dr., Hitit Üniversitesi İ.İ.B.F. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Kent ve Çevre Bilimleri Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, hakanreyhan@hitit.edu.tr

Makale gönderim tarihi: 02.11.2016

Makale kabul tarihi : 03.12.2016

in our own period. However, global warming is the result of climate change due to human activities such as the real cause, excessive use of fossil fuels, and large industrial pollution. The increase of greenhouse gases, especially carbon dioxide, in the atmosphere leads to global warming, which leads to climate change. In this article will focus primarily on the causes of global warming, and then discuss the natural and social consequences of global warming. Natural consequences of this are drought, desertification and floods; Social outcomes will also focus on climate migration. Finally, the global solution perspectives for this solution of the problem will be evaluated generally.

Keywords: Climate change, global warming, carbon dioxide, climate migration, desertification

Giriş

Sanayi devriminden beri düzenli olarak arttığı tespit edilmiş olan atmosferdeki ısınma, günümüzün ultra tüketim toplumunda iyice belirginleşmeye, mücadele edilmesi giderek zorlaşan doğal ve toplumsal sonuçlar doğurmaya başlamıştır. Küresel ısınmanın yol açtığı temel sonuç küresel iklim değişikliğidir. Doğa tarihinde zaman zaman görülmüş ve bir takım doğal sonuçlar ortaya çıkarmış olan iklim değişiklikleri, kitlesel üretimin başlangıcı olan ve insan-doğa ilişkisinde insanın mutlak bir üstünlüğüne yol açan bir dönüm noktası olarak kabul edilen sanayi devriminde farklı bir boyut kazanmıştır. Bu süreçten sonra insanın üretimiyle ve tüketimiyle- meydana getirdiği küresel ısınmadan kaynaklı bir küresel iklim değişikliği gerçeğiyle karşı karşıya kalınmıştır.

İnsan kaynaklı olduğu için hem doğal hem de beşeri bir boyutta incelenmesi gereken iklim değişikliği, son yıllarda nedenleri ve sonuçlarıyla birlikte hem iklim bilimi, meteoroloji, biyoloji, çevre mühendisliği, kimya gibi fen bilimleri alanlarının hem de siyaset bilimi, sosyoloji, iktisat gibi sosyal bilim alanlarının konusu haline gelmiştir. Çünkü sorunun doğal yaşamda meydana gelen kalıcı etkileri (sel felaketleri ve çölleşme); bu etkilerin neden olduğu iklim göçü ile iklim göçmenleri/mültecileri gibi toplumsal sonuçları doğurmaktadır.

Peki bu süreç durdurulmaz mı? Başta Birleşmiş Milletler olmak üzere küresel kurumlar, çevre toplulukları; Avrupa Birliği gibi bölgesel birlikler, hatta son zamanlarda Dünya Bankası gibi küresel kapitalist kuruluşlar ve küresel şirketler bu sorunu gündemlerine almış durumdadırlar. Küresel ısınmanın artış seviyesi ile ilgili ortaya çıkan felaket senaryolarının kısa sayılabilecek bir dönem içerisinde gerçekleşmemesi için herkes çözüme ilişkin etkili bir eylem planının uygulanması gerektiğini düşünmekte fakat “ne, nasıl ve ne zaman yapılacak?” konusundaki belirsizlikler devam etmektedir.

Gelişmiş kapitalist ülkeler ve küresel şirketler, ekonomik büyümeyi durduracak bir çözümün dünyanın ekolojik dengesini düzeltirken ekonomik dengesini bozacağını düşünerek kapitalist sistemden geri dönmemesini savunuyorken, kalkınmakta olan ülkeler; henüz büyüme evresine girdikleri için küresel ısınmanın esas sorumlusu olan gelişmiş kapitalist ülkeler ile kendi ülkeleri arasındaki iktisadi eşitsizliğin öncelikli olarak ortadan kaldırılması gerektiğini ifade etmektedirler. Çevreciler ise sürekli büyüme, hızlı kalkınma politikalarından derhal vazgeçilmesi gerektiğini söylemektedirler. 1980’li yıllardan beri en dengeli formül olarak ortaya atılmış olan “sürdürülebilir kalkınma” fikrinin iyice katmerlenen soruna ne ölçüde cevap verebileceği ise tartışma konusudur.

Sonuçta dünyanın tek bir bölgesini, ülkesini, sınıfını, milliyetini, ya da dinini değil tamamını topyekün etkisi altına alan, tehdit eden bir sorun ile karşı karşıya kaldığı artık herkes tarafından bilinmektedir.

Acil olarak bir şeylerin yapılması gerektiği en son olarak 2015 Paris İklim Zirvesi’nde deklere edilmiş ve neredeyse dünyanın bütün ülkeleri tarafından teyit edilmiştir. Artık sonuçları somut olarak gözlemlenen küresel ısınmanın nasıl yavaşlatılabileceği sorusuna olan yanıt arayışı esas olarak sorunun nedeni üzerinde uzlaşmaya varmak ile sağlıklı bir başlangıca kavuşmuştur. Bu çerçevede, küresel ısınmaya yol açan nedenin atmosfere yayılan karbondioksit miktarının giderek artması olduğu ve bu durumun endüstriyel üretim, hızlı kentleşme, tüketim toplumu içinde bulunan bir “insanlık durumu”ndan kaynaklandığı yönündeki düşünce artık neredeyse “ortak bir kanı” olarak geçerlilik kazanmaya başlamıştır. Elbette, böyle bir gerçeklik ortada iken yapılması gereken öncelikli şey, “karbon ayak izi” adıyla karbon salımının ölçülmesi ve ekolojik durumun sorumlularıyla birlikte belirlenmesi olmalıdır. Bununla birlikte karbondioksit salımı en az olan yeni iktisadi yaklaşımların ve teknolojik sistemlerin geliştirilmesi gerekmektedir.

Bu makalede, öncelikle mevcut ekolojik tahribatın, küresel ısınmanın ve buna bağlı olarak meydana gelen küresel iklim değişikliğinin sebepleri üzerinde durulacaktır. İklim değişikliğinin somut sonuçları olarak ortaya çıkan çölleşme, kuraklık, iklim göçü gibi sosyo-ekolojik bozulmalar ele alındıktan sonra, bu sorunlara ilişkin değişik küresel çözüm çerçeveleri üzerinde yapılan yeni değerlendirmeler ele alınacaktır.

Küresel Isınma Sorunu

Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) çerçevesinde yapılan iklim sistemi inceleme raporlarına göre; dünya atmosferinde bulunan karbondioksit, metan ve diazotmonoksit oranları sanayi devriminin başlangıç dönemi olarak kabul edilebilecek 1750 yılından itibaren insan faaliyetlerinin yoğunluğuna, toplumsal-ekonomik gelişiminin hızına paralel olarak artmaya başlamış ve binlerce yıllık geçmişi olan buz çekirdekleri incelenerek ortaya konulan tespitlere göre bu artış günümüzde sanayi öncesi değerlerini fazlasıyla aşmıştır.¹ Aynı raporlarda, sanayi devriminin başlangıç yıllarından günümüze kadar iklim sistemindeki ısı artışının 0,9 santigrat derece olduğu belirtilmekte ve atmosfere karbon salınımı azaltılmadığı ve üretim-tüketim sisteminin mevcut şekilde devam ettirildiği takdirde önümüzdeki dönemde her on yıl için 0,3 santigrat derece ısınmanın söz konusu olacağı öngörülmektedir.²

Küresel ısınma ile ilgili güvenli sınırı belirlemeye çalışan bilim insanları, dünyanın kaldıracabileceği ısı artışının en fazla 1,5-2 santigrat derece olduğunu yoksa ısınmaya paralel olarak bütünüyle yaşamı tehdit edecek nitelikte etkilerin olabileceğini tespit etmişlerdir. Buna göre küresel ısınma; bazı canlı türlerinin yok olması, milyonlarca insanın kasırga ve sel tehdidi altında bulunması, kuraklaşma, çölleşme, su yetersizliği gibi hali hazırda görülmekte olan ekolojik risk faktörlerini ortaya çıkarmıştır. Ancak, sıcaklığın 1,5-2 santigrat aralığının üzerine çıkması durumunda ise canlı nesillerin tükenmesi ve ekosistemlerin önemli ölçüde bozulması tehlikesinin daha somut, hissedilir, kabul edilemez biçimde ortaya çıkacağı gibi felaket öngörülleri de ortaya konmuştur. Örneğin sıcaklığın 2 ila 2,5 derece arasında artması durumunda Güneydoğu Afrika ve Kuzeydoğu Avustralya’da bölgesel bitki ve hayvan nüfusunda büyük azalmaların olacağı; 2,5 dereceden fazla olması durumunda ise dünyada bilinen bitki ve hayvan türleri neslinin yüzde 20 ila 30’nun, Amazon yağmur ormanlarında ve buradaki biyoçeşitlilikte yüzde 20 ila 80 arasında bir kayıp olacağı tahminleri yapılmaktadır.³ Bununla birlikte, iklim sisteminin ısısındaki artışın 1,5-2 derecede tutulmasının da aslında tehlikeyi önlemeyeceği, esas yapılması gerekenin 1 derecenin altında tutmak olduğunun altı çizilmekte ve bu sağlanmazsa özellikle 2050 yılından itibaren başlayacağı düşünülen ekolojik kriz senaryoları dile getirilmektedir.⁴

¹ WWF, “Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC)- 5. Değerlendirme Raporu”, s.3. <http://www.wwf.org.tr/?2340>, (14.12.2016)

² Murat Türkeş, Ömer Lütfi Şen, Levent Kurnaz, Ömer Madra, Ümit Şahin “İklim Değişikliğinde Son Gelişmeler”, *IPCC 2013 Raporu*, İstanbul Politikalar Merkezi, Sabancı Üniversitesi, 2013, İstanbul, s.10.

³ W.L.Hare, “İklim İçin Güvenli Bir İniş”, *The Worldwatch Institute Dünyanın Durumu 2009 Raporu: Isınmakta Olan Bir Dünyaya Bakış*, Çev. Ayşe Başçı, İş Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s.29-32.

⁴ *Y.a.g.m.*, s. 45.

Yaşanan iklim değişikliğinin doğal kaynaklı olmasından çok insan kaynaklı nedenlere dayandığı görüşünün ağırlık kazanmasından bu yana, sorunu tartışan ve çözüm arayan uluslararası girişimlerin sayısında artış gözlenmiştir.⁵ Burada en büyük payın fosil yakıtlara ait olduğu belirtilmekte, dünyadaki toplam enerji talebinin % 29'unu karşılayan kömürün ise karbon emisyonlarının % 44'ünden sorumlu olduğu düşünülmektedir. Sıcaklıklarda bugün itibarıyla 0,9 derece artış meydana gelmişken emisyonların mevcut artış hızıyla, sıcaklık artışının 2060'ta 4 dereceyi bulması beklenmektedir.⁶

Esasında iklim değişikliği ile ilgili mücadelenin başarıya ulaşması için enerji sektörünün fosil yakıtlardan arındırılması gerekmektedir. Petroldeki, kömürdeki, doğalgazdaki, odundaki ve diğer organik maddelerdeki karbonu yakmak karbondioksit üretimine yol açar. Atmosferde karbondioksit oranı 380 ppm'dir ve CO₂konsantrasyonu sanayileşmeden önce 280 ppm'di. Oksijen ve azot atmosferin % 97'sini teşkil etmektedir. Oksijen yüzde 21, azot yüzde 76'sını oluşturmaktadır. Geri kalanıysa su buharı ile çeşitli gaz karışımları oluşturur ki, bu gazlar arasında 380 ppm ile karbondioksit iklim için en önemli olanıdır.⁷ İkinci en önemli olan gaz ise (bitkisel maddelerin oksijen olmadığı bir ortamda, mesala bir ineğin çürümesinden meydana gelen) metan gazıdır ve atmosferde 1,8 ppm'dir. Tablo 1'de sera gazlarının günümüzde kaynaklarına yönelik genel durumu ortaya konulmaktadır.⁸

Tablo 1: Sera gazları (su buharı hariç)

Sera gazları	Bugünkü derişim (ppm)	Ortalama yaşam (yıl)	Ağırlık birimi başına 100 yıl boyunca sera gazı potansiyeli	CO ₂ eşdeğeri bugünkü derişim (ppm, 100 yıl)	Seragazı etkisinin yüzdesi (100 yıl)
Karbondioksit (CO ₂)	380	30.000-35.000	1	380	%61
Metan (CH ₄)	1,8	15	25	26,3	%15
CFC	0,0009	100	1,810-10.900	14,3	%11
Ozon (O ₃)	0,0015-0,05	0,16 (2ay)	<2.000	18,9	%9
Nitrikoksit (N ₂ O)	0,3	114	298	8,5	%4

Kaynak: Hans-Wernersinn, *Yeşil Paradoks- Küresel Isınmaya Arz Yanlı Yaklaşım*, Çev: Mehmet Evren Dinçer, Koç Üniversitesi Yayınları:106, 1. Baskı, Ekim 2016, İstanbul, s.27.

⁵ Konuralp Pamukçu, "Küresel Isınmaya Karşı Küresel İşbirliği", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 3, Sayı 10, 2006, s.173-207.

⁶ National Geographic, Türkiye İklim Değişikliği Özel Sayısı, Kasım 2015, s.68.

⁷ Hans-Werner Sinn, *Yeşil Paradoks- Küresel Isınmaya Arz Yanlı Yaklaşım*, Çev: Mehmet Evren Dinçer, Koç Üniversitesi Yayınları:106, 1. Baskı, Ekim 2016, İstanbul, s.17.

⁸ Hans-Werner Sinn, *a.g.e.*, 2016, s.27.

Bu tablo, önümüzdeki 100 yıl boyunca bu gazların sera etkilerinin hesaplanışının temelini oluşturmaktadır. Her bir gazın (su buharı hariç) sera gazı etkisini yüzdelik olarak gösteren son sütun, iklim politikaları geliştirilirken karbondioksitin bu etkisini ortaya koymak açısından önemli bir gösterge niteliğindedir.⁹

IPCC verileri doğrultusunda küresel ısınmanın etkisiyle içinde bulunduğumuz yüzyılda insanlık için; sağlık, çevre ve ekonomiyle ilgili olmak üzere çok büyük olumsuzluklar öngörülmekte, ısınmanın özellikle türler üzerindeki etkisinin son derece büyük olduğuna da dikkat çekilmektedir: İklim değişikliği nedeniyle risk altında olduğu tahmin edilen sayısı 100 bin altında kalmış yeşil deniz kaplumbağası popülasyonu, 1.800'ün altında panda popülasyonu, 20-25 bin civarındaki kutup ayısı popülasyonu, 10 bin 24 bin arasında olduğu tahmin edilen mavi balina popülasyonu, 470 binin altında Afrika fili popülasyonu, 6 bin 624'ün altında tahmin edilen sumatra orangutanı popülasyonu ve 7.3 milyar civarında insan popülasyonu söz konusudur.¹⁰ Nitekim, IPCC verilerine göre, ileride üzerinde durulacak, 2050 yılına gelindiğinde 250 milyon insanın “iklim göçmeni” olacağı öngörülmektedir. İklim değişikliğinin deniz canlıları ve ekosistemleri üzerinde birikerek artan tehdidi de henüz anlaşılmaş değildir. İklimi anlamadaki zorluğun bir sebebi de, tek tek iklim-bağlantılı unsurların genelde birbirini güçlendirmesidir. Örneğin, okyanusun ısınması oksijen çözünürlüğünü azaltır ve doğal olarak canlıların oksijen taleplerini artırır, oksijen yetmezliğini şiddetlendirerek daha fazla karbondioksit üretilir ve asitlenme hızlanır.¹¹

Küresel ısınma konusunda temel bilimsel bulgular, veriler ve hesaplamalara dayanılarak yapılan uyarılar bilimsel dergiler, konferans ve sempozyumlarda dile getirilmişse de, ne yazık ki, yeterince ilgi uyandırmamıştır. Daha sonra da alınacak önlemlerin bedellerini ödeme konusundaki anlaşmazlıklar nedeniyle sorunlara önerilen çözümlerin yeterliliği tartışılır duruma gelmiştir. Bu konu bilindiği gibi hâlâ sürüncemededir ve tartışmalar sürmektedir¹² ve sürdürülebilir kalkınma politikalarından “çevresel iyileşme” ve “küresel ısınmanın geriletilmesi” anlamında iyi/yeterli sonuçlar alınmadığı sürece de tartışmalar süreceğe benzemektedir. Herhalde bu anlaşılabilirliği sağlamak için öncelikle mevcut olumsuz durumu somutlaştırmak gerekir. Bunun için de “karbon ayak izi” gibi sorumluları ve tahribatı özne-nesne ilişkisi içerisinde belirleyen somut göstergeler önem kazanmaktadır.

⁹ Hans-Werner Sinn, *a.g.e.*, s.28.

¹⁰ WWF, *İklim Değişikliğinin Türler Üzerindeki Etkisi*, Çev. Onur Akgül, ISBN 978-605-9903-06-06, 2015, s.15.

¹¹ Worldwatch Enstitüsü, *Dünyanın Durumu 2015-Sürdürülebilirliğin Önündeki Gizli Tehditlerle Yüzleşmek*, Çev.Görlü Hotinli, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 2015, İstanbul, s.115.

¹² Sci Dev, Trade tactic could unlock climate negotiations, World Conference of Science Journalists, 2009, <http://www.scidev.net/en/opinions/trade-tactic-could-unlock-climate-negotiations.html>. (11.12.2016)

Karbon Ayak İzi

Karbon ayak izi, tüm bireylerin, toplumların, hükümetlerin, firmaların, örgütlerin, süreçlerin, endüstriyel sektörlerin, yani herkesin dahil edildiği faaliyetleri içine alan ve bütün bu unsurların küresel ısınmadaki payımı, etki derecesini gösteren bir ölçümlemedir. Genel bir “ekolojik etki” ölçümleme biçimi olan “ekolojik ayak izi”nin küresel ısınma ve buna yol açan emisyon üretim sürecine uyarlanmasıdır.

Ekolojik ayak izi, topluluklardan ülkelere ve genel olarak insan topluluğuna kadar geniş bir ölçek aralığında, doğal kaynak tüketiminin, sürdürülebilirliğin ölçülebilir şekilde değerlendirilmesinde kullanılmaktadır.¹³ Karbon ayak izi ise, bir kişinin bir yılda doğaya saldıgı toplam karbondioksit miktarının ölçülmesi ile hesaplanmaktadır. Bunlar genelde aracın kaç kilometre kullanıldığı, uçağa ne kadar binildiği, yerel ürünlerin tüketip tüketilmediği, ısınmak için ne tür ve ne kadar enerji kullanıldığına yönelik değişkenleri içermektedir. Karbon ayak izini büyüten en önemli faaliyet alanı elbette yoğun enerjiye dayalı olarak büyüyen sanayi üretim süreci ve buna bağlı olarak gelişen, yaygınlaşan, karmaşıklaşan ekonomik etkinliklerdir. Bununla birlikte; ekonomik etkinliğin önemli bir ayağını oluşturan ve “bacasız sanayi” adı verilen turizm faaliyetleri içinde zengin ülke ve gelişen ülkelerin üst gelir grubu vatandaşlarının kitle turizmine katılması; dünyanın birbirinden çok uzak olabilen tüm ticari metropollerini arasındaki sürekli yolcu ve kargo taşımacılığının artması gibi “modern” gelişmelerin hepsi emisyon ve kirlenici kaynağı olarak insanlığın ekolojik ayak izini ve karbon ayak izini büyütmektedir.¹⁴

Küresel ölçekte tüketimin ekolojik ayak izi, toplam 18 milyar küresel hektar (kha), kişi başına ise ortalama 2,7 kha düzeyinde hesaplanmış, aynı yılda, toplam biyolojik kapasite ise, 11.9 milyar kha ve kişi başına 1.8 kha olarak belirlenmiştir. Bu sonuç; 0,9 kha’lık ekolojik açığa işaret etmektedir. Kişi başına düşen ekolojik kapasite, nüfus artışına paralel olarak sürekli azalmaktadır. Kişi başına düşen ekolojik ayak izi sabit kalsa bile, dünyanın biyolojik kapasitesi, toplamda hızla artan ekolojik ayak izini karşılamak için yetersiz kalmakta, küresel ekolojik açık ekolojik limit aşımını giderek büyümektedir.¹⁵ Türkiye’de ise, üretken alanların dünya ortalamasının üstündeki verimliliğine karşın, kişi başına düşen biyolojik kapasite 1,3 kha ile henüz dünya ortalamasının (1,8 kha/kişi) altındadır.¹⁶ Tüketicinin yarattığı toplam ekolojik ayak izi ülke genelindeki biyolojik kapasiteyi

¹³ Ayşen Satır Reyhan, Sürdürülebilir Üretim ve Tüketim Politikaları Çerçevesinde ‘Yeşil Ekonomi’ Üzerine Bir Değerlendirme, *Memleket Siyaset Yönetim (MSY)*, Cilt 9, Sayı: 22, 2014, s.336.

¹⁴ Ergin Duygu, “İklim Değişikliği, Kuraklaşma ve Çölleşme İle Savaşımın Önemi ve Bazı Örnekler”, *TMMOB Su Politikaları Kongresi (Bildiriler Kitabı)*, Ankara, 2006, s.213.

¹⁵ WWF, Global Footprint Network, “Türkiye’nin Ekolojik ayak izi Raporu”, 2012. s.7, http://awsas-sets.wwftr.panda.org/downloads/turkiyenin_ekolojik_ayak_izi_raporu.pdf, (24.12.2015)

¹⁶ Y.a.g.e, s.7.

1974'te aşmıştır. 2007 yılında bu eşiğin iki katına çıkmıştır. Üretimin yarattığı toplam ekolojik ayak izi ise; Türkiye'nin kullanılabilir biyolojik kapasitesini 1972 yılında aşmıştır. 2007 yılına gelindiğinde Türkiye'de üretimin ekolojik ayak izi, biyolojik kapasitesinin yaklaşık 1,6 katına çıkmıştır.¹⁷ Son istatistiklere göre; Türkiye'nin ekolojik ayak izinin küresel biyolojik kapasiteyi geçtiği oran % 50, karbon ayak izininin Türkiye'de toplam ekolojik ayak izi içindeki payı % 46, tarım ayak izinin Türkiye'nin toplam ekolojik ayak izi içindeki payı % 35, elektrik üretiminin karbon ayak izindeki payı % 26, Türkiye'de en yüksek gelirli grubun ekolojik ayak izinin en düşük gelirli gruba göre büyüklüğü tam olarak üç kattır. Avrupa Birliği üyesi gelişmiş ülkelerin nerdeyse hepsinin ekolojik ayak izi açığı da Türkiye'den yüksektir.¹⁸ Ekolojik ayak izi ve karbon ayak izi ölçümleri küresel ısınmadaki "sorumluluk payı"nı somut olarak göstermesi açısından ve özellikle de ayak izi en büyük olan sanayileşmiş-kapitalist ülkelerin yükümlülüklerini de gündeme getirmesi açısından önemlidir. Bu ölçümler, Kyoto Protokolü'nden Paris İklim Antlaşması'na kadar bütün küresel toplantılarda gelişmiş ülkelerin yükümlülüklerinin, az gelişmiş/gelişmekte olan ülkelerin ekonomik yardım taleplerinin ve çevreci hareketlerin de "iklim adaleti" ilkesi çerçevesinde yeni bir ekonomik düzen istemlerinin temel dayanak noktasını oluşturmaktadır. Küresel ısınmanın tabiatta ve toplumsal yaşamda yol açtığı/açacağı sonuçlar dikkate alındığında yükümlüklerin yerine getirilerek karbon ayak izinin azaltılmasının ekolojik, ekonomik ve toplumsal güvenlik sorunları açısından dünyanın geleceğini belirleyeceğini söylemek mümkündür.

Küresel Isınmanın "Doğal" Sonuçları: Kuraklık, Çölleşme Ve Sel

Küresel ısınma sorununun yağış rejimleri üzerinde yarattığı etkinin önemli olumsuz sonuçlarından birisi de kuraklıktır ve çölleşmedir. Çöller yıllık yağışın 254 mm'den az olduğu ve buharlaşma oranlarının bu rakamı aştığı yerler olarak tanımlanmakta, genelde sıcak iklimler ve bölgelerle ilişkilendirilmekle birlikte soğuk çöller de bulunmaktadır.¹⁹ Çölleşme, toprak bozulumu veya arazi bozulumu ülkemiz ve dolayısıyla dünya mirasından geri getirilemez boyutlarda kaybetmeye başladığımız veya tamamen yitirdiğimiz doğal kaynağımız olan toprakların, yeryüzündeki işlevlerinin değişkenliği ile biyo-üretkenliğinin kaybedilmesidir.²⁰

¹⁷ Y.a.g.e, s.10.

¹⁸ Global Footprint Network Advancing the Science of Sustainability, "Result", http://www.footprint-network.org/gfn_sub.php?content=footprint_hectares, (03.12.2015)

¹⁹ Patrick Hook, *Çevre Terimlerinin Küçük Kitabı*, Çev. Bahtiyar Kurt, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları (722), 2015, Ankara, s.48.

²⁰ C. Cangir - D. Poyraz, "İklim Değişikliği ve Çölleşme veya Toprak /Arazi Bozulumunun Türkiye'deki Boyutları ve Çölleşme ile Mücadele", *Terkirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, Tekirdağ, 2008 5(2), s.170.

Kuraklık ve yanlış arazi yönetimi, arazi ve su kullanımı ile toprak ve iklim arasındaki uyumsuz birleşiminin bir sonucudur. Günümüzde gerçek çöllerin ve çölleşmeye eğilimli alanların bulunduğu, çok kurak, kurak, yarıkurak ve kuru-yarı nemli araziler, yerküre karalarının yaklaşık % 47'sini kaplamaktadır.

Tablo 2: Yeryüzünde Kurak arazilerin kapladığı alanlar.²¹

<i>Sınıflandırma</i>	<i>Kuraklık İndisi (Kİ)</i>	<i>Alan (%)</i>
Çok Kurak	$Kİ < 0.05$	7.5
Kurak	$0,05 < Kİ < 0.20$	12.1
Yarı Kurak	$0.20 < Kİ < 0.50$	17.7
Kuru Yarı Nemli	$0.50 < Kİ < 0,65$	9.9

Tablo 2'de ifade edildiği gibi, öncesinde yağış alan bölgelerde daha fazla yağışın olacağı, kuraklık alan bölgelerde ise bu sorunun daha da artacağı tahmin edilmektedir. Taşkınlar, büyük miktarlarda suyun belirli bir alana, o alandaki suyu boşaltacak doğal deşarj ve buharlaşma süreçlerinin kapasitesini aşan bir hızla salınması sonucunda oluşur.²² Neticede; küresel ısınma bazı bölgelerde seller, taşkınlar ve kasırgalara ve şiddetli kuraklıklara neden olacaktır ki bu da çok sayıda insanı açlık ve susuzluk tehlikesiyle karşı karşıya bırakacaktır.

Aslında gelecek dilini yavaş yavaş şimdiki zaman gibi düşünmek gerekmektedir. 2011 yılında meydana gelen seller ve kuraklıklar iklim değişikliğinin günlük yaşamımıza ne kadar etki ettiğinin bir göstergesi olmuştur.²³ 2011 yılı küresel sel yılı olarak gösterilmiş, Güney Amerika'dan Güney Doğu Asya'ya Avrupa'ya kadar birçok ülke seller ile boğuşmuştur. Örneğin 2011 yılı Ocak ayında Brezilya tarihinin en büyük ve en ölümcül felaketini yaşamış, yüksek yağışlar yüzünden 772 insan hayatını kaybetmiş 126 insan ise kaybolmuştur. 13.000 kişinin evsiz kaldığı ülkede selin bilançosu 1.20 milyar dolar olarak tahmin edilmektedir. Şubat ayında Pakistan'da başlayan sel felaketi Mart ayına kadar sürmüştü ve 155 bin kişiyi evsiz bırakıp, yerinden yurdundan edilmiştir. Belki de dünya tarihinin en önemli sel felaketi ise 2011 Temmuz ayında Tayland'da yaşanmıştır. Sel felaketi ile Güney Tayland'ın tamamında hayat durmuş, 12.8 milyondan fazla insanın etkilendiği sel felaketi ve gelecekteki iklim değişikliği tehditleri yüzünden başkent Bangkok'u bile taşıma planları yapılmıştır. Somut bir örnek daha verilirse; 2014

²¹ Murat Türkeş, "Kuraklık, Çölleşme ve Birleşmiş Milletler Çölleşme İle Savaşım Sözleşmesi'nin Ayrıntılı Bir Çözümlemesi", *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Cilt 20, Sayı: 1, 2012, s.21.

²² Patrick Hook, *a.g.e.*, s.178.

²³ Devin Bahçeci, *Kişisel Karbon Ayakizi Rehberi*, Yeni İnsan Yayınevi-62, Ekoloji Serisi-21, İstanbul, 2013, s.11.

yılında Bosna-Hersek, Hırvatistan ve Sırbistan'da meydana gelen seller 60 kişinin ölümüne yol açmış ve 2,5 milyondan fazla kişiyi etkilemiştir.²⁴ Bu örnekler yaşanan onlarca sel felaketinden sadece bir kaçıdır. Bu arada küresel ısınma ve iklim değişikliği sadece selleri tetiklemekte kalmamaktadır. Kuraklık da iklim değişikliğinin en önemli sonuçlarından birisidir.²⁵ Ayrıca büyük ölçüde çevrenin bozulması ya da kirlenmesine bağlı olarak dolaylı sağlık riskleri bulunmaktadır. Örneğin, seller sanayi tesislerinden gelen kirlenici maddeleri ve kimyasal maddeleri, atık suları ve kanalizasyon suyunu taşıyabilmektedir. Bu durum, içme suyunun ve tarım alanlarının kirlenmesine yol açabilmektedir. Dışkı ve kimyasal maddelerin güvenli bir şekilde atılması söz konusu olmadığında, sel suları veya daha büyük akımlar göllere ve denize kirlenici maddeler taşıyabilmekte ve besin zincirini etkileyebilmektedir.²⁶

Dünya Meteoroloji Örgütü tarafından her yıl küresel iklimin durumu hakkında bir açıklama yapılmakta, en son veriler hakkında bir özet verilerek hızlıca o yıl küresel iklim değişimiyle ilişkili gerçekleşen olaylar listelenmektedir. Örneğin sadece 2013 yılında yaşadığımız önemli iklim olaylarından birkaçı şöyledir:²⁷ Toprak kaymasına sebep olan, tarihteki en güçlü fırtınalardan Haiyan (Yolanda) Tayfunu Filipinler'in merkezi bölgelerini harap etmiştir. Güney Yarımküre'de yüksek sıcak hava dalgaları tespit edilmiştir. Avustralyada yıllık rekor sıcaklıklar yaşanmış, Arjantin en sıcak ikinci yılını yaşamış, Yeni Zelanda ise en sıcak üçüncü yılını geçirmiştir. Gelmiş geçmiş en geniş tornado, ABD'nin Oklahoma eyaletinde El Reno'yu vurmuştur. Aşırı yağışlar Avrupa'nın Alpler bölgesinde, Avusturya'da Çek Cumhuriyetinde, Almanya'da, Polonya'da ve İsviçre'de şiddetli su baskınlarına yol açmış, Brezilya'nın kuzeydoğusu, son 50 yılın en kötü kuraklığını yaşarken, atmosferdeki sera gazı konsantrasyonları rekor seviyelere ulaşmıştır.²⁸

Sera gazlarındaki artışın getirdiği küresel ısınma ve buna bağlı olarak ortaya çıkan iklim değişiklikleri ciddi doğal-toplumsal sonuçlar ortaya çıkarabilecektir. Kuraklık, çölleşme ve sel felaketleri bu sonuçların doğal alanda görünen kısmıdır. Buna bağlı olarak da ciddi toplumsal olaylarla, güvenlik sorunlarıyla da karşılaşmak olasıdır. Bu sorunların en insanlık adına en çok sıkıntı yaratanlarından biri yeni bir ekolojik göç olarak "iklim göçü" olacaktır.

²⁴Avrupa Çevre Ajansı, AÇA İşaretler 2015, "Değişen bir İklimde Yaşamak", 2015, s.20.

²⁵ Devin Bahçeci, a.g.e, s.12.

²⁶ Avrupa Çevre Ajansı, a.g.e, s.20

²⁷ Sinan Eden, *İklim Krizi ve Yaptırmamak*, Doruk Yayınevi, İstanbul, 2015, s.25.

²⁸ Sinan Eden, a.g.e, s. 26.

Küresel Isınmanın “Sosyal” Sonuçları: İklim Göçü

Küresel ısınmanın ve daha genel olarak küresel iklim değişikliğinin yol açabileceği ekolojik felaketlerle ilgili senaryoların gerçeğe dönüşmeye başladığı anda insanlığın karşılaşacağı ilk somut sorun yeni göç hareketleriyle birlikte dünyanın nüfus dengesinin bozulması olacaktır. Artık somut olarak görülmeye başlanan bu durum, yaşanan ekolojik krizle birlikte ciddi bir toplumsal krizi, siyasi krizi ve nihayetinde insanlık krizini de beraberinde getirecektir. IPCC'nin 1990 yılında yayınlanan ilk raporlarından bu yana yapılan değerlendirmelerde iklim sisteminin her 10 yılda bir 0,30 derece ısınmakta olduğu tespit edilmiştir ve bu durum dünyanın geleceği konusunda karamsar bir tablo ortaya çıkarmıştır.²⁹ Şimdiden yaşanmaya başlayan bu belirtiler gösteriyor ki, -eğer radikal önlemler alınmazsa- yakın gelecekte milyonlarca insanı etkisine alan ekolojik felaketlere yol açacak ve çok ciddi kitlesel göçlerin oluşmasına neden olabilecektir. Örneğin küresel iklim değişikliğinden en çok etkilenen Asya-Pasifik bölgesinde yaşayan milyonlarca insan 2011-2012 yılları arasında Pakistan ve Çin'de meydana gelen sellerden dolayı yaşadıkları bölgeleri terk etmişlerdir.³⁰ Bangladeş'te, 2050 yılına kadar, kıyı bölgelerinde yaşayan yaklaşık 30 milyon insanın, iklim değişikliğine bağlı erozyonlar, seller ve içme sularının tuzlanması nedeniyle evlerini ve topraklarını bırakıp başka yerlere göç etmek zorunda kalacağı öngörülmektedir.³¹ Küresel ısınmaya bağlı kuraklık, çölleşme ve sel felaketlerinin “iklim göçü” gibi yeni ve daha çetrefilli yeni toplumsal sorunlar doğuracağı şimdiden görülmeye başlanmıştır.

İklim Bilimci Mikdat Kadioğlu'na göre; “*Son yıllarda giderek artan şiddette ve sıklıkta, sel, kuraklık ve fırtınalar gibi meteorolojik afetlerin daha da fazlalaşması beklenmektedir. Dolayısıyla ister kıyılarda, ister kıyılardan uzakta olsun ya da bir gelecekte milyonlarca insanın evlerini ve/veya ülkelerini terk edip göçmekten başka bir çaresi kalmaması yüksek ihtimal dahilindedir. Küresel iklim değişimi, böylece, Türkiye ve Dünya üzerinde şu an sürüp giden kıtlık, göç ve mülteci problemlerini daha da artıracaktır.*”³² Kadioğlu, bir söyleşisinde, ülkemizde son zamanlarda Ege ve Akdeniz kıyılarında Avrupa'ya kaçarken yakalanan Asyalı kaçakların da iklim göçmeni olduğunu belirtmiştir. Bu insanlar, iklim değişikliğinin yurtlarını yaşanmaz hale getirmesi sonucunda daha uygun şartlarda yaşamak üzere göç etmek istemişlerdir.³³ Son dönemlerde Suriye'deki savaştan kaçarak Türkiye'ye gelen 3 milyondan fazla insanı elbette “iklim göçmeni” değil, “sığınmacı” olarak kabul etmek gerekir. Ancak, savaşın başladığı yıllara kadar

²⁹ IPCC Değerlendirme Raporu, s.13.

³⁰ Ahmet Mutlu-İbrahim İrdem-Berna Üre, “Ekolojik Mültecilik”, *MSY Dergisi*, Cilt 10, Sayı 23, Ocak, 2015, s.96.

³¹ Nuran Talu, *Türkiye'de İklim Değişikliği Siyaseti*, Phoenix Yayınevi, 2015, Ankara, s. 69.

³² Mikdat Kadioğlu, *Küresel İklim Değişimi ve Türkiye*, Güncel Yayıncılık, İstanbul, 2001, s.333-334.

³³ <http://www.2023.gen.tr>, Erişim Tarihi: 15 Aralık 2010.

(özellikle 2006-2010) Suriye'den gelen göçmenler, iklim şartları (kuraklık) yaşamalarına el vermediği için Türkiye'ye gelmişlerdir.³⁴

Çevresel mülteci, çevresel göçmen, iklim mültecisi ifadeleri ilk defa 1984'de International Institute For Environment and Development (IIED) kuruluşunun bir brifing belgesinde şöyle yer almaktadır: “Üçüncü Dünya'daki çevresel mülteciler artan bir oranda ülkelerini, kuzeyin endüstrileşmiş ülkelerine doğru terk etmektedir.”³⁵ Yine, 1985 yılında Birleşmiş Milletler'in çevre dokümanlarında “çevresel mülteci” tanımı şu şekilde yapılmıştır: “Çevresel mülteci, varlıklarını tehdit eden ve/veya yaşam kalitelerini önemli ölçüde etkileyen belirgin bir çevresel bozulma nedeniyle, geleneksel yaşama alanlarını geçici ya da kalıcı olarak terk etmek zorunda kalan insanlardır.”³⁶

Küresel iklim değişikliğinden kaynaklanan göç hareketleri “çevresel göç”, “ekolojik göç” veya “iklim göçü” gibi farklı kavramlaştırmalarla adlandırılrsa da günümüzde ve öngörülen gelecekte önemli ve tehlikeli bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle, yeni veya olası göç olgusuna iklim göçü demek en uygun tabir olacaktır. Çevresel göç, sanayi çağından önce volkanik patlamalar, depremler, seller, doğal kuraklıklar gibi daha çok doğal felaketler şeklinde ortaya çıkarken; sanayi devrimiyle birlikte başlayıp günümüzde iyice derinleşen süreçte insan kaynaklı nedenlerle çevresel göçler çok daha yaygınlık kazanmıştır. İklim değişikliğinin neden olduğu çölleşme, susuzluk, su taşması gibi çevresel yıkımların yanı sıra nükleer kazalar, kimyasal savaşlar sonucunda meydana gelen felaketler de iklim göçü nedenleri olarak kabul edilmiştir. Kısacası, genellikle çölleşme, ormansızlaşma, tarımsal alanların verimsizleşmesi gibi faktörlerin neden olduğu göç hareketlerine iklim göçü adı verilmekte, küresel iklim değişikliği nedeniyle kendi yaşam bölgesini, yurdunu tek eden ve başka yurtlara göç etmek zorunda kalan insanlar da “iklim mültecileri” olarak nitelendirilmektedir.³⁷

Küresel ısınma nedeniyle önümüzdeki yarım yüzyıl içerisinde gerçekleşeceği öngörülen çevresel felaketlere bağlı olarak dünya üzerinde yoğun bir nüfus hareketliliğinin olacağı düşünülmektedir. 2050 yılına kadar 150 milyon kişinin çevresel mülteci/iklim mültecisi olacağı tahmin edilmektedir. Ayrıca dünya nüfusunun beşte birinin sahillerde ve adalarda yaşadığı düşünüldüğünde, çok sayıda yerin su altında kalacağı ve özellikle Güney'den Kuzey'e doğru ciddi bir göçün yaşanacağı tahmin edilmektedir.³⁸Örneğin, küresel ısınma nedeniyle önümüzdeki dönemlerde buzulların erimesiyle denizlerde meydana gelecek olan 50 cm'lik bir

³⁴ Mutlu vd, a.g.e., s. 108.

³⁵ Esra Sipahi, “Küresel İklim Değişimi ve Çevresel Güvenlik Kıskaçında İklim Mültecileri”, <http://www.ukidek.org/bildiriler>, s.9, (16.12.2010)

³⁶ Y.a.g.e., s.9.

³⁷ Y.a.g.e., s.8 ve 23.

³⁸ Mutlu vd., a.g.e., s. 97.

yükselme Mısır nüfusunu yüzde 16'sının kuzeye doğru göç etmesine yol açacaktır. Aynı şekilde Orta ve Batı Avrupa'da özellikle de çanak biçimindeki Hollanda'nın, buzulların erimesiyle su altında kalma tehlikesi tartışılmaktadır. Bu durumda olan Avrupa ülkelerinin vatandaşlarından da güneye ve yüksek yerlere doğru göçlerin olabileceği, hatta bu tür göçlerin başladığı söylenmektedir. Yani küresel ısınma nedeniyle iklim göçmeni olarak nitelendirilebilecek olan hem Güney'den Kuzey'e yoksulların göçü, hem de Kuzey'den Güney'e zengin Avrupa vatandaşlarının göçü söz konusu olabilecektir. Bu durumda tam ortada yer alan Türkiye'nin ve benzer konumdaki ülkelerin ikili bir göç baskısı altında kalabileceği ve ciddi bir "iklim mültecileri" sorunu ile yüzleşmek durumunda kalacağı da öngörülmekte ve neticede güvenlik sorununun oluşabileceği de belirtilmektedir.³⁹

İklim değişikliğinin yol açacağı ekolojik felaketler ve buna bağlı olarak yoğunlaşacak göç hareketleriyle ilgili olarak uluslararası çerçevede hazırlanan çeşitli senaryolar ve raporlar da konuya dikkat çekmektedir. Örneğin IPCC senaryolarına göre 2030 yılında, iklim göçlerinde büyük artışlar olacak; çevresel tahribat nedeniyle milyonlarca insan göç etmeye zorlanacak; bazı ada ülkeleri toplumsal ve kültürel olarak topyekün ortadan kalkabilecek; bazı yerlerde kuraklık, bazı yerlerde de şiddetli yağış nedeniyle göçler artacak; bir yandan köyden şehre göç hızlanırken öte yandan kentlerdeki altyapının çökmesine ve dolayısıyla kentten köye göçe neden olacak; küresel iklim şartlarının değişmesine bağlı olarak savaşlarla birlikte büyük sığınmacı ve göçmen problemleri yaşanacaktır.⁴⁰

İngiliz İnsani Yardım Kuruluşu "Christian Aid" tarafından yayınlanan bir rapora göre; dünyanın yakın geleceğinde bir "göç krizi" ile karşılaşacağı, küresel ısınmanın yol açtığı kuraklık ve susuzluğun küresel savaşları da tetikleyeceği bu savaşlar sonucunda da göç hareketlerinin yoğunlaşacağı belirtilmektedir. Raporu 2080 yılına kadar 1.1 milyon ila 3.2 milyon insanın susuz, 200 milyon ila 600 milyon insanın da açlık çekebileceği belirtirken buzulların erimesiyle birlikte deniz seviyesinin yükselmesi sonucunda da yılda yaklaşık ortalama 5 milyona yakın insanın etkileneceği bu durumun ise hem zorunlu hem de isteğe bağlı göçü tetikleyeceği belirtilmektedir.⁴¹ Merkezi İsviçre'de bulunan Uluslararası Göç Örgütü'nün (International Organization for Migration/IOM) 2008 raporunda da iklim değişikliği nedeniyle oluşacak göçlerle ilgili olarak benzer öngörüler ve senaryolar ortaya konulmaktadır. Raporu, Güney'deki yoksul ülkelerde etkisini hissettirecek olan iklim değişikliği felaketlerinin özellikle bu ülkelere eskiden sömürge ilişkisi içerisinde oldukları sanayileşmiş, gelişmiş ülkelere doğru bir göç

³⁹ Sipahi, *a.g.e.*, s.10.

⁴⁰ Kadioğlu, *a.g.e.*, s.335.

⁴¹ <http://www.ntvmsnbc.com/news/461779.asp>, (16.12.2015)

akışını getirebileceği belirtilmekte, eski İngiliz sömürgeleri Pakistan ve Hindistan'dan İngiltere'ye, Afrika ülkelerinden Fransa'ya doğru bir iklim göçü senaryosu çizilmektedir.⁴²

Halen içerisinde bulunduğumuz ve giderek daha da derinleşmekte olan ekolojik krizin yakın gelecekte iyice dünyasallaşacağı ve bu krizin yol açacağı tahribatla yaşanmaz hale gelecek olan bölgelerin iktisadi açıdan gelişmiş veya gelişmemiş olma düzeyinin önemini yitireceği düşünülmektedir. Yeni bir göç olgusu olarak kendisini hissettirmeye başlayan iklim göçünün yarattığı yeni nüfus hareketliliği ya da nüfus karmaşası bu durumun en somut göstergelerinden birisi olacak gibi görünmektedir. Zira, uzun vadede bütün dünyayı kapsamı altına alan iklim değişikliğine bağlı ekolojik felaketlerin itmesiyle büyük bir göç dalgasının yaşanacağı ve bunun, içerisinde günümüzdeki gelişmiş Batı ülkelerinin vatandaşlarının da bulunduğu yaygın bir “iklim göçmenleri” veya “iklim mültecileri” sorununu ortaya çıkaracağı artık kehanet olmaktan çıkmış durumdadır.

Genel olarak ekolojik çöküntünün ve küresel iklim değişikliğinin en önemli nedeni olan sermayeci, metalaştırmacı “sürekli büyüme” ideolojisinden vazgeçilmediğine ve fetişleştirilmiş tüketim toplumu hâlâ büyüdükçe büyüdüğüne göre – bu konudaki piyasa her sorunu çözer iyimserliğine rağmen– duyarlı bilim dünyası ve ekolojik düşünce çevreleri küresel ısınmanın artmaya devam edeceğini ve buna bağlı olarak ortaya çıkması muhtemel olan iklim göçü ve iklim mültecileri sorununun “küresel sıcaklığını” şimdiden hissetmiş durumdadırlar. Değişik bilimsel kuruluşların araştırmaları sonucunda ortaya koyduğu küresel iklim değişikliği ve yeni göç olgusuyla ilgili senaryolardan da anlaşıldığı gibi çok yakın gelecekte dünyanın önünde ciddi bir göç krizi tehlikesi söz konusu olacaktır. Bu yüzden küresel iklim politikaları oluşturulurken daha sağlam ve radikal tedbirlerin alınmasının sadece çevre duyarlılığını ifade etmediği bunun aynı zamanda bir küresel ve ulusal güvenlik sorunu olduğu zihinden uzak tutulmamalıdır.

Küresel İklim Politikaları

Küresel iklim değişikliği sorunu, 1992 yılında Rio Dünya Çevre Zirvesi'nde Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Antlaşması'nın kabul edilmesiyle uluslararası bir sorun olarak kabul edilmiş ve bu tarihten sonra dünya ülkelerinin önleyici politikalar geliştirmesi yönünde çeşitli yükümlülükler altına girdiği bir süreç başlamıştır. Daha önce bazı akademik çalışmalarla sınırlı olarak gündeme gelen iklim değişikliğinin yol açtığı/açacağı, çölleşme, kuraklaşma, doğal felaketler ve iklim göçleri gibi sorunlar kümesi, 1992 yılından sonra ülkelerin çözüm için uğraş verdikleri temel ulusal ve uluslararası konular olmaya başlamıştır. Bu

⁴² Oli Brown, *Migration and Climate Change Report*, International Organization for Migration Press, Geneva, 2008, s.26.

doğrultudaki ilk uluslararası çaba ve çözüm yaklaşımı, 1995 yılında imzalanıp ancak 2005 yılında yürürlüğe girebilen Kyoto Protokolü ile söz konusu olmuştur. Ülkelerin atmosfere saldıkları karbon miktarını 1990'daki seviyeye getirmelerini hedefleyen bu antlaşmanın yürürlüğe girebilmesi için imzalayan ülkelerin saldıkları karbon miktarının atmosfere salınan toplam miktarının en yüzde 55'ini oluşturması gerekiyordu. ABD, Çin ve Rusya gibi sanayileşme-sera gazı salım kapasitesi yüksek ülkeler protokolü imzalamadıkları için bu orana (%55) 1997'de ulaşamamıştı. Ancak daha sonraki yıllarda Rusya'nın sürpriz bir şekilde Protokolü imzalamasıyla bu oran karşılanmış oldu ve Antlaşma 2005 yılında yürürlüğe girdi. Ancak yine de, sanayileşmiş ülkelere, küresel ısınmaya neden olan sera gazlarının salınımının azaltılması yükümlülüğünü getiren bu antlaşma; ABD, Çin gibi sanayi devlerinin muhalefetiyle karşılaştığı için tam anlamıyla uygulamaya konulamamış ve bu nedenle Kyoto Protokolü'nün devamı niteliğinde 2007 yılında Bali'de "Bali Yol Haritası ve Eylem Planı" hazırlanmıştır.⁴³

Bali Eylem Planı sayesinde, 2009'da yeni bir uluslararası iklim anlaşması imzalamak için gerekli adımlar belirlenerek, 2009 yılı Aralık ayında Kopenhag İklim Zirvesi gerçekleştirilmiştir. Özellikle Çin'in uluslararası denetim mekanizmasına itirazları ve sanayileşmiş ülkelerle sanayileşmekte olan ülkeler çelişkisinden kaynaklanan bazı sıkıntıların yansıdığı zirvenin sonunda, küresel sıcaklık artışının 2 dereceyi geçmeyecek biçimde çalışmalar yapmayı ve gelişmekte olan ülkelere mali yardımlarda bulunmayı içeren "Kopenhag Mutabakatı" imzalanmıştır. Bu mutabakatta yapılacaklar, iki başlık altında toplanmıştır: ilki; gelişmiş ülkelerin tamamının kendi ülkelerinden kaynaklanan karbon salınımını sınırlandırmaları yönünde bir irade beyan etmeleri diğeri ise gelişmekte olan ülkelerin sanayi kapasitelerinin uyumunu sağlamak üzere bu ülkelere 2020 yılına kadar uygulanması öngörülen 100 milyar dolarlık mali yardım programının başlatılmasıdır. Kongre, ilk defa bütün ülkelerin küresel iklim değişimine karşı önleyici politikalara katılma iradesi göstermesi bakımından olumlu bulunsa da sorunun en büyük kaynağı olarak gösterilen özellikle ABD, Çin gibi sanayileşmiş ülkelerin gevşek tutumu ile Kongre'nin bağlayıcılık gücünün zayıf olması eleştirilmiştir. Sonuçta Kopenhag Mutabakatıyla somut bir bağlayıcı metin ortaya çıkmamış antlaşma, geleceğe yönelik öngörülerin ortaya konulmasıyla sınırlı bırakılmıştır.

2010 Aralık ayında Meksika'nın Cancun kentinde gerçekleşen İklim Zirvesi'nde bu öngörülerin sağlam ve somut bir plana dönüşmesi hedeflendiyse de burada da karbon salınım oranlarının düşürülmesiyle ilgili uzun vadeli öngörüler ve temenniler dışında kayda değer somut bir sonuç alınamamıştır. Küresel ısınma sorununa yönelik küresel önlemler alma doğrultusunda en somut ve umut verici adımlar 2015 yılında Paris'te gerçekleşen (COP21) İklim Zirvesi'nde atılmıştır. Daha önceki iklim sözleşmelerini uygulanamaz kılan neden, atmosferdeki sera

⁴³ The Worldwatch Institute, *Dünyanın Durumu 2009 Raporu Isınmakta Olan Bir Dünyaya Bakış*, İş Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s. 339.

gazlarının yaklaşık üçte birinden sorumlu olan iki dev ülkenin anlaşma konularındaki uzlaşmaz tutumlarıydı. Son zamanlarda, ısınmanın en büyük nedeni olan fosil yakıtları yerine yeni sürdürülebilir alternatif enerji kaynaklarının yeni teknolojilerle birlikte geliştirilmeye başlaması, bu alanda yeni yatırım alanlarının doğması, zaten mevcut durumun kısa vadede sürdürülemez olduğunun, somut iklim değişikliği belirtileriyle görülmeye başlaması ve daha da önemlisi bu doğrultuda küresel çevreci duyarlılıkların artması bu iki ülkenin büyük devletlerin yükümlülükleri açısından daha olumlu bir tutum almalarına yol açmış ve Paris Antlaşması'ndan beklentileri çoğaltmıştır. Bu çerçevede Antlaşma öncesinde, 2014 yılında, karbon emisyonunun yüzde 95'inden mesul olan 197 ülkenin sera gazları azaltma konusunda ulusal katkı beyanı sunmaları umutları daha da artırmıştır. Nihayetinde toplantı gerçekleşmiş ve 195 ülke kendilerini emisyon azaltım konusunda yükümlülük altına sokan Antlaşma'yı imzalamıştır. Antlaşma, özellikle gelişmiş ülkelerin 2050 hedeflerini sıfır emisyon sağlayacak şekilde belirlemelerini istemektedir. Antlaşma; küresel ısınmayı, dünyanın sıcaklığı kaldırma kapasitesinin sınırı olarak belirlenen 2 santigrat dereceyi geçmeyecek, hatta 1,5 santigrat dereceye indirecek eylem planlarını ülkelerin küresel işbirliği içerisinde hayata geçirmelerini hedeflemektedir. İlk defa ABD ve Çin gibi "uyumsuz" iki dev ülkenin de kabul ettiği bu hedeflere ulaşabilmek için, fosil yakıtlarını kullanmaktan vazgeçip üretim ve tüketimde yenilenebilir enerji seçenekleri daha somut çözüm olarak daha fazla gündeme gelmeye başlamıştır.

İklim Çözümleri

Küresel iklim değişikliğinin ortaya çıkardığı sonuçlar nasıl azaltılır? Elbette bunun için atmosferdeki karbon miktarını azaltmak ve küresel ısınmayı önlemek veya makul seviyeye çekmek temel amaç olmalıdır. Bunu için de öncelikle fosil yakıtlarına dayalı enerji sistemlerinden vazgeçmek yenilenebilir, temiz enerjiye yönelmek gerekmektedir. Son zamanlarda, artan küresel duyarlılığın ve yapılan küresel antlaşmaların da etkisiyle (özellikle Kyoto sürecinden sonra) bu yönde pozitif gelişmeler olduğunu söylemek mümkündür. Küresel iklim değişikliğinin yarattığı sonuçların azaltılması çalışmaları çerçevesinde örneğin Pew Center on Climate Change adlı ABD kuruluşunun (Mart 2010'da) kamuoyuna aktardığı verilere göre;⁴⁴ Yenilenebilir (temiz) enerji kaynaklarına yapılan küresel yatırımlar 2004-2007 yılları arasında ikiye katlanmıştır. 2020 yılı itibarıyla yıllık küresel yenilenebilir enerji yatırımlarının 106-230 milyar ABD doları olacağı; bu rakamın 2030 itibarıyla 424 milyar dolara çıkacağı tahmin edilmektedir. Buna ilaveten, Avrupa 2008 yılında temiz enerji teknolojilerine 50 milyar dolar yatırım yapmış, Çin, Güney Kore gibi uzak Asya ülkeleri de yenilenebilir enerjiye önemli

⁴⁴ Türkiye'nin İklim Değişikliği Ulusal Eylem Planı'nın Geliştirilmesi Projesi, *İklim Değişikliği Politikaları Mevcut Durum Değerlendirmesi Raporu 2.Taslak*, Ağustos, 2010, s.12.

yatırımlar yapmışlardır. Görüldüğü gibi, gelişmiş/sanayileşmiş ülkeler iklim değişikliği sorunları ile ilgili özellikle enerji üzerinde durmuşlar, bunu sadece küresel iklim değişikliği sorunu için bir çözüm olarak değil, aynı zamanda kendi kapitalist ekonomilerinin olası enerji krizlerine karşı önlem olarak da düşünmüşlerdir.

Yenilenebilir enerji, küresel ölçekte nihai enerji tüketiminin % 12,4'ünü, elektrik üretiminin ise, % 22,8'ini oluşturmaktadır. Bu yüzden yenilenebilir enerji kaynaklarına yapılan yatırım 2011 yılında ilk defa fosil yakıtlara yapılan yatırımları geçmiştir. Yenilenebilir enerjide yüzde yüz hedefine çok yaklaşan ülkelerden biri de Uruguay'dır. Uruguay, Ulusal Enerji Direktörü Ramón Méndez Paris İklim Zirvesi'nde yaptığı konuşmada, elektrik ihtiyaçlarının yüzde 95'ini yenilenebilir enerji kaynaklarından karşıladıklarını, on yıldan daha kısa sürede devlet teşviki olmadan ve yüksek tüketici fiyatları olmadan karbon ayak izini çok aza indirdiklerini açıklamıştır.⁴⁵ Günümüzde üretim ve tüketim payları ile ülkelerindeki ve dış ülkelerdeki tesisleriyle çevresel etki payları da en yüksek olan kalkınmış ülkelerin nüfuslarının kalkınan ülkeler nüfusuna oranı ve aynı yönde gelişmeye çalışan kalkınan ülkeler nüfusu göz önüne alındığında sorunun büyüyen boyutları ortaya çıkmaktadır. Örneğin uzun süredir ve enerji üretiminin çevresel baskılarının anlaşılması olmasına karşın hâlâ ekonomik büyüme ve kalkınmanın göstergesi olarak kabul edilen kişi başına elektrik tüketiminin yılda % 6 hızla 12 yılda sağlayacağı % 100 ve 24 yıldaki % 400 artışın karşılığında hava kirliliğine katkısının % 800 büyüyebileceği hesaplanmaktadır.⁴⁶

Agora Energiewende'nin Nisan 2014 yılında yayımladığı "Düşük Karbonlu Teknolojilerin Maliyet Etkinlik Karşılaştırması Hangisi En Ucuz Seçenek" başlıklı bir analize göre yeni rüzgâr ve güneş santralleriyle düşük karbonlu bir enerji sistemi yaratmanın maliyeti, bugünkü teknoloji ve bugünkü teşviklerle, nükleer enerjinin % 50 altındadır.⁴⁷

Marcellus Andrews;"Amerika'da Enerjinin Yeşilleşmesi" başlıklı çalışmasında şöyle der: "*Bölünmüş toplumdaki tüm güç kaynakları gibi yeşil enerji de yönetenlerle yönetilenlerin ihtiyaçlarını dengeleyecektir. Ama yeşil enerji-yani kamusal ve özel enerji kaynaklarının bilimsel, özellikle de ekolojik ve ekonomik akıl tarafından yönlendirilen kullanımı- bu sınır denge anlayışını barındırması sayesinde muhtemelen diğer güç türlerinden çok daha insancıldır. Gerçekten de, en iyi haliyle yeşil enerji, kolektif riskleri fiyatlandırma ve idare etmenin daha iyi yollarını inşa eder ve böylelikle doğal sermaye üzerinden tahribatı azaltır*".⁴⁸

⁴⁵<http://www.alternatifenerji.com/yenilenebilir-enerjide-uruguay-ornegi/>, (11.12.2015)

⁴⁶Ergin Duygu, *Çevre El Kitabı*, Çankaya Belediyesi Yayınları, Ankara, 2007, s.153.

⁴⁷Helen Caldicott, *Nükleer Enerji Çözüm Değil*, Çeviren: Korol Diker, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, 2014, s.36.

⁴⁸Jay Walljasper, *Müştereklerimiz Paylaştığımız Herşey*, Hazırlayan: Bengi Akbulut, Metis Yayınları, İstanbul, 2015, s.64.

Küresel iklim değişikliğinin yaratacağı diğer sonuçlar üzerinde, benzer iklim kuşağında yaşadıkları için özellikle çölleşme ve buna bağlı olarak göç hareketleri riskiyle karşı karşıya bulunan ülkeler, ortak çözüm arayışları içerisinde dirler. Örneğin 2002'de Dünya Gıda Tarım Örgütü (FAO) İtalya'da 'Çölleşmeyle Savaşım Konvansiyonu Gereklerinin Yerine Getirilmesi 1. Komite Toplantısı'nı düzenlenmiştir. Kuzey, Orta ve Doğu Akdeniz ülkeleri adına konuşan delegeler iklim değişikliği etkisiyle havzada hızlanan kuraklaşma ve çölleşme ile savaşım için alınması gereken önlemler konusunda görüş alış verişinde bulunmuşlardır. İlgili raporun sonuç bölümünde yeterli önlemlerin genelleştirilememesi durumunda genel tablonun karamsarlığa sürükleyici olan gelişiminin artacağı belirtilmiştir.⁴⁹ Elbette bu durum, yukarıda bahsettiğimiz gibi, küresel iklim değişikliğinin en önemli sonuçlarından birisi olarak çölleşme ve kuraklık ile bağıntılı bir "ekolojik göç"ü akla getirmektedir. Fakat kesin dinamikler ve etkileşimler muhtemelen bölgeden bölgeye değişecek, bazı yerler daha kötü sonuçlarla karşılaşırken, diğerleri daha dirençli ve uyum sağlayabilir nitelikte olurken siyasi tepkiler de değişken olacaktır.⁵⁰

Avrupa Birliği'nin küresel iklim değişikliğinin yaratacağı sorunlara yönelik çözüm önerileri de genellikle enerji çerçevesinde olmuştur. AB, küresel iklim değişikliğinin önlenmesi doğrultusunda sera gazlarının azaltılması ve dünya ülkelerinin sanayi politikalarının değiştirilmesi için dünya iklim zirvelerinde diğer sanayilemiş ülkelerden daha kararlı bir tavır sergilemiştir. Bu konuda genel bir rota çizen ilk belgelerden birisi olarak Haziran 2001'de Göteborg'da yapılan Avrupa Konseyi'nde, "*Daha İyi Bir Dünya için Sürdürülebilir Avrupa: Sürdürülebilir Kalkınma İçin Avrupa Birliği Stratejisi*" konulu Avrupa Komisyonu önerisi kabul edilmiştir. Bu toplantıda, küresel iklim değişikliğiyle ilgili mücadele AB'nin kalkınma stratejisinin temel bir önceliği olarak tanımlanmıştır. Bu belgedeki öneriler şöyle sıralanmaktadır: Sera gazı salımlarını Kyoto Protokolü'nün 2008-2012 birinci yükümlülük dönemi sonrası için 2020 yılına kadar 1990 düzeylerine göre her yıl % 1 oranında azaltmak; Vergileri en az enflasyon düzeyine göre otomatik olarak belirleme gibi, enerji vergisi konusunda daha başarılı çevre hedefleri oluşturmak; 2020 yılına kadar fosil yakıt üretimi ve tüketiminde tüm devlet yardımlarını aşamalı olarak kaldırmak ve ilgili sektörlerde oluşacak işsizliği karşılamak için alternatif iş kaynakları geliştirmek ve ayrıca AB'ye katılım görüşmeleri çerçevesinde, özellikle bazı aday ülkelerdeki kömürün özel durumunu dikkate almak; 2010 yılına kadar otomobil ve kamyonların tükettiği yakıtın

⁴⁹Ergin Duygu, a.g.m, 2006, s.246.

⁵⁰Intergovernmental Panel on Climate Change, *First Assesment Report*, Cambridge U.K.: Cambridge University Press, 1990, s.20.

en az % 7'sinin biyoyakıtları da içeren alternatif yakıtlarla karşılanmasını sağlamak⁵¹ biçimindedir.

Yine AB tarafından 2004 yılında özellikle Akdeniz Havzası'nda gelişen kuraklaşmayla savaşımlar için Avrupa Kuraklık Merkezi (European Drought Center-EDC) kurulmuş ve bu konuda önemli çalışmalar yapılmıştır. Ayrıca Tunus, yenilenebilir enerji kaynaklarını artırmasıyla, ekolojik turizmi teşvik ederek, toprakları tuzdan arındırma ve toprak ıslahı gibi zirai çalışmalar yapmış sonuçları da uygulama planına dönüştürerek geleceğini kurtarma çalışması başlatmıştır.⁵² Özellikle güney kesimleriyle Türkiye de bu çölleşme kuşağında olmasına rağmen, ülkemizde henüz bir çözüm planlaması ve buna uygun bilimsel araştırmalar yapılmış olduğunu söylemek zordur.⁵³

Türkiye, genellikle BM'nin düzenlediği iklim zirvelerine katılmak ve burada kabul edilen -ama tam olarak somutlaşmayan kararları- kabul etmekle yetinmiş, uzun süre söylem dışında uygulamaya geçirdiği bir küresel iklim değişikliğiyle mücadele çerçevesinde somut çözümler içeren bir ulusal eylem planını uygulamasını hayata geçirememiştir. Buna mukabil, 2010 yılında kabul edilen 2011-2023 yıllarını kapsayan İklim Değişikliği Eylem Planı'nın yürürlüğe girmesi son yıllarda görülen olumlu bir çabadır. Plan'da Ulusal Vizyon şu şekilde tanımlanmıştır: "Türkiye'nin iklim değişikliği kapsamındaki ulusal vizyonu, iklim değişikliği politikalarını kalkınma politikalarıyla entegre etmiş; enerji verimliliğini yaygınlaştırmış; temiz ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını arttırmış; iklim değişikliğiyle mücadeleye özel şartları çerçevesinde aktif katılım sağlayan ve yüksek yaşam kalitesiyle refahı tüm vatandaşlarına düşük karbon yoğunluğu ile sunabilen bir ülke olmaktır." Plan'da bu ana hedeflere uygun olarak sektörel hedefler belirlenmiş ve her sektör için hedefler planı oluşturulmuştur. Bu belge, Türkiye'nin olumlu bakış açısını göstermesi üstelik iklim değişikliğiyle ilgili mücadeleye çabalarını somutlaştırması açısından önemli bir aşamayı göstermekte ancak yine de uygulamada bu hedeflerin hayata geçirilmesi konusunda şüpheleri içinde barındırmaktadır.

Nitekim, Yale Üniversitesi tarafından yapılan araştırmaya göre ise; Türkiye'nin çevresel performans endeksi 2013 yılında 163 ülke arasından 77. sırada iken iki yıl içerisinde 32. sıraya gerilemiştir. İki yıl önce çevre performansında 86 ülkeyi, yani ülkelerin % 53'ünü geçen Türkiye, 2012'de 23 ülkeyi, yani değerlendirilen ülkelerin sadece % 17'sini geçebilmiştir ve % 83'ünün gerisinde kalmıştır.⁵⁴ Genel çevre performansının yanı sıra alt kategorileri de ölçen endeksin

⁵¹Murat Türkeş-Gönül Kılıç, "Avrupa Birliği'nin İklim Değişikliği Politikaları ve Önlemleri", *Çevre, Bilim ve Teknoloji, Teknik Dergi*, Sayı: 2,2004, s. 42.

⁵²Ergin Duygu, *a.g.e.*, 2007, s.217.

⁵³Ergin Duygu, *a.g.m.*, 2006, s.246.

⁵⁴<http://www.sanalbasin.com/dunya-cevre-endekslerinde-neredeyiz-9936874>, (24.12.2015)

biyoçeşitlilik ve doğa koruma alanında 121. sırada, 2 yıl önce doğa ve biyoçeşitliliği korumada 163 ülke arasında 140. olan ülkemiz 23 ülkeyi ve ülkelerin %14'ünü geçebilmiştir. Avrupa ülkelerinin genellikle üst sıralarda olduğu Çevre Performans Endeksi'nde İsviçre, Letonya, Norveç, Lüksemburg, Kosta Rika, Fransa, Avusturya, İtalya, İngiltere ve İsveç ilk 10 sırada bulunmaktadır.⁵⁵

Son yıllarda iklim politikası konusunda tartışmalar karbondioksit üst sınırına doğru yaklaşırken çözüm arama yolları da bu ekseninde toplanmaktadır. Yani her yıl havaya salınabilecek toplam karbondioksit miktarına fiziksel bir sınır getirilmeye çalışılması amaçlanmaktadır. Bu konuda ABD Temsilciler Meclisi ve Senatosu'na Gaz Salımı Üst Sınırı ve Gelir Payı Sistemi'ni yasalaştırmak için öneriler sunulmuştur. Oldukça ticari bir anlayışla hazırlandığı belli olan bu önerilere göre; bütün karbon ayak izleri bir nevi açık artırmaya çıkarılacaktır. Yani firmalar, belirlenmiş sınırın üstünde (ki bunların toplamı da makro sınırı geçemez) karbon salımı yapabilmek için karbon ayak izi kotası satın alabileceklerdir. Buradan elde edilecek gelir her Amerikalıya sosyal güvenlik numarası ile aylık olarak eşit paylar halinde ödenecektir. Böyle bir düzenleme planı yapılmaktadır.⁵⁶ Böylece karbon azaldığı için akaryakıt fiyatları ne kadar yükselirse yükselsin insanların satınalma gücünün korunacağı düşünülmektedir. Gaz Salımı Üst Sınırı ve Gelir Payı Sistemi olarak adlandırılan bu system küresel ısınmayı dizginlemekte, übu şekilde üst gelir grubundaki kitle diğer gruptan daha fazla enerji kullanmasının maliyetini ödemek zorunda kalmaktadır.

Aralık 2015 tarihinde düzenlenen Paris İklim Konferansında 1 Ekim 2015 tarihine kadar iklim değişikliği ile mücadeleye Ulusal Katkı Niyet Beyanı (INDC) sunan ülkelerin yapmayı taahhüt ettikleri emisyon azaltımlarının toplamı üzerinden bir değerlendirme yapılmış ve küresel ısınmayı 2 derecede tutmak için 2030 yılına kadar atmosfere salınabilecek toplam karbondioksit miktarını aşmayacak düzeyde ülke emisyonlarının azaltılmasını sağlamak yönünde beklentiler ortaya konulmuştur.⁵⁷ Tartışmalardan yola çıkılarak sonu gelmeyen ekonomik büyüme peşinde olmak, sürdürülebilirliğe tehdit olarak değerlendirilirken yine de çoğu ekonomistler ve hükümetler, ekonomik büyümenin biyosfer üzerindeki sonuçlarıyla ciddi bir şekilde ilgilenmek konusunda isteksiz olduklarını ifade etmektedirler.⁵⁸

Sonuçta küresel ısınmanın 2 dereceye çıkmasının bile çok yüksek bir risk olarak değerlendirildiği açıktır. Bu sıcaklık değerinde pek çok yoksul ülkenin, milyarlarca insanın, sayısız ekosistemin, türün ve en çok etkilenecek bölgelerin felakete sürükleneceği düşünülmektedir. Bu nedenle, küresel ısınma ile

⁵⁵Y.a.g.e

⁵⁶Jay Walljasper, a.g.e, s. 190.

⁵⁷<https://yesilgazete.org/blog/2015/12/02/paris-izlenimleri-2-dunyayi-yakma-kararinin-sayisal-ozeti/> (24.12.2015)

⁵⁸World Watch Enstitüsü, a.g.e., 2015, s.65.

mücadele hedeflerinin şu anda 1 derece olan ısınmanın en fazla 1,5 dereceye çıkacak şekilde belirlenmesi gerektiği öne sürülmektedir. Aksi takdirde, iklim değişikliğinin tehlikelerine dönük endişelerin daha da boyutlanacağı genel bir kanı olmaya başlamıştır.

Sonuç

Küresel ısınma ile sürdürülebilir kalkınmanın üç ana unsuru olan ekonomi, sosyal ve çevresel sürdürülebilirlik kavramları arasında yakın bir ilişki söz konusudur. İktisadi kalkınma ile insanların refah ve mutluluğunun artırılması hedeflenirken küresel ısınma ve küresel iklim değişikliği bu refah öngörüsünü tehdit etmektedir. 1990'lı yıllardan bu yana ülkelerin temel politikaları üzerinde az ya da çok etkili olan “sürdürülebilir kalkınma”, hem halkların refahı için gerekli olduğu düşünülen ekonomik büyümeyi sağlama almak hem de tehdit altında olduğu giderek daha da fazla anlaşılan ekolojik dengeyi sağlamak işlevi ile yüklenmiş bir kavram olarak gündemde sürekli yer edinmiştir. Ancak ekonomiyi de ekolojii de dikkate alma hedefi üzerinden geliştirilen sürdürülebilir kalkınma politikalarında ibrenin çoğunlukla ekonomiden yana olduğunu, ekonomik hedeflerin ön plana çıktığını söylemek mümkündür.

Aslında küresel ısınma ile ilgili olarak karbon salımının azaltılması çerçevesinde alınan uluslararası kararların uygulamaya geçirilmesindeki zorluklar hep bu ekonomik bakış açısının ağırlığından kaynaklanmıştır. Halbuki, orta ve uzun vadeli iklim senaryoları ortaya koymaktadır ki, yer kürenin ısınması bu hızıyla devam ederse, yani sera gazlarının artışı aynı hızla devam ederse, dünyayı çok ciddi doğal ve sosyal felaketler bekleyecektir. Bu makalede tartışıldığı gibi, kuraklık, çölleşme, sel baskınları ve iklim göçü küresel ısınmanın getirdiği sonuçlardır ve hali hazırda bile kendisini hissettirmeye başlamıştır. Bu senaryolarda çizilen olaylar gerçekleştiğinde korunması gereken bir ekosistem kalmayacağı gibi, yani iş işten geçmiş olacağı gibi, muhafaza edilebilecek bir ekonomi de söz konusu olmayacak, iklim sorunlarının yarattığı ekonomik kayıplar şimdilerde vazgeçilmeyen ekonomik kazançlardan kat kat daha fazla olabilecektir.

Demek ki, sorunun vehameti, daha köklü, bütüncül ve uygulanabilir ekolojik çözüm politikaları gerektirmektedir. Paris İklim Zirvesi'nde iklim ile ilgili geleceğe ilişkin tehlike sinyallerinin daha fazla dikkate alınması umut verici olarak değerlendirilmektedir. Ancak kapitalist üretimin küresel iklim değişimine yol açacak küresel ısınmayı tetikleyecek büyümesini dizginlemek hiç kolay değil. Bu yüzden, bütün bu ekolojik çöküntünün en önemli nedeni olan sermayeci, metacı sürekli büyüme ideolojisi ve fetişleştirilmiş tüketim toplumu büyüdükçe büyüdüğüne göre ultra kapitalizmin önüne geçmek hâlâ mümkün olmadığına göre ve “piyasa her sorunu çözer” iyimserliğine rağmen küresel ısınmanın geriletilmesi konusunda ne kadar somut adım atılabilir burası meçhuldür.

Kaynakça

- Avrupa Çevre Ajansı, “Değişen Bir İklimde Yaşamak”, *AÇA İşaretler 2015*, Kopenhag, 2015.
- Bahçeci, Devın, *Kişisel Karbon Ayakizi Rehberi*, Yeni İnsan Yayınevi-62, Ekoloji Serisi-21, İstanbul, 2013.
- Brown, Oli, *Migration and Climate Change Report*, International Organization For Migration Press, Geneva, 2008.
- Caldicott, Helen, *Nükleer Enerji Çözüm Değil*, Çeviren: Korol Diker, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, 2014.
- Cangir, Cemil ve Poyraz, Duygu, “İklim Değişikliği ve Çölleşme veya Toprak/Arazi Bozulumunun Türkiye’deki Boyutları ve Çölleşme ile Mücadele”, *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, Tekirdağ, 2008 5(2).
- Duygu, Ergin, “İklim Değişikliği, Kuraklaşma ve Çölleşme İle Savaşımın Önemi ve Bazı Örnekler”, *TMMOB Su Politikaları Kongresi (Bildiriler Kitabı)*, Ankara, 2006.
- Duygu, Ergin, *Çevre El Kitabı*, Çankaya Belediyesi Yayınları, Ankara, 2007.
- Duygu, Ergin, “Küreselleşme ve Küresel Isınma Çağında Türkiye”,
<https://yesilgazete.org/blog/2015/12/02/paris-izlenimleri-2-dunyayi-yakma-kararinin-sayisal-ozeti/>, (24.12.2015).
- Eden, Sinan, *İklim Krizi ve Yaptırmamak*, Doruk Yayınevi, İstanbul, 2015.
- Global Footprint Network Advancing the Science of Sustainability, “Result”, http://www.footprintnetwork.org/gfn_sub.php?content=footprint_hectares, (03.12.2015)
- Hare, W.L. “İklim İçin Güvenli Bir İniş”, *The Worldwatch Institute Dünyanın Durumu 2009 Raporu: Isınmakta Olan Bir Dünyaya Bakış*, Çev. Ayşe Başçı, İş Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.
- Hook, Patrick, *Çevre Terimlerinin Küçük Kitabı*, Çev: Bahtiyar Kurt, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları 722, Ankara, 2015.
<http://www.ntvmsnbc.com/news/461779.asp>, (16.12.2015)
<http://www.alternatifenerji.com/yenilenebilir-enerjide-uruguay-ornegi/>, (11.12.2015)
<http://www.sanalbasin.com/dunya-cevre-endekslerinde-neredeyiz-9936874>, (24.12.2015)
- Intergovernmental Panel on Climate Change, *First Assesment Report*, Cambridge U.K.: Cambridge University Press, 1990.

- Kadioğlu, Mikdat, *Küresel İklim Değişimi ve Türkiye*, Güncel Yayıncılık, İstanbul, 2001.
- Mutlu, Ahmet, İrdem, İbrahim ve Üre, Berna, “Ekolojik Mültecilik”, *Memleket Siyaset ve Yönetim Dergisi*, Cilt 10, Sayı 23, Ocak, 2015.
- National Geographic, Türkiye İklim Değişikliği Özel Sayısı, Kasım, 2015.
- Pamukçu, Konuralp, “Küresel Isınmaya Karşı Küresel İşbirliği”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 3, Sayı 10, 2006.
- Reyhan, Ayşen Satır, “Sürdürülebilir Üretim ve Tüketim Politikaları Çerçevesinde Yeşil Ekonomi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, Cilt 9, Sayı: 22, 2014.
- Sınn, Hans-Werner, *Yeşil Paradoks- Küresel Isınmaya Arz Yanlı Yaklaşım*, Çev: Mehmet Evren Dinçer, Koç Üniversitesi Yayınları:106, 1. Baskı, Ekim 2016, İstanbul.
- Sipahi, Esra, “Küresel İklim Değişimi ve Çevresel Güvenlik Kısılacında İklim Mültecileri”,
<http://www.ukidek.org/bildiriler>, 16 Aralık 2010.
- Science and Development Network (SciDevNet), “Trade Tactic Could Unlock Climate Negotiations”,
<http://www.scidev.net/en/opinions/trade-tactic-could-unlock-climate-negotiations.html>, (11.12.2016)
- Talu, Nuran, *Türkiye’de İklim Değerikliği Siyaseti*, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2015.
- Türkeş, Murat, “Kuraklık, Çölleşme ve Birleşmiş Milletler Çölleşme İle Savaşım Sözleşmesi’nin Ayrıntılı Bir Çözümlemesi”, *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Cilt 20, Sayı: 1, 2012.
- Türkeş, Murat ve Kılıç, Gönül, “Avrupa Birliği’nin İklim Değerikliği Politikaları ve Önlemleri”, *Çevre, Bilim ve Teknoloji, Teknik Dergi*, Sayı: 2, 2004.
- Türkeş, Murat, şen, Ömer Lütfi, Kurnaz, Levent, Madra, Ömer ve şahin, Ümit. “İklim Değerikliğinde Son Gelişmeler”, *IPCC 2013 Raporu*, , İstanbul Politikalar Merkezi, Sabancı Üniversitesi, 2013, İstanbul.
- Türkiye’nin İklim Değerikliği Ulusal Eylem Planı’nın Geliştirilmesi Projesi, *İklim Değerikliği Politikaları Mevcut Durum Değerlendirmesi Raporu 2.Taslak*, Ağustos, 2010.
- Walljasper, Jay, *Müştereklerimiz Paylaştığımız Herşey*, Hazırlayan: Bengi Akbulut, Metis Yayınları, İstanbul, 2015.
- WWF, İklim Değerikliğinin Türler Üzerindeki Etkisi, Çeviren: Onur Akgül, ISBN 978-605-9903-06-06, 2015.

www.cnnturk.com, (19.12.2015).

WWF, “Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC)- 5. Değerlendirme Raporu”, s.1-3

<http://www.wwf.org.tr/?2340>, (14.12.2016)

World Watch Enstitüsü, *Dünyanın Durumu 2015*, Çeviren: Gülru Hotinli, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.

WWF Global Footprint Network, *Türkiye'nin Ekolojik Ayak İzi Raporu*, 2012. http://awsassets.wwftr.panda.org/downloads/turkiyenin_ekolojik_ayak_izi_raporu.pdf, (24.12.2015)

KENT YÖNETİMİNDE YOL HARİTASI SORUNSALI: KENTSEL POLİTİKA

Aygül KILINÇ*

Öz

Gündelik yaşantımızda yaşam kalitemizi dolaysız etkileyen unsurların başında kentsel sorunlar gelir. Bu bağlamda üretilen kentsel politikalar ise mevcut ve olası kent sorunlarına yapıcı çözümler üretmek adına geliştirilen plan ve projelerden oluşur. Doğrudan kent yönetimi tarafından üretilen bu politikalar üzerinde kent aktörlerinin de hatırı sayılır belirleyiciliği söz konusudur. Bu çalışmada, kent yönetiminin yol haritası olan kentsel politikaların üretilme ve uygulanma sorunsalı üzerinde durulmuştur. Söz konusu çalışmada, sağlıklı ve düzenli kentsel gelişme için kentsel politikanın önemine ve gerekliliğine yer verilmiştir. Ayrıca kentsel politikanın nasıl üretildiği ve bu politikalar üretilirken kent aktörlerinin belirleyici ve yönlendirici rolü üzerinde durulmuş ve bu politikalarda öncelenmesi gereken unsurlar ile söz konusu politikaların uygulanabilirliği irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kent Yönetimi, Kentsel Politika, Kentsel Gelişme, Kent Aktörleri, Kent.

ROAD MAP PROBLEM IN CITY ADMINISTRATION: URBAN POLICY

Abstract

In our daily life, urban issues are the main factors which affect our quality of life. In this context, urban policies produced by the city's government consists of plans and projects. The aim is to produce constructive solutions to existing and potential urban problems. These policies are directly produced by the city administration. However, urban actors are also effective in the determination of these policies. In this study, it has focused on the problem of production and implementation of urban policy as a road map of the city administration. In the study, the importance and necessity of urban politics is mentioned for healthy and regular urban development. It was also examined how the production of urban policy. In the production of this policy it has been focused on defining

---

* Yrd. Doç. Dr., T.C. Artvin Çoruh Üni. İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,
aygulkilinc@hotmail.com.

Makale gönderim tarihi: 13.07.2016
Makale kabul tarihi : 25.08.2016

and guiding role of urban actors. Place is given to the factors that need to be escaped in this policy. Finally, the applicability of this policy has been discussed.

Keywords: Urban Management, Urban Policy, Urban Development, City Actors, Urban.

Giriş

Dünyada temsili demokrasinin görelî olarak yaygınlık kazandığı politik yapılanmada yerel halkın doğrudan iradesiyle oluşan yerel yönetimler, doğrudan demokrasi teamülleri açısından önemlilik arz eden bir siyasal oluşumdur. Yerel yönetimler ontolojisi üzerine yapılan söylemler, yerelleşme ekseninde gelişeceğine inanılan katılımcı doğrudan demokrasi savına içkindir. Bu sav, sınırlı siyasî, idarî ve malî özerkliğe sahip yerel yönetimlerde karar organının doğrudan katılım yöntemiyle seçilme usulünün yerelde siyasal katılım mekanizmasına işlerlik katacağı, bu bağlamda demokratik toplum yapısının güçleneceği varsayımına dayanır. Katılımcı demokratik süreçlerde yerleşik kentliler, ihtiyaç ve beklentileri ekseninde oluşan siyasal tercihleri doğrultusunda kent karar organlarının, diğer bir ifadeyle yerel iktidarın belirlenmesi noktasında etkili olurlar. Bundan dolayıdır ki, kent yerleşikleri için yerel yönetim, beklenti ve taleplerin dolaysız dillendirilebildiği ve kentsel hizmetlerin yerine getirilmesi noktasında dolaysız ilişkilerin geliştiği bir yerel oluşumu ifade eder. Esasında yerelleşme ile demokratikleşme arasında kurulan özdeşlik de bu argüman üzerinden gelişir.

Türkiye’de merkezi yönetimin taşra örgütü ile yerel yönetim birimleri, öteden bu yana kurumsal olarak aynı mekânda örgütlenip benzer konulu hizmetler için nadiren ortak, ama çoğu zaman ayrı biçimde çalışmalar yürütürler. Söz konusu bu iki farklı kurumsal oluşumun idarî ve mekânsal anlamda aynı alanda örgütlenmiş olması, hizmet ölçeği ve konusu ile görev ve yetki alanı açısından muğlâk bir zeminin oluşmasına neden olmuştur. Bundan dolayıdır ki, zaman zaman “kent yönetimi” kavramına, merkezi yönetimin taşra örgütü ile yerel yönetim birimlerini ve hatta sivil toplum örgütlerini içerecek biçimde geniş bir anlam yüklenmektedir. Bu çalışmada sıklıkla geçen “kent yönetimi” kavramı ise merkezi yönetimin taşra örgütü ile sivil toplum örgütleri ve benzeri oluşumları dışarıda bırakıp sadece belediye yönetimi ile büyükşehir belediyesi yönetimini karşılayacak biçimde daha sınırlı bir anlamda kullanılmıştır. Ayrıca bu çalışmada esas temanın “kentsel politika” olduğu belirtilmelidir. Çıkış noktası ise bir türlü çözüm üretilemeyen ve her gün çeşitlenerek artan kentsel sorunlar üzerinde çarpan etkisi yapmaya muktedir yerel yönetimlere ilişkin (2012 tarihli 6360 sayılı Kanun’un içerdiği) son yasal düzenlemeler bağlamında büyükşehirlerde artan kentli nüfus oranı ve genişleyen kent yönetimi hizmet alanı dolayısıyla kentsel politikanın önemlilik arz eden durumunun yeniden değerlendirilmesi gereğine olan inançtır. Çünkü bu durum, kentsel politikaların önemine ve bu politikaların nasıl

üretilmesi gerektiğinin gözden geçirilmesine ve bu bağlamda kent yönetimi anlayışının yeniden sorgulanmasının kaçınılmaz olduğuna işaret etmektedir.

Kent yönetimi ile söz konusu yönetimin yerele ilişkin politika üretme/üretmeme konusunun ağırlık kazandığı bu çalışmada mevcut ve olası kentsel sorunlar üzerinden kentsel politikanın önemi, niteliği, oluşturma yöntemi, uygulama alanı ile uygulanabilirliği kuramsal anlamda irdelenmiştir. Bu bağlamda çalışmada, öncelikle kamu yönetiminin yapısı ve kentsel politikanın ayırıcı nitelikleri üzerinde durulmuştur. Ardından yerel ölçekte mevcut politik, yönetsel ve ekonomik nitelikli kent aktörleri/dinamikleri ile aşağıdan gelen bir hareket olarak kentin örgütlü ve örgütsüz kesimlerini temsil eden kent aktörlerinin göreceli belirleyiciliği üzerinden kentsel politikanın nasıl üretildiği konusu değerlendirilmiştir. Çalışma, kent aktörlerinin kentsel politikanın esası üzerindeki göreceli etkinliği/belirleyiciliği çerçevesinde kentsel politikanın uygulanabilirliği konusunun irdelenmesiyle bağlanmıştır.

Kent Yönetimi Ve Kentsel Politika Üzerine

Ülkemizde kentlerin nüfus oranı, göreceli olarak 1950’li yıllardan itibaren artış eğilimine girmiş ve günümüze kadar da söz konusu bu orandaki artış, hızını neredeyse hiç düşürmeden devam ettirmiştir. Ağırlıklı olarak kırdan kente göç bağlamında gerçekleşen kentsel nüfus yoğunluğu, son yıllarda gerçekleşen yasal düzenlemeler bağlamında da bir sıçrama kaydettiği TÜİK (2014) verilerinden anlaşılmaktadır.¹ TÜİK verilerine göre 2012 yılında il ve ilçe merkezlerinde kayıtlı yerleşik kentlilerin oranı %77,3 düzeyindedir. Ancak 2013 yılında kentlerde ikamet eden nüfusun %14 civarında gerçekleşen bir artışla %91,3 oranına yükseldiği görülmüştür. Kent nüfusunda görülen bu çarpıcı artışın altında 6360 sayılı Kanun bulunmaktadır. Buna göre 2012 yılı içinde *6360 sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*, 6.12.2012 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Yerel yönetimlerde yapısal değişiklikler içeren bu Kanun’a göre on dört kentte büyükşehir belediyesi kurulması ve büyükşehir statüsündeki otuz kentte, belde ve köylerin ilçe belediyelerine mahalle olarak eklenmesi kararı alınmıştır.² Ayrıca bu illerde bulunan ilçe belediyeleri ise büyükşehir ilçe belediyesi hâline dönüştürülmüştür. Ancak Gözler, Anayasasının 127. maddesi bağlamında varlık kazanan il özel idarelerinin, köylerin ve belde belediyelerinin anayasal zemini olan, kamu tüzel kişilikleri bulunan

¹ TÜİK-Türkiye İstatistik Kurumu (2014) Türkiye Nüfusu, <http://www.tuik.gov.tr/HbGetirHTML.do?id=15974>, Erişim: 12.08.2014.

² 6360 sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (R.G. 6.12.2012).

yerel yönetim birimleri olduğunu vurgular. Bu bağlamda anayasa değişikliği yapılmadan il özel idarelerinin, köylerin ve belde belediyelerinin tüzel kişiliklerinin kanunla kaldırılmasının Anayasaya aykırı olduğunu belirtir.³ Yerel yönetimler konusunda reform yapılmasının gereğini vurgulayan, hatta bu konuda geç kalındığını belirten yazar, 6360 sayılı Kanun bağlamında yapılan söz konusu düzenlemenin bu haliyle hukuka aykırı olduğunu gerekçeleriyle birlikte etraflı bir biçimde açıklamıştır. Buna göre 1982 Anayasası, köy ve belde halkının mahallî müşterek ihtiyaçlarının karar organları kendileri tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişileri tarafından karşılanmasını öngörmektedir. 6360 sayılı Kanun, yirmi dokuz ilde belde belediyelerinin de tüzel kişiliğini kaldırmakta ve bunları, bağlı buldukları ilçenin bir mahallesi hâline dönüştürmektedir. Henüz kent merkezi ile fiziki anlamda bütünleşmemiş ve onun bir parçası haline gelmemiş beldelerin ve köylerin tüzel kişiliklerinin kaldırılması ve bu yerleşim yerlerine kamusal hizmet verme biçimlerinin yeniden belirlenmesi, yerinde bir düzenleme olarak görülmemiştir. Yazarın ifadesiyle kent merkezinden onlarca kilometre uzakta olan ve kent merkeziyle yakın gelecekte birleşme ihtimali dahi bulunmayan bir beldenin veya köyün tüzel kişiliğinin kaldırılması, kendi yerleşim yerine ilişkin kararların kendilerinden kilometrelerce uzakta oturan üyelerden oluşmuş belediye meclisleri tarafından alınması anlamına gelir. Yazar, bu durumun, hem Anayasaya, hem yerinden yönetimlerin özerkliği ilkesine, hem de demokrasiye aykırı olduğunu belirtir.

6360 sayılı Kanun bağlamında gerçekleşen yasal değişikliklerden sonra kentlerde yaşayan nüfus oranında gerçekleşen çarpıcı artış, kırsalda yaşayan nüfusun, yer değiştirmeksizin yerleşik kentli nüfusa dâhil edildiğini göstermektedir. Öncelikle bu durum, kent yönetiminin hizmet alanının coğrafi anlamda genişlediğine ve hizmet verdiği nüfus yoğunluğunun arttığına işaret etmektedir. Ayrıca gündelik yaşam pratikleri arasında kente ilişkin tutum ve davranışların yeri olmadığı halde kırsalda yaşayan insanların kentli/kentlileşmiş nüfus olarak kabul görmesi, önemli bir paradoks olarak belirmektedir. Gözler'e göre, Anayasanın 127. maddesinde "il, belediye veya köy halkı" terimleri geçmektedir.⁴ Dolayısıyla Anayasasına göre Türkiye'de bir "il halkı", bir "belediye halkı" ve bir de "köy halkı" vardır. Yaşam tarzı, tutumları, talep ve beklentileriyle de farklı özellikler sergileyebilen ve farklı coğrafi ölçeklerde yaşayan bu insanların mahallî müşterek ihtiyaçlarının da birbirinden farklı olacağı son derece açıktır. Ayrıca kent

³ Gözler, Kemal (2013), "6360 Sayılı Kanun Hakkında Eleştiriler: Yirmi Dokuz İlde İl Özel İdareleri ve Köylerin Kaldırılması ve İlçe Belediyelerinin Büyükşehir İlçe Belediyesi Hâline Dönüştürülmesi Anayasamıza Uygun mudur?", Legal Hukuk Dergisi, Cilt 11, Sayı 122, Şubat 2013, s.37-82. <http://www.idare.gen.tr/6360-elestiriler.pdf>, Erişim:23.12.2016.

⁴ Gözler, Kemal (2013), "6360 Sayılı Kanun Hakkında Eleştiriler: Yirmi Dokuz İlde İl Özel İdareleri ve Köylerin Kaldırılması ve İlçe Belediyelerinin Büyükşehir İlçe Belediyesi Hâline Dönüştürülmesi Anayasamıza Uygun mudur?", Legal Hukuk Dergisi, Cilt 11, Sayı 122, Şubat 2013, s.37-82. <http://www.idare.gen.tr/6360-elestiriler.pdf>, Erişim:23.12.2016.

merkezinden oldukça uzakta bulunan bir köyde yaşayan insanların ortak ihtiyaçlarının kendilerinden kilometrelerce uzakta bulunan bir birim tarafından karşılanma uygulaması, en başta genişleyen hizmet ölçeği nedeniyle hizmette etkinlik ve verimliliğin gerçekleşmeyeceğini şimdiden söylemek mümkündür. Bu bağlamda kent ve kent yönetimine ilişkin bu son verili durumun yeni ekonomik, sosyo-kültürel ve mekânsal olgular/sorunlar yaratması kaçınılmaz görünmektedir. Bundan dolayıdır ki, özellikle büyük ölçekli kentlerin belediye yönetimi tarafından kent gerçekleriyle örtüşen sağlıklı, tutarlı, öngörülü, geniş kapsamlı ve çözüm odaklı kentsel politikalar üretmek ve bu politikaları hayata geçirmek, her zaman olduğundan daha elzem ve öncelenmesi gereken bir durum haline gelmiştir. Ayrıca kent yönetimi tarafından üretilecek ussal, sağlıklı ve yapıcı kentsel politikalar, bir anlamda merkez ile çevre arasındaki ilişkiye/çelişkiye/gerilime karşılık düşen merkezi yönetim ile yerel yönetim arasındaki yapısal sorunlar ile çalışma yöntemine ışık tutması açısından ayrıca önemlilik arz edecektir.

Türk kamu yönetimi sistemi, Fransız yönetiminin etkisi ile idari rejim/yönetimsel düzen olarak nitelendirilir ve bu sistemde “kamu yönetimi hukuku” denen ayrı ve özgün bir hukuk dalı ile “yönetimsel yargı” denen ayrı bir yargı düzeni bulunur.⁵ Kamu yönetimi örgütü, merkezi yönetim ve yerinden yönetim kuruluşlarından oluşur. Merkezi yönetim, başkent örgütü ve taşra örgütü biçiminde örgütlenmiştir.⁶ Türkiye Cumhuriyeti’nin 1982 Anayasasının 126. maddesinde Türkiye’nin merkezi idare kuruluşu bakımından coğrafi durumuna, ekonomik şartlara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre illere, illerin de ilçe ve bucaklara ayrıldığı belirtilmiştir.⁷ Kamu yönetiminin idari yapılanmasında “il”, merkezi yönetimin temel örgütlenme birimi olarak esas alınmıştır. Bu yönetimsel yapılanma, 5442 sayılı *İl İdaresi Kanunu*’nda etraflı bir biçimde açıklanmıştır.⁸ Buna göre illerde genel idare teşkilatı il, ilçe ve bucak bölümlerine uygun olarak düzenlenir ve mülkü idare bölümleri olan ilde vali, ilçede kaymakam mülki idare amiri olarak görev yapar. Merkezdeki kuruluşlar (özellikle bakanlıklar), bu kademe esasına göre taşrada kurdukları örgütler eliyle çalışmalarını yürütürler. Bu yönetimsel yapılanma, merkezi örgütün taşra genel yönetimini oluşturur. Ayrıca tarihsel olarak maarif emelikleri, genel müfettişlik sistemi, merkezden yönetim kurumlarının bölge müdürlükleri, olağanüstü hal bölge valiliği, GAP, DAP, DOKAP gibi bölgesel proje idareleri biçiminde çeşitlilik sergileyen bölge yönetimleri de taşra genel yönetimi olarak örgütlenmiştir.⁹ 5442 sayılı *İl İdaresi Kanunu*’nda belirtildiği

⁵ Gözübüyük, A. Şeref (2007), *Yönetim Hukuku*, Turhan Kitabevi, Ankara.

⁶ Gözler, Kemal; Gürsel Kaplan (2015), *İdare Hukuku Dersleri*, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa.

⁷ 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (R.G. 09.11.1982).

⁸ 5442 Sayılı İl İdaresi Kanunu (R.G. 18.06.1949).

⁹ Keskin, N. E. (2008) “İl Yönetimi Sisteminde Değişim”, *Memleket Siyaset Yönetim*, Cilt: 3, Sayı: 6, 2008/6, s. 88-117.

gibi illerin idaresi yani taşra genel yönetiminde kamusal işlem ve eylemler, “yetki genişliği” esasına dayanan bir uygulama çerçevesinde gerçekleşir.¹⁰

“İl yönetimi”, diğer bir ifadeyle “kent yönetimi”, Türkiye’nin yönetim sistemi içerisinde hem merkezi yönetimin taşra örgütü olarak, hem de yerel yönetim birimi olarak işlev görür. 1982 Anayasasının 127. maddesinde yerel yönetimler, halkın mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişileri olarak tanımlanmıştır.¹¹ Eryılmaz’a göre yerel yönetim, siyasi ve idari yetkilerin bir bölümünün merkezi yönetimin dışındaki otoritelere aktarılmasını tanımlar.¹² Bu bağlamda yerel yönetimin “siyasi yerinden yönetim” ve “idari yerinden yönetim” türlerinden söz etmek mümkündür. Yazara göre siyasi yerinden yönetim ilkesiyle oluşan kent, cumhuriyet, kanton, eyalet gibi mahalli yönetim birimleri, yasama ve yürütme konusunda kısmı bir bağımsızlığa sahiptir. Bu durum, söz konusu mahalli yönetim birimlerine, sınırlı da olsa bir egemenlik alanı yaratır. Türkiye’nin idari örgüt yapılanmasında siyasi özerklik uygulamasının yeri yoktur, ancak vesayet denetimi ve akçalı olanakların sınırlılığı dolayısıyla kısmi anlamda idari ve mali özerklikten söz etmek mümkündür. Ülkemizde idari yerinden yönetimin “hizmet yönünden yerinden yönetim” ve “yer yönünden yerinden yönetim” biçiminde iki türlü uygulaması bulunmaktadır.¹³ Yer yönünden yerinden yönetim yapılanmasında “il özel idaresi”, “belediye” ve “köy” olmak üzere üç tür yerel yönetim birimi bulunur. Söz konusu yerel yönetim birimleri kent yönetimi, ilçe yönetimi ve köy yönetimi biçiminde de tanımlanabilir. Merkezi yönetim ile yerel yönetim kuruluşları arasındaki ilişki ise “idari vesayet” ilkesi üzerinden gerçekleşir.¹⁴

Yerel yönetim yapılanmasını kimileri, demokrasi okulu ve demokratik toplumun oluşması için merkezi devlet iktidarını sınırlayan bir güç, katılım ve temsilin en iyi gerçekleştiği kurumlar olarak görürken, kimileri de bu oluşumu tarihin belli bir döneminde ortaya çıkmış devlet kurumları olarak değerlendirir.¹⁵ Keleş’e göre yerel yönetim, yasalar uyarınca seçimle oluşturulmuş yönetim organlarının yine yasaların belirlediği çerçevede merkezi yönetime bırakılmış olanlardan başka işlevler görebilmeleri için tüzel, siyasal ve akçalı bir takım yetkilerle donatılmayı tanımlar.¹⁶ Diğer bir ifadeyle yerel yönetim anlayışı, yürütme erkinin belli ölçülerde merkezi yönetim ile yerel yönetim birimleri arasında bölüşülmesini ve bir kısım yetkilerin yerel birimler eliyle kullanılmasını gerektirir.¹⁷ Bu

¹⁰ 5442 Sayılı İl İdaresi Kanunu (R.G. 18.06.1949).

¹¹ 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (R.G. 09.11.1982).

¹² Eryılmaz, B. (2008) Kamu Yönetimi, Okutman Yayıncılık, Ankara.

¹³ Keleş, R. (1998b) Yerinden Yönetim ve Siyaset, Cem Yayınevi, İstanbul.

¹⁴ Günday, M. (2011) İdare Hukuku, İmaj Yayınevi, Ankara.

¹⁵ Görmez, K. (1997) Yerel Demokrasi ve Türkiye, Vadi Yayınları, Konya.

¹⁶ Keleş, R. (1998a) Yerinden Yönetim ve Siyaset, Cem Yayınevi, İstanbul.

¹⁷ Keleş, R. (1998b) Kentbilim Terimleri Sözlüğü, İmge Yayınevi, Ankara.

bağlamda gerçek anlamda yerinden yönetim, yerel halkın doğrudan seçtiği organlar tarafından yönetilme usulünü esas alan bir yönetim biçimidir. Şengül'e göre, Türkiye'nin yerel yönetim deneyimi ve bu deneyime ilişkin söylemler gözden geçirilirken üç önemli değişken göz önünde bulundurulmalıdır.¹⁸ Birincisi yerel yönetim ontolojisi üzerine yapılan değerlendirmeler "devlet" kuramından bağımsız yapılamaz. İkincisi yerel yönetimlerin ve daha genel olarak da devletin özellikleri ve özgürlükleri, kuramdan basit bir şekilde çıkarılamaz. Son olarak her toplumsal formasyon içinde devlet ve yerel yönetim, tarihsel olarak kendine özgü toplumsal formasyon içinde belli güç dengesi üzerinde biçimlenip özgünlük kazanır. Ayrıca bu güç dengesini oluşturan dinamiklerin ulusal ve uluslararası boyutlu olma niteliği de gözden kaçmamalıdır. Bu üç önemli değişkenin gözetilmesi gerektiğini vurgulayan yazar, tarihsel süreç bağlamında Türkiye'nin yerel yönetim deneyimini üç temel döneme ayırmıştır. Buna göre birinci dönem, Cumhuriyet'in kuruluşundan 1970'li yılların başına kadar süren ve yerel yönetimlerin merkezi yönetimin uzantısı olarak değerlendirilebileceği aralığı içerir. İkinci dönem, 1970'li yılların başından 1980 askeri darbesine kadar uzanan süreci içerir. Bu dönem, yerel yönetimlerin merkezi yönetim karşısında özerklik arayışında olduğu, bu bağlamda (toplumcu belediye) sol içerikli bir kent yöneticiliği anlayışının öne çıktığı dönem olarak ifade edilir. Üçüncü dönem ise 1980 darbesiyle başlayıp günümüzde de devam eden ve yerel yönetim pratiklerinin kentsel işletmecilik ve girişimcilik etrafında yeniden formüle edildiği süreci tanımlayan dönem olarak belirlemiştir.

Yerel yönetimlerin, yerel toplulukların doğrudan doğruya ihtiyaç duyduğu gündelik ve ortak hizmetleri yerine getirmek üzere merkezi yönetimden ayrı, özerk yerel yönetim birimleri olarak kurulmuş olduğu bir kez daha vurgulanmalıdır. Kamu hizmetlerinin merkezden, yani başkentten ülkenin dört bir köşesine ihtiyaç odaklı ve hakkaniyet ölçüsünde yerine getirmenin önündeki güçlükler, bu oluşumun varlığını ve gerekliliğini zorunlu kılmıştır. Diğer taraftan bu örgütsel yapılanma, merkezi yönetim ile yerel yönetim arasında kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi konusunda görev paylaşımını da gerekli kılmıştır. Geray, görev paylaşımı konusunda yerel nitelikli ortak gereksinimlerin ya da hizmetlerin hangi kriterlere göre, nasıl belirlenmesi gerektiği konusuna açıklık getirmiştir.¹⁹ Yazar, belirli kriterler esas alınarak yerel nitelikli görevlerin ya da hizmetlerin belirlenebileceğini savlamıştır. Örneğin hizmetin yararı, belli bir yerleşmenin sınırları içinde kalıyorsa; hizmet, yerleşme ölçeğinde daha ekonomik olarak gerçekleştirilebiliyorsa; hizmetin yerleşme sınırları dışında ya da ülke ölçeğinde üretilmesini gerektiren teknolojik ve diğer zorunluluklar yoksa ve son olarak maliyetine, yönetimine, denetimine yerel halkın doğrudan katılımı söz konusu ise görevin ya da

¹⁸ Şengül, H. T. (2009) *Kentsel Çelişki ve Siyaset*, İmge Yayınevi, Ankara.

¹⁹ Geray, C. (1977) "Belediyelerin Yapısal Sorunları", *Mimarlık Dergisi* (TMMOB Mimarlar Odası), 1977/2-151, s. 32-36.

hizmetin yerel nitelikli olduğu çıkarımında bulunmak mümkündür. Bunun yanı sıra merkezi yönetim ile yerel yönetim arasındaki görev paylaşımının belirlenmesinde “mahalli müşterek ihtiyaç” ölçütü de önemli bir kriter olarak kullanılır.²⁰ Buna göre ülkemizde yerinden yönetim ilkesi esasına göre kurulan yerel yönetimler, mahalli nitelikteki müşterek ihtiyaçların karşılanmasıyla görevli sayılmışlardır. Ne var ki, yetersiz mali kaynak; sınırlı teknik kadro; projenin etkinlik, ölçek ve sağladığı yarar açısından yerel sınırları aşacak nitelikte olmasına bağlı olarak mahalli müşterek ihtiyaçlar, her zaman için yerel yönetimlerin tek başına üstlenilebileceği bir yerel hizmet olmayabilir. Ülkemizde bu nitelikteki projelerin maliyetini ve yürütücülüğünü çoğunlukla merkezi yönetim üstlenilir.

Merkezi yönetim ile kent yönetimi arasında görev ya da hizmet paylaşımı yapıldıktan sonra kent yönetiminin atacağı ikinci adım, hizmet alanını oluşturan öncelikli yerel işlem ve eylemleri, bir takvim çerçevesinde sistemli bir biçimde uygulanabileceği bir yol haritasına dönüştürmek olmalıdır. Esasında Türkiye’de, yerel yönetim mevzuatı çerçevesinde kent yönetimlerinin görev ve sorumlulukları ayrıntılı sayılacak biçimde düzenlenmiştir. Ancak kent yönetimleri idari anlamda sorumlu oldukları hizmet alanının morfolojik, ekonomik, sosyo-kültürel, tarihsel ve çevresel özellikleri bağlamında öncelikli buldukları plan ve projelerden oluşan “kentsel politika”larını oluşturma eğiliminde olmalıdırlar. Merkezi yönetimin işlem ve eylemlerinin siyasası olan kamu politikasının kentsel alandaki karşılığı kentsel politikadır ve kentsel politika, kent yönetimleri için kamu politikasıyla eşdeğer niteliktedir. Diğer bir ifadeyle kentsel sorunlara çözüm üreten bir uygulama aracı ya da izlencesi olarak kentsel politika, kamu politikasının kentsel ölçekteki karşılığı olarak düşünülmelidir. Kamu politikası ülke ölçeğinde toplum, hükümet, siyaset ve ekonomi arasındaki karşılıklı ilişkileri ve uygulamaları bütüncül bir bakış açısıyla nasıl açıklıyor ise aynı biçimde kentsel politika da kent ölçeğinde kent yönetimi, yerel siyaset, yerel ekonomi ve yerel sosyo-kültürel yapı arasındaki ilişkilere ve uygulamalara açıklık getirme iddiası taşır. Eryılmaz ve Fischer’in belirttiği gibi esasında kamu politikası, başta hükümet olmak üzere çeşitli devlet dairelerinin yapmayı ya da yapmamayı tercih ettikleri şeylerdir.²¹ Aynı ussal bağlam içinde kentsel politikanın muhtevasının da kent yönetiminin kentsel alanda yapmayı ya da yapmamayı tercih ettiği şeylerden oluştuğu savlanabilir.

Kamu politikası, kamu yönetiminin (hükümet, kamu kurum ve kuruluşlarının) kamu hizmetleriyle ilgili yapmayı ya da yapmamayı seçtiği yol, yöntem,

²⁰ Karahanoğulları, Onur (2013), “Yerel Özerklik: Mahalli Müşterek İhtiyaçların Yerinden Yönetimi”, “Beşinci Ulusal Yerel Yönetimler Sempozyumu, Ankara, 2013, s.65-97, <http://80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/karahan/makale/yerelozerklik.htm>, Erişim: 23.12.2016.

²¹ Eryılmaz, B. (2008) Kamu Yönetimi, Okutman Yayıncılık, Ankara. Fischer, Frank; Gerald J. Miller; Mara S. Sidney (edi.), (2007), “Introduction”, Handbook of Public Policy Analysis, CRS Press, New York, p. xix-xxv.

strateji, faaliyet vb. çalışmaların tamamından oluşur.²² Kamu politikalarının belirlenmesi ve formüle edilmesi sürecinde devlet dışında iç ve dış aktörlerin de farklı demokratik kanallar üzerinden doğrudan ya da dolaylı olarak bu süreci etkileme, talep ve beklentilerini dile getirme ve bu çerçevede politikaların saptanma ve formüle edilmesinde rol oynama durumu söz konusudur. Kamu politikası çerçevesinde ekonomik, sosyal, sağlık, eğitim, ulaşım, güvenlik, enerji, turizm gibi alanlara ilişkin siyasal iktidarın karar ve eylemlerini içeren ayrı ayrı politikalar oluşturulur. Ancak bu alanlarda yaşanan sıkıntılar aynı zamanda birer kentsel sorun olarak da kent yerleşiklerinin gündelik yaşamında varlığını sürdürür. O halde kentsel yaşamda karşılaşılan bu sorunlar, nitelikleri gereği aynı zamanda bütün ekonomik sektörleri etkileyen ve tüm uğraşların odağında bulunan güçlüklerdir.²³ Dolayısıyla bu alanlara ilişkin üretilen ve uygulanan her politika, kentsel alanı da doğrudan etkilediği için kentsel politikanın dâhilinde olmalıdır.

Kamu yönetiminde planlama etkinliği, ussal bir yönetim biçiminin esasını oluşturur. Yönetici, bu yöntem sayesinde ne yapacağını ve neler yapmak istediğini önceden düşünme olanağı bulur.²⁴ Kentsel politikanın etkinliği ve öngörülebilirliği planlı bir çalışmaya dayanmasıyla mümkün kılınabilir. Örneğin planlama etkinliği çerçevesinde toplanan bilgiler ve yapılan araştırmalardan yararlanılarak geleceğe yönelik sağlam öngörüler üzerine bina edilen bir kent politikası hazırlanabilir. Öncelikle kentsel ölçekte amaç ve hedefler belirlenir. Söz konusu amaç ve hedeflere ulaşmak için ihtiyaç duyulacak (beşeri, enformasyon, teknolojik, araç-gereç nitelikli) kaynaklar saptanır. Bu kaynaklar için bir bütçe hazırlanır ve akçalı olanaklar oluşturulur. Ayrıca hangi alanlarda, hangi yatırımların yapılacağına ve bu yatırımlar üzerinden ulaşılmak istenen amaçlara da yer verilir.²⁵ Yerele ilişkin hazırlanacak böylesi kapsamlı bir çalışma, kent yönetiminin “yol haritası” olarak tanımlanabilir. Bu yol haritası, kent sistemin alt bileşenlerini içeren ussal ve kapsamlı bir metin olmalıdır. Harvey’e göre, kentsel politika, kentin mekânsal gelişme politikası ile kentin sosyal gelişme politikasını aynı düzlemde birleştirme niteliğine sahip olmalıdır.²⁶ Bu anlamda kentsel gelişme ile ilgili kapsamlı bir strateji, kentin mekânsal biçimini değiştirmek için tasarlanan politikalarla bir kentteki toplumsal süreçleri etkileyen politikaları da içermeli ve tüm kentsel unsurları bağdaştırmalıdır. Ancak toplumsal değişkenler bağlamında gözden geçirilmeye/yeniliğe açık, kapsamlı ve genel iyiliği önceleyen bir yol haritası üzerinden kent yönetimi, kentin toplumsal gelişme sürecine yön verme yetisine sahip olabilir.

²² Çevik, H. H.; Demirci S. (2008) Kamu Politikası, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

²³ Duru, B. (2012) Avrupa Birliği Kentsel Politikası ve Türkiye Kentleri Üzerine, s.1-13, (<http://kentcevre.politics.ankara.edu.tr/duruabkents>), (Erişim:13.07.2012).

²⁴ Tortop, N.; İşbir E. E; Aykaç B. (1999) Yönetim Bilimi, Yargı Yayınevi, Ankara.

²⁵ Tortop, N.; İşbir E. E; Aykaç B. (1999) Yönetim Bilimi, Yargı Yayınevi, Ankara.

²⁶ Harvey, D. (2013) Asi Şehirler, Çev. Ayşe Deniz Temiz, Metis Yayınları, İstanbul.

Kentsel Politika Oluşturma Ve Uygulama Sürecinde Kent Aktörlerinin Rolü Üzerine

Kentler, doğduğu tarihten bu yana toplumdaki her türlü ilişkinin mekânı/odağı ola gelmiştir. Gündelik hayata ilişkin politik, ekonomik ve sosyo-kültürel süreçler, diğer bir ifadeyle sosyal ilişki ve organizasyonlar, toplumsal ve mekânsal formasyon üzerinde belirleyici olmuştur. Toplumsal yapıya içkin dönüşüm ve değişim sürecinin yapı taşları arasında kent aktörleridir. Ana hatlarıyla merkezi yönetim, merkezi yönetimin taşra birimleri, yerel yönetim birimleri, sivil toplum kuruluşları ve örgütsüz yerleşik kentlilerden oluşan kent aktörleri, kentsel alanda idari, politik, ekonomik ve sosyo-kültürel süreçleri etkileyen ve bu süreçler üzerinde görel olarak belirleyici olan dinamiklerdir. Bu aktörler, kente ilişkin plan ve projelerin oluşturulması sürecinde olduğu gibi belirlenen politikaların uygulamaya konulmasından sonraki süreçte de farklı derecelerde de olsa kentsel politikalar üzerinde belirleyici ve yönlendirici olma gücüne haizdirler. Aynı zamanda birer kent kullanıcısı olarak kamusal alana içkin alınmış ve uygulamaya konulmuş olan her plan ve projenin olumlu ya da olumsuz sonuçlarından da doğrudan etkilenirler.

Türkiye'nin idari yapısında öteden bu yana merkeziyetçi yapı esas olmuştur. Merkeziyetçi yapının güçlü olduğu savı, merkezi yönetimin yerel yönetimler üzerindeki idari vesayet yetkisi ile öz gelirlerinin sınırlı olmasından dolayı yerel yönetim birimlerinin akçalı olarak merkezi yönetime olan bağımlılığı üzerinden açıklanabilir. Bu bağlamda siyasi ve idari karar süreçleri de belirgin olarak merkezden yerele uzanan doğrusal çizgide gelişip olgunlaşmıştır. Merkezi yönetimin tasarrufu, hemen her dönem kentsel politikalar üzerinde belirleyici en önemli etken ola gelmiştir. Yerel demokrasinin geliştiği batılı ülkelerde ise bu sürecin ağırlıklı olarak tersten işlediği gözlenmiştir. Bu ülkelerde yerele ilişkin siyasi ve idari karar ve eylemler, yerelden merkeze uzanan doğrusal üzerinden gelişmiştir. Siyasi ve idari karar süreçlerinin ve eylemlerinin yerelden merkeze doğru planlanması Toprak'a göre Avrupa Konseyi'nin de katkısıyla yerleşik kural haline gelmiştir.²⁷ Bu bağlamda yerelden merkeze yönelim, kent yönetimleri ve kentsel politika açısından değerlendirildiğinde yerel birimleri, merkezi yönetimin otonom belirleyiciliğinden kurtardığı ve yerel ölçekte kendi gerçeğiyle yüzleşip sorunlarına çözüm üretmek durumunda kalan bir kent yönetimi olma yoluna sürüklediği söylenebilir.

Kent yönetimi, başlı başına bir kent aktörü olup kentsel politikaların üretilme ve uygulanma sürecinde birinci derecede etkin rol oynayan politik bir oluşumdur. Karar organları yerleşik kentli seçmenler tarafından belirlenen kent yönetimi, arasında bu rolü, yerleşik kentli seçmenlerden belli bir süreliğine ödünç almıştır.

²⁷ Toprak, Z. (2013), "Yerel Yönetimler ve Sivil Toplum", Ortadoğu ve Sivil Toplum Diyalogu Çalıştayı / 6-7 Nisan 2013/Gaziantep.

Tanımlı bu zaman diliminde kent yönetimi aldığı kararlarla, ürettiği alt ve üst yapı hizmetleriyle, yaptığı düzenlemeler, denetimler ve tarifelendirmelerle, verdiği (açılış, işletme ve yapı gibi) izinlerle kent ekonomisinde büyük rantların doğmasına, kaynakların yaratılmasına ve bunların el değiştirmesine yol açmaktadır.²⁸ Bu uygulamalar üzerinden kentsel alandaki toplumsal süreçleri doğrudan etkileyen ve yeniden üreten tüm bu uygulamalar, kent yönetiminin kente ilişkin politikalarını hayata geçirmesiyle gerçekleşir ve kentsel politikalar, bu uygulamalar üzerinden ete kemiğe bürünür.

Kent yönetimi sınırlı siyasi, mali ve idari özerkliğe sahip politik bir oluşumdur. Bu oluşum, yerel demokratik süreçlerde kullanılan vasıtalar üzerinden kent diğer aktörlerinin girişimlerinden etkilenir ve kentsel politikalar üzerinden kent aktörlerinin ekonomik ve sosyo-kültürel durumunu etkiler. Toprak, yerel demokratik süreçlerde kullanılan araçları doğrudan görüşme, rapor sunma, kulis yapma, imza toplama, bildiri yayınlama, toplantılar düzenleme, kitle iletişim araçlarıyla bilgiyi yaygınlaştırma biçiminde sınıflandırmıştır.²⁹ Yerel demokratik süreçlerde kullanılan bu araçları, en etkin kullanan aktörün sivil toplum örgütleri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Toplumsal alandaki etkinlikleriyle adından sıkça söz ettiren sivil toplum örgütleri, devlet ve sermayeden sonra üçüncü siyasi aktör olarak yerini sağlamlaştırmış görünmektedir. Sivil toplum örgütleri, devlet dışında kendiliğinden ve iradi olarak örgütlenmiş toplulukları ifade eder.³⁰ Sivil örgütlerin çalışmaları, ana hatlarıyla toplumsal farkındalık yaratma ve ilgiyi ayakta tutma; yaygın örgütlenme ile toplumun ve yönetimin dikkatini çekecek sayısallığa erişme; gönüllü beraberlik, etik değerler üzerinden baskı mekanizması oluşturarak yönetimin dikkatini çekme ve talepleri, idari kararlara dönüştürme amacı taşıdığı söylenebilir.³¹ Buna karşın, hepsi olmasa bile sivil toplum örgütlerinden bir kısmının yeri geldiğinde merkezi yönetim, yerel yönetim ya da sermaye kesimini zımni ya da aleni olarak destekleyip bu anlamda taraflı bir tutum sergiledikleri söylenebilir. Bununla birlikte farklı ekonomik, sosyal ve etnik beklenti ve talepleri, kent yönetimine taşınması ve kent yönetiminin siyasalarını geniş bir kesim adına etkileme gücüne haiz olması açısından sivil toplum örgütleri, önemli ve güçlü bir kent aktörü olarak kentsel alandaki meşru yerini koruduğu belirtilmelidir. Nihayetinde sivil toplum üyeleri, devlet dışı (ekonomik ve kültürel üretim, ev yaşamı ve gönüllü birlikler gibi) faaliyetlerle uğraşan ve bu faaliyetler

²⁸ Geray, C. (1977) "Belediyelerin Yapısal Sorunları", Mimarlık Dergisi (TMMOB Mimarlar Odası), 1977/2-151, s. 32-36.

²⁹ Toprak, Z. (2013), "Yerel Yönetimler ve Sivil Toplum", Ortadoğu ve Sivil Toplum Diyalogu Çalıştayı / 6-7 Nisan 2013/Gaziantep.

³⁰ Eryılmaz, Bilal (2013), Bürokrasi ve Siyaset, Alfa, İstanbul.

³¹ Toprak, Z. (2013), "Yerel Yönetimler ve Sivil Toplum", Ortadoğu ve Sivil Toplum Diyalogu Çalıştayı / 6-7 Nisan 2013/Gaziantep.

nedeniyle devlet kurumları üzerinde her çeşit baskı ve denetimi uygulayarak kendi kimliklerini koruyan ve dönüştüren kurumların oluşturduğu bir bütündür.³²

Esasında ulusal sivil toplum örgütlerinin yanı sıra uluslararası boyutu olan sivil toplum örgütlerinin de yereldeki varlığından ve yerel karar alma süreçlerini etkileyip yönlendirecek derecede bunların yarattıkları bir nüfuz alanından da söz etmek mümkündür. Bu sürecin önünü açan neoliberal uzlaşma/konsensüs gelişmiş kapitalist dünyada devlet düzeyinde yeni ekonomik kamu politikası olarak 1979 yılında İngiltere ve ABD’de ortaya çıkmıştır.³³ Söz konusu tarihten bu yana ulus devlet yapısında özellikle uluslararası sermayenin hareketliliğine uygun yapısal değişimlerin gerçekleştirilmesi istenmektedir. Bu yeni sistemin sorumluluğunu yüklenen temel kurumlar ise IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), G7, BM gibi küresel kuruluşlar olmuştur.³⁴ Yapısal uyarılama programları çerçevesinde siyasal ve ekonomik boyutuyla öne çıkan bu yeni sistem, az gelişmiş ülkelere bir anlamda dayatılmıştır. Türkiye de 1980’li yıllardan itibaren neoliberal politikanın savunucusu ve uygulayıcısı olarak kapsamlı kamu reformlarıyla aşamalı olarak idari ve ekonomik yapısını bu politikanın öngörülerine göre yeniden düzenlemiştir. İdari ve ekonomik alandaki yapısal düzenlemeler çerçevesinde merkezîyetçi yapının zayıflatılması, yerine yönetim anlayışının geçerli kılındığı güçlü yerel oluşumların esas alınması amaçlanmıştır. Serbest piyasa ekonomisinin işlerlik kazandığı neoliberal öğretisi çerçevesinde sermaye, gücüne güç katılmış bir kent aktörü olarak yerini sağlamlaştırmıştır. Neredeyse tüm dünyada küresel, ulusal ve yerel ölçekteki karar süreçlerini etkileyip merkezi ve yerel yönetimin işlem ve eylemleri üzerindeki belirleyiciliğini aleni olarak gösteren sermaye, neoliberal politikaların yardımıyla toplumdaki politik, ekonomik ve sosyo-kültürel süreçleri etkileme ve dönüştürme gücüne haiz olmuştur. Bu sebepten olsa gerek, hangi parti aidiyetinde olursa olsun bir kent yönetiminin kentsel mekânda sermayenin karşı konulamayan hegemonik gücüyle karşı karşıya kaldığı gerçeği vurgulanır.³⁵ Bu durumda neoliberal politikalar bağlamında sermayenin, mevcut politik yaklaşımından bağımsız ve bunların üzerinde, ayrıca ulusal ve yerel ölçekte neredeyse hiçbir ciddi karşı çıkışla karşılaşmadan kendi mantığı çerçevesinde kentleri etkileyip dönüştürdüğü savlanabilir. Dolayısıyla neoliberal ekonomik politikanın işlediği bir toplumsal yapıda kentsel politikanın üretilme ve uygulanma süreçleri, sermaye gibi güçlü bir kent aktörünün belirleyiciliğinden soyutlanarak gerçekleşebileceğini savlamak gerçekçi sayılmayacaktır.

³² Eryılmaz, Bilal (2013), Bürokrasi ve Siyaset, Alfa, İstanbul.

³³ Harvey, David (2005), A Brief History of Neoliberalism, Oxford, New York.

³⁴ Yıkılmaz, Necla (2004), Yeni Dünya Düzeni ve Çevre, Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul.

³⁵ Şengül, H. T. (2009) Kentsel Çelişki ve Siyaset, İmge Yayınevi, Ankara.

Sivil toplum örgütleri, kentteki örgütlü ve farklı çevrelerden oluşan geniş bir kesimi tanımlar. Kentin örgütlü bu kesimin bileşenleri kentteki mevcut dernekler, vakıflar, sendikalar ve çeşitli meslek kuruluşlarından oluşur. Bu geniş tabanlı örgütlü kesimin kentte, geniş bir çıkar ve baskı grubunu temsil ettiği söylenebilir. Bu örgütlü güçlü kesimin (ki bunun içine örgütlü sermayeyi de koymak mümkündür) yanı sıra bir kent aktörü olarak, kentin çok daha geniş bir kesimini temsil etmekle birlikte örgütsüz olmaları dolayısıyla kolay mobil olamayan, ancak kentsel sorunlarla doğrudan ve daha sık karşı karşıya kalan örgütsüz kent yerleşiklerin belirleyiciliğinden/varlığından da söz edilmelidir. Bir baskı ve çıkar grubu olarak kentin örgütsüz bu geniş kesiminin kent yönetimi üzerinde örgütlü kesim olan sivil toplum örgütleri kadar sistematik ve güçlü bir etki yarattıkları söylenemez. Bundan dolayıdır ki, örgütsüz kent yerleşiklerini, doğrudan bir tehditle karşı karşıya kalmadıkları sürece kentin en zayıf aktörü olarak addetmek yanlış olmayacaktır. Ancak kent yönetimleri, geniş bir kesime tekabül eden örgütsüz kent yerleşiklerince kendilerine tanımlı bir süre için ödünç olarak verilen siyasal ve yönetsel karar alma hakkının, başarısız kentsel politikalar nedeniyle ilk seçim döneminde yine bu geniş kesim tarafından geri alınabileceğini gözetmelidir. Diğer taraftan belli koşullar ölçütünde zayıf olarak addedilen örgütsüz bu kesimin, seçimle gelen yerel karar organlarının nihai belirleyicisi olma rolleri dolayısıyla aynı zamanda oldukça etkili ve güçlü politik bir kent aktörü olduğu vurgulanmalıdır. Bu ayırıcı durum, yerleşik örgütsüz kentlileri, kent yönetimlerince öncelenmesi gereken önemli bir kent aktörü haline getirir.

Yerel yönetimlerin üstünlüğü, öteden bu yana kendiliğinden sahip oldukları halka en yakın hizmet birimi olma niteliğinden kaynaklanır.³⁶ Bu bağlamda yerel yönetim ve yerel özerklik konuları önemli olmakla birlikte Keskinok'a göre, en önemli tehlike planlama, toplumsal gelişme, yerleşme sorunlarının bir siyasa konusu olarak ulusal düzeyden kent düzeyine itilmesi sonucu ulusal mekânı yönlendirecek ve eşitsiz gelişme sorununun ulusal düzeyde çözülmesine yönelik bir iktidar hedefinin ortadan kaldırılması durumudur.³⁷ Diğer taraftan Güler'in ifadesiyle coğrafi uzaklık ölçütlerine göre yerel yönetimler, halka en yakın hizmet birimi olmakla birlikte, yerleşiklerin talep ve beklentilerinin karşılık bulması durumu, her zaman coğrafi uzaklık ölçütü ile açıklanamaz.³⁸ Buna göre eğer bir yönetim, yönetilenlerle aynı coğrafi ölçekte olmakla birlikte yerleşiklerin talep ve beklentilerine cevap veremiyor ise bu noktada yönetimin halk ile arasına ördüğü "toplumsal mesafeden" söz etmek mümkündür. Yerele ilişkin farklı bakış açılarından süzülünce bu ayırıcı olumsuz durumlar ile kent aktörlerinin ortak iyilikten uzak çıkar temelli tutumlarının bir bütün olarak kentsel alanda yarattığı ilişki

³⁶ Güler, Birgül Ayman (2006), *Yerel Yönetimler*, İmge Kitabevi, Ankara.

³⁷ Keskinok, H. Çağatay (2006), *Kentleşme Siyasaları*, Kaynak Yayınları, İstanbul.

³⁸ Güler, Birgül Ayman (2006), *Yerel Yönetimler*, İmge Kitabevi, Ankara.

biçimi ya da olumsuzluklar sarmalı, kentsel hizmetlerin niteliğini etkileyip kentsel alanda yoksulluğu ve eşitsizliği derinleştirip güvensizlik ortamını genelleştirme durumu, kaçınılmaz görünmektedir. Bu olumsuzluklarla etkili mücadele yöntemlerinden ya da çözüm araçlarından başlıcası, ortak iyiliği önceleyen ve gerektiği gibi uygulanabilen ussal ve çözüm odaklı kamusal/kentsel politikalar olmalıdır. Kentsel alanda sorunlarla mücadele anlamında en kısa sürede devlet hizmetlerini tekrar hayata geçirmek, bu hizmetleri genişletmek, böylece temel kamu mallarının tüm kent bölgelerine en azından adil bir biçimde dağılmasını güvence altına almak, Wacquant'a göre, kentsel sorunlara çözüm olabilir.³⁹

Kentsel Politikanın Uygulanabilirliği Üzerine

Toplumsal süreçlerin nasıl işlediğini ve toplumların nereden gelip nereye gittiğini kavrayabilmenin yönetsel ön şartı Kurthan Fişek'e göre, ekonomik temelle, politik, düşünsel, yasal, kültürel vb. çatı arasındaki ilişkinin iki yönlü bir nitelik taşıdığını görmektir. Bu iki yönlü ilişki biçiminin zemin hazırladığı "katımlı yönetim" yazara göre, otoriteyle demokrasi, sosyal adaletle verimlilik artışı, yönetilenlerin haklarıyla yönetenlerin yetkileri ve eşyanın yönetimiyle insanın yönetimi arasındaki duyarlı dengenin ideolojik ifadesi olmuştur.⁴⁰ Toplumsal yapıda eşyanın yönetimi ile insan yönetimi arasındaki söz konusu bu duyarlı denge üzerinden aşağıdan gelen talep ve beklentilerin politik ve yönetsel alana aktarımını kolaylayacak katımlı yönetim yaklaşımı, oluşturulan/oluşturulacak kentsel politikanın dokusunda belirleyici öncüllerden sayılmalıdır. Çünkü toplumsal yapı politik, dinsel, yasal, kültürel vb. olgular ile mekân/coğrafya arasında gerçekleşen sürekli, geçişken ve döngüsel bir ilişki biçiminin tezahürüdür. Toplumun bu kaotik ve girift yapısı, ona yön verecek politikanın/aracın da hassas ve nitelikli olmasını ve aynı zamanda bu politikayı hayata geçirmek için son derece işlevsel ve ussal bir yönetim dizgesinin oluşturulmasını zorunlu kılar. Bu bağlamda yönetimin iyileşmesi/iyileştirilmesi ve geliştirilmesi ise yönetilenlerin, gelişen ve değişen koşulları dikkate alarak daha nitelikli kamu hizmetlerinin üretilmesi ve daha geniş kitleleri bu hizmetlerden yararlandırma amacına dönük bir süreç olarak belirmelidir.⁴¹ Bu döngüsel ilişki biçiminde kentsel alandaki değişken toplumsal süreci yönetme etkinliğinin, toplumsal değişkenler ekseninde irdelenmeye ve yenilenmeye açık aydınlatıcı bir yol haritası üzerinden uygulamaya koymak, kent yerleşikleri adına da önemli ve anlamlı bir gelişme olarak değerlendirilmelidir. Benzer biçimde toplumsal değişkenler bağlamında yeniden üreti-

³⁹ Wacquant, Loïc(2011, Kent Paryaları, Çev. Mehmet Doğan, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.

⁴⁰ Fişek, Kurthan (2005), Yönetim, Pragraf Yayınevi, Ankara.

⁴¹ Aykaç, Burhan (2012), "Yönetimin İyileştirilmesi ve Örgütsel Değişim", Der. Hüseyin Yayman vd., Türkiye'de Kamu Yönetimi, Nobel Yayıncılık, Ankara, s. 279-320.

len yasal/yönetmelik, ekonomik ve sosyo-kültürel verileri plan ve projelere uyarlamaya açık bir yol haritası/kentsel politika, işlevsel açıdan kent yönetiminin de daha sağlıklı bir dokuya kavuşmasında belirleyici olacaktır.

Ülkemizde hali hazırda son yasal/yönetmelik değişikliklerden olan büyükşehir belediye yönetim sınırının il mülki sınırı olarak yeniden düzenlenmesi kararı, daha önce büyükşehir belediyesi yönetim sınırı dışında kalan belde belediyelerinin ve köylerin tüzel kişiliğinin kaldırılması ve bunların, büyükşehir belediyesine bağlı mahallelere dönüştürülmesi kararıyla sonuçlanmıştır. Politik, ekonomik, mekânsal ve sosyo-kültürel yeni durumlar üretmeye gebe bu gelişme, en başta kent yönetiminin hizmet alanı ile yoğunluğunu değiştirmiştir. Diğer bir ifadeyle büyükşehir belediyelerinin yönetim alan sınırının il sınırı olarak değiştirilmesi dolayısıyla büyükşehir belediyesinin nüfus ve coğrafi anlamda daha geniş ölçekte hizmet vermekle yükümlü sayılması, kentsel politika üretimi ve uygulanabilirliğinin yeniden sorgulanmasını gerektirmiştir. Örneğin öteden bu yana il sınırları içinde büyükşehir belediyesi ile merkez ilçe ve bağlı belediyelerin farklı partilerden seçim kazanıp örgütlenmesi nedeniyle kent yönetiminin politik anlamda parçacıl bir yapı sergilemesi, kent ölçeğinde bütüncül politika üretme ve uygulama sürecinde önemli sorunlar yaratabilecek ayırıcı bir durumdur. Esasında politik anlamda parçacıl bir dokuya sahip olmakla birlikte kent yönetimleri, kamusal yarar adına kentsel politikanın gerek üretilme, gerek uygulanma sürecinde daha ussal, yapıcı, iletişim ve işbirliğine açık bir eğilimde olmanın gayreti içinde olmaktadır. Bu noktada kamusal yararı önceleyen bir uygulama aracı olması dolayısıyla kentsel politikaya, ortak aklı önceleyen politika üstü bir anlam atfetmenin zorunluluğu savunulabilir. Belki de kentsel politikanın işlevliliğini sağlamak bu esasın hayata geçirilmesiyle mümkün kılınabilir. Kentsel ölçekte kent yerleşiklerinin karşı karşıya kaldığı bu ve benzeri kentsel sorunlar sarmalı, esasında, bir yol haritası olarak kentsel politikayı yeniden düşünmeyi gerektiren çok sayıda çarpıcı durumun varlığına işaret etmektedir. Dolayısıyla kentsel politikanın üretim ve uygulanabilirlik sorunsalını, kentsel politikanın nasıl üretildiğinden başlayıp nasıl uygulan(ma)dığına kadar uzanan süreci daha çarpıcı kent sorunları bağlamında değerlendirmek, konuyu anlaşılır kılma bakımından önemli olabilir.

Kentsel alan politik, ekonomik ve sosyo-kültürel süreçler bağlamında oluşan ve bu süreçler bağlamında nevi şahsına münhasır bir kimlik kazanan dinamik bir mekândır. Bu mekân merkezi yönetimin, kent yönetimin ve özel sektörün mekânsal anlamda örgütlendiği alandır. Bu alanda kentsel politikanın oluşturulma ve uygulama aşamaları bir süreç dâhilinde gerçekleşir. Kente ilişkin politikaların iki yöntem dâhilinde olduğu söylenebilir. Birinci yöntemde kent yönetimi, doğrudan kentsel politikaya ilişkin bir çalışma ve uygulama planı hazırlar. Bu hazırlık metni çerçevesinde yakın ve uzak gelecekte kentsel gelişmenin ne yönde ve nasıl oluşacağına ilişkin plan ve projeler, bir uygulama takvimine bağlı olarak düzenlenir. Söz konusu bu plan ve projeleri uygulamaya geçirmek için

kullanılacak mali, maddi ve beşeri her türlü kaynağın nereden ve nasıl tedarik edileceğine ilişkin bilgilere de hazırlık metninde yer verilir. İkinci yöntemde ise planlı ve programlı bütüncül bir kent politikası oluşturma yoluna gidilmeden hali hazırda uygulanmakta olan ulusal kamu politikalarının çok da dışına çıkılmadan, hatta bu politikalarla büyük ölçüde örtüşen parçacıl plan ve projeler üzerinden kentin gelişme yönü tayin edilmeye çalışılır. Serbest piyasa ekonomisinin işlerlik kazandığı az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere planlama yaklaşımının pek de rağbet görmediği ülkelerde hangi yöntem tercih edilirse edilsin, planlama ya da kentsel politika oluşturma süreci, her safhada, kent aktörlerinden gelebilecek olası her türlü etkiye açık bir biçimde oluşur. Diğer bir ifadeyle birer baskı ve çıkar grubu olarak kent aktörleri, kentsel alandaki tek tek rolleri ve karşılıklı ilişkileri bağlamında birbirine olan konumları ve etkileri itibarıyla kent yönetiminin çalışmalarını ve kentsel politikaların esasını hemen her safhada çıkarları ekseninde etkileme yetisine muktedirdir. Bu durum, planlama anlayışının kurumsallaşmamış olmasının dolaysız sonucu biçiminde de yorumlanabilir.

Kentsel alan, daha önce de belirtildiği gibi çıkar çatışmalarının yoğun olarak yaşandığı mekândır. Bundan dolayı da tarihin her döneminde sorunlu mekân olmuştur. Tam da bu nedenden ötürü kentsel alandan geçen politik, yönetsel, ekonomik ve sosyo-kültürel süreçler, düzenleme etkinliğine konu olmuştur. Şengül'ün belirttiğine göre, toplumsal süreçlere müdahale ve düzenleme konusunda emir ve komutanın merkezi yönetim, yerel yönetim veya yönetişim anlayışı çerçevesinde oluşturulacak geniş tabanlı bir oluşumun inisiyatifinde olma durumuna göre farklı uygulama modelleri oluşur.⁴² Örneğin tarihsel olarak diğerlerine göre daha eskilere dayanan “yukarıdan aşağıya (top-down) uygulama modeli”nde, diğer bir ifadeyle “jakoben” yaklaşım tarzında kentsel politika etkinliği üzerinde belirleyici olan aktör, merkezi yönetim olmuştur. Merkezi devlet geleneğinin yerleşik politik değer haline geldiği ülkelerde bu uygulamanın geçerli olduğu söylenebilir. İnsan hakları ve demokrasi söylemi çerçevesinde gelişen “aşağıdan yukarıya (bottom-up) uygulama modeli”nde ise yerel yönetimlerin belirleyiciliği öne çıkar. Son olarak özellikle neoliberalizm ve küreselleşme söylemi çerçevesinde gelişen ve üçüncü yol olarak da ifade edilen “yönetişim merkezli uygulama modeli”nde, yönetişim anlayışı çerçevesinde gerçekleşen geniş tabanlı oluşumun yani sivil toplum örgütlerinin belirleyiciliği söz konusudur.⁴³

Yerele ilişkin kentsel politikaların merkezi yönetim tarafından oluşturulup yine merkezi yönetim tarafından uygulanmasının yarattığı/yaratacağı bir takım yarar ve zararlarından söz etmek mümkündür. Örneğin merkezi yönetim, hizmet birimleri ile ülkenin dört bir yanına hizmet götürme; politikaların uygulamaya

⁴² Şengül, H. T. (2009) Kentsel Çelişki ve Siyaset, İmge Yayınevi, Ankara.

⁴³ Pülzl, H.; Oliver Treib (2007), “Implementing Public Policy”, Handbook of Public Policy Analysis, Edited by Frank Fischer; Gerald J. Miller; Mara S. Sidney, CRS Press, New York, p.89-107.

dönüşmesinde mali olanak yaratma; bir bütün olarak ulusal kalkınmayı hedefleme gibi konularda güçlü bir duruş sergiler. Ne var ki, yerele özgü kaynaklarını rasyonel kullanılmaması, yerel sorunlara kalıcı çözümlerin üretilmemesi, yerel talep ve beklentilerin hak ettiği karşılığı bulmaması ve merkez ile yerel arasında yaşanan iletişim kopukluğu bu yaklaşımın zayıf yönleri olarak ifade edilir. Tüm hizmetlerin merkezden yürütülmesi yaklaşımının ciddi sıkıntılar yarattığı, demokrasi teamüllerine uymadığı ve ussal da bulunmadığı bir gerçektir. Bundan dolayı yerele özgü politikaların yerelin mevcut kaynaklarını, ekonomik, sosyal ve kültürel değerlerini, kent halkının talep ve beklentilerini yakından bilen yerel birimlerce üretilmesi daha sağlıklı bir yaklaşım olarak öngörülmüştür. Ancak bu durum, söz konusu aşağıdan yukarıya uygulama modelinin sakıncalı yönlerinin olmadığı anlamına gelmemelidir. Örneğin yerel yöneticilerin oluşturduğu kentsel politikalar, ulusal kamu politikalarıyla uyum içinde olmayabilir. Ayrıca akçalı açıdan zayıf olan ya da mevcut gelirin büyük kısmı merkezi yönetim tarafından finanse edilen kent yönetimleri, kapsamlı ve kent gerçeği ile örtüşen büyük projeleri merkezi yönetimin desteği olmaksızın uygulamakta zorlanabilirler. Kent yönetimlerinin popülist politikalar gütmesi yani kentsel hizmetlerin politikleştirilmesi; görece olarak kentin örgütlü ya da varsıl kesimin talep ve beklentilerinin karşılık bulmasına karşın örgütsüz yerleşik kentlilerin bu anlamda ihmal edilmesi; tüm yerleşik kentlilerin bir bütün olarak kentsel hizmetlere ulaşma ve hizmetlerden yararlanma konusunda sıkıntı yaşamaması gibi durumlar, bu yöntemin hayata geçmesi durumunda yaşanması muhtemel sorunlarından sadece bir kaçıdır.

Yukarıdan aşağıya ya da aşağıdan yukarıya uygulama modellerinin özellikle uygulamadan doğabilecek sakıncalı yönleri nedeniyle “üçüncü yol” olarak da tanımlanan bir başka uygulama modeli önerilmiştir. Üçüncü yol ya da yönetim modeli olarak da ifade edilen bu uygulama üzerinden çok daha başarılı bir kent yönetiminin oluşturulabileceği savlanmıştır. Katımlı yönetimi esas alan bu yaklaşımda kentsel politikalar oluşturulup uygulamaya konulurken, merkezi yönetimin yanı sıra yerel aktörlerin de katılımına özen gösterilmesi gerektiği, ayrıca yerel değerlere ve taleplere öncelik verilmesi gerektiği belirtilmiştir.⁴⁴ Yönetişim modelini Şengül, devlet merkezli ya da piyasa merkezli bir toplumsal yaşam modelinden, sivil toplum merkezli bir toplum modeline evrilme/kayma olarak tanımlamıştır.⁴⁵ Bu modelin yani üçüncü yol yaklaşımının esas aktörü ne devlet ne de piyasadır. Bu uygulamada aktif rol, ağırlıklı olarak sivil toplum kuruluşlarına atfedilmiştir. Dolayısıyla kentsel politikaların oluşturulması ve uygulanmasında rol üstlenecek olanların, merkezi devlet ve yerel devletin yanı sıra özellikle kentin örgütlü kesimleri olacağı belirtilmiştir. Kent yönetimini oluşturacak geniş tabanlı bu oluşum sayesinde, kentsel politikaların üretilmesi ve uygulanması sürecinde

⁴⁴ Çevik, H. H.; Demirci S. (2008) Kamu Politikası, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

⁴⁵ Şengül, H. T. (2009) Kentsel Çelişki ve Siyaset, İmge Yayınevi, Ankara.

çok daha verimli sonuçların alınabileceği varsayılmıştır. Ancak diğer modeller gibi bu modele de içkin yaşanması muhtemel bir takım sakıncalara işaret edilmiştir. Örneğin neoliberal (serbest) piyasa ekonomisi ve küreselleşme sürecinin bir ürünü olan yönetim modelinden türetilen bir oluşuma, kentin tarihsel ve kültürel değerlerinin bırakılmayacağı, ayrıca kentsel rantın öne çıkması dolayısıyla bu uygulamada kamusal yararın gözetilemeyeceği savlanmıştır.

Sanayi, finans ve hizmetler gibi ekonomik nitelikleriyle öne çıkan kentlerin, kalkınma potansiyeli ve nüfus yoğunluğu nedeniyle küçük ya da orta ölçekli kentler arasından sıyrılarak metropol kentler arasına girmeleri kaçınılmaz olur.⁴⁶ Küçük veya orta ölçekli kentler ile metropol kentler için hazırlanacak kentsel politikaların içerik ve maliyet açısından farklı olacağı, altı çizilmesi gereken bir başka ayırıcı durumdur. Ekonomik faaliyetlerin yoğun olduğu kentler sanayi, finans ve hizmetler sektörü, nüfus yoğunluğu ve oturma alanları, alt ve üst yapı sistemi ile ulaşım ağı açısından daha kaotik ve girift bir yapı sergiler. Ekonomik faaliyetlerin yoğunlaştığı bu kentlerdeki üretim örgütlenmesi, toplumsal ilişkilerin belirlenmesi, toplumun mekânsal yapılanması ve bu yapılanma arasında kurulan ilişkilerin hareketliliği üzerinde büyük rolü vardır.⁴⁷ Başka bir ifadeyle kentlerdeki üretim ve dağıtım ilişkilerinin örgütlenme biçimi, kentin mekânsal ve sosyo-kültürel örüntülerini oluşturur. Bu durumun kentin kalkınma potansiyeline bağlı olarak gelişen sermaye birikimiyle doğrudan ilişkisi vardır. Örneğin ekonomik yatırımların, dağıtımın ve istihdamın belirli bölgelere kayması, kentler arasında ve kent içinde üretim, dağıtım ve tüketim ilişkilerini yeniden belirler. Bu durum hem kentler arasında hem de kent içinde hiyerarşik bir yerleşim sistemi oluşturur. Kent içinde yatırımın belli bölgelere (ya da mahallelere) kaydırılması, bu bölgelerin gelişmesini ve diğer bölgelerin ise görece daha zayıf kalmasına neden olabilir. Kent yerleşiklerinin yaşantısını doğrudan etkileyen bu ekonomik yatırımlara ilişkin kararlar, Tekeli'ye göre, yerleşik kentliler (kentteki tüketiciler) aleyhine rant oluşturulacak biçimde çoğunlukla büyük veya küçük girişimciler ile yerel birimler arasında gerçekleşen ilişki çerçevesinde alınır.⁴⁸ Esasında bu tarz kararların, kentsel alana/mekâna, kullanım değeri yerine değişim değeri üzerinden bakan ve kentsel değerleri metalaştırmaya eğilimli bir siyasanın ürünü olduğu söylenebilir. Hâlbuki kentsel alanda özellikle toplumsal düzenin devamlılığı ve emeğin yeniden üretimi için güvenlik, sağlık, eğitim ulaşım, planlama gibi kolektif nitelikli hizmetlerin örgütlenmesi zorunludur. Ne var ki, bu hizmetlerin maliyet arttırıcı özelliği dolayısıyla sermaye tarafından sağlanmayacağı⁴⁹ ya da sağlanmak istenmeyeceği durumu da altı çizilmesi gereken bir başka ayırıcı durumdur. Tam da

⁴⁶ Kılınçaslan, İ. (2010) Kent Ekonomisi, Nivona Yayınları, İstanbul.

⁴⁷ Yırtıcı, Hakkı (2009), Çağdaş Kapitalizmin Mekânsal Örgütlenmesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

⁴⁸ Tekeli, İ. (1977) "Belediyeler ve Kent Yönetiminin Sınıfsal Yapısı", Mimarlık Dergisi (TMMOB Mimarlar Odası), 1977/1-150, s. 32-34.

⁴⁹ Urry, John (1999) Mekânları Tüketmek, Çev. Rahmi G. Ögdül, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

bu yaklaşımdan dolayı toplumsal huzur ve sağlıklı bir kentsel alan için kentsel politikalarda değişim değeri yerine kullanım değerini öncelikle zorunluluğu, kent kullanıcıları için kent yönetimlerinin göz ardı edemeyeceği derecede hayati önemde bir ilke olarak belirlemektedir.

Kentsel yaşam kalitesini doğrudan etkileyen çok sayıda kentsel sorun dolayısıyla bu noktada kent yerleşikleri için “Kentsel politikanın odağında neler olmalıdır?” sorusuna verilecek ussal ve yapıcı yanıtlar, sağlıklı ve öngörülü bir kentsel politikanın oluşmasına yardımcı öncüller olabilir. En başta kentsel politikada kamusal yarar öncelenmelidir. Kentin tarihsel ve çevresel değerlerini koruyacak önlemler alınmalıdır. Kentin herhangi bir baskı ve çıkar grubu için değil tüm kentliler için kentte, kaliteli ve sağlıklı yaşam (oturma, çalışma, dinlenme ve eğlenme) alanları oluşturulmalıdır. Geleceğe dönük sağlam öngörüler üzerine planlanmış tahmini nüfus yoğunluğunu esas alan altyapı (iletişim, doğalgaz, elektrik, su ve kanalizasyon gibi) sistemlerine ilişkin projelere yer verilmelidir. Kırsal yerleşim alanı ile bağlantı içinde olan işlevsel, güvenli ve sağlıklı toplu taşıma sistemi kurulmalı ve kentin gelişme yönü esas alınarak imar çalışmaları bu ekseninde yürütülmelidir. Çalışma, oturma, eğitim, sağlık, dinlenme, eğlenme ve alış-veriş etkinliğine ilişkin özel ve kamusal mekânların birbirine olan konumları, zaman ve mesafe ölçüt esaslarına göre bütünlük ve tutarlılık içinde düzenlenmelidir. Kentin yapılı çevresine ilişkin düzenlemeler yapılırken kentsel alanda yerleşime açılacak alanın özellikle tarım sektörü açısından değeri ve zemin yapısı; konutların güneşe olan açısı ve hava sirkülasyonu; yerleşim alanının gelecek yıllara göre tahmini nüfus yoğunluğu ve bu yoğunluğu kaldıracak altyapı sistemi; yerleşim alanının çalışma alanlarına ve kamusal hizmetlere olan mesafe aralığı ussal bir biçimde hesaplanmalı ve bu verilere, kentsel plan ve projelerde yer verilmelidir. Özetle kent yönetimleri, bütünlük ulusal, bölgesel ve yerel kalkınma ilkeleri bağlamında kurumsallaşmayı esas alan bir planlama anlayışının yerleşik anlayışa dönüşmesini sağlayacak ussal ve tutarlı kentsel politikaların işlevselliğini her daim önceleyen bir yönetim yaklaşımı içinde olmalıdır.

Sonuç

Mevcut ve olası kent sorunlarına yapıcı çözümler üretebilmek ve sağlıklı kentsel gelişmeye ilişkin sağlam öngörülerde bulunabilmek adına kent yönetimleri, kamu politikasının kentsel ölçekteki karşılığı olarak da tanımlanabilecek bir yol haritası/kentsel politika oluşturmak durumundadır. Özellikle yakın tarihte yerel yönetimlerde yapısal değişiklikler içeren 6360 sayılı Kanun’a göre büyükşehir belediyesi yönetim sınırının il sınırı olarak belirlenmesi sonucu belde ve köylerin ilçe belediyelerine mahalle olarak eklenmesi kararı, söz konusu belediyelerin

kentsel hizmet alanı ve hizmet verdikleri nüfus oranını değiştirmesi dolayısıyla kentsel hizmetlerin yürütülmesi ve kentsel sorunlara çözüm üretilmesi yaklaşımında daha ussal ve yapıcı bir bakış açısını içeren kentsel politikanın gerekliliğine işaret etmektedir. Ayrıca günümüzde neoliberal politik ve ekonomik esasların işlerlik kazandığı toplumsal bir düzende politik, yönetsel, ekonomik ve örgütlü/örgütsüz kent yerleşiklerinden oluşan kentsel aktörlerin yerel karar alma süreçleri üzerindeki görelî belirleyiciliği dolayısıyla söz konusu bu aktörlerin belirleyiciliğinden mutlak biçimde azade üretilen bir kentsel politikanın varlığından söz etmek mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla yerel karar alma süreçlerinde kentsel aktörlerin her biri güçleri oranında oluşturdukları baskı değerinde kent siyasalarını etkilediği savlanabilir. Bununla birlikte ulusal ve yerel ölçekte politika üretmek konusunda merkezi yönetim ile kent yönetiminin diğer kent aktörlerine nazaran görelî olarak daha muktedir oldukları gerçeği de yadsınamaz. Bu bağlamda politik anlamda örgütlenmiş bir kent yönetiminin başlıca amacı yerel kamusal hizmetlerin görülmesini sağlamak ve kentin öncelikli sorunlarına çözüm üretmek olmalıdır. Ne var ki, kent yönetiminin karar organları, yerleşik kent seçmenleri tarafından dolaysız belirlenir. Özellikle kent yönetimleri, örgütsüz kent yerleşiklerince, tanımlı bir süre için ödünç olarak verilen karar alma hakkının başarısız kentsel politikalar dolayısıyla kendilerinden ilk seçim döneminde geri alılabileceğini göz ardı etmemelidir. Kent yerleşikleri, kaliteli bir kentsel yaşam adına daha eşitlikçi ve nitelikli kamusal hizmet alma hakkına sahiptir. Bu bağlamda herkes için kaliteli yaşam ilkesinin hayata geçirilmesi gereken mekânlar olarak kentler, kesintisiz ve sağlıklı işleyen bir yönetim örgütüne sahip olmak durumundadır. Bundan dolaydır ki, kent kaynaklarının daha verimli kullanılmasının en ussal yollarını tespit etmek, alternatif kaynaklar yaratarak kent ekonomisine verimlilik ve işlevsellik kazandırmak, sosyal yapıyı geliştirmek ve kontrollü mekânsal gelişmeyi sağlamanın esaslarını hayata geçirmek, kent yönetimlerince öncelenmesi gereken esaslar olmalıdır. En kötü planın/politikanın bile plansızlık-tan/politikasızlıktan iyi olacağı şiarından hareketle kent yönetimleri, özellikle serbest piyasa ekonomisinde toplumsal faydayı öncelemenin tüm güçlüğüne rağmen toplumsal iyiliği önceleyen bir kentsel politika oluşturmanın savunucusu ve böyle bir politikanın uygulayıcısı olmalıdır.

Kaynakça

1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (R.G. 09.11.1982).

5442 Sayılı İl İdaresi Kanunu (R.G. 18.06.1949).

6360 sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (R.G. 6.12.2012).

Aykaç Burhan, “Yönetimin İyileştirilmesi ve Örgütsel Değişim”, Der. Hüseyin Yayan vd., Türkiye’de Kamu Yönetimi, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2012, s. 279-320.

Çevik Hasan Hüseyin; Süleyman Demirci, Kamu Politikası, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2008.

Duru Bülent, Avrupa Birliği Kentsel Politikası ve Türkiye Kentleri Üzerine, <http://kentcevre.politics.ankara.edu.tr/duruabkents> , Erişim Tarihi: 13.07.2012, s.1-13.

Eryılmaz Bilal, Kamu Yönetimi, Okutman Yayıncılık, Ankara, 2008.

Eryılmaz Bilal, Bürokrasi ve Siyaset, Alfa, İstanbul, 2013.

Fischer, Frank; Gerald J. Miller; Mara S. Sidney (Edi.), “Introduction”, Handbook of Public Policy Analysis, CRS Press, New York, 2007, p. xix-xxv.

Fişek Kurthan, Yönetim, Pragraf Yayınevi, Ankara, 2005.

Geray Cevat, “Belediyelerin Yapısal Sorunları”, Mimarlık Dergisi (TMMOB Mimarlar Odası), 1977/2-151, s. 32-36.

Güler Birgül Ayman, Yerel Yönetimler, İmge Kitabevi, Ankara, 2016.

Günday Metin, İdare Hukuku, İmaj Yayınevi, Ankara, 2011.

Görmez Kemal, (1997) Yerel Demokrasi ve Türkiye, Vadi Yayınları, Konya, 1997.

Gözler Kemal; Kaplan Gürsel, İdare Hukuku Dersleri, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2015.

Gözler Kemal, “6360 Sayılı Kanun Hakkında Eleştiriler: Yirmi Dokuz İlde İl Özel İdareleri ve Köylerin Kaldırılması ve İlçe Belediyelerinin Büyükşehir İlçe Belediyesi Hâline Dönüştürülmesi Anayasamıza Uygun mudur?”, Legal Hukuk Dergisi, Cilt 11, Sayı 122, Şubat 2013, s.37-82, <http://www.idare.gen.tr/6360-elestiriler.pdf> , Erişim:23.12.2016.

Gözübüyük A. Şeref, Yönetim Hukuku, Turhan Kitabevi, Ankara, 2007.

Harvey David, A Brief History of Neoliberalism, Oxford, New York, 2005.

Harvey David, Asi Şehirler, Çev. Ayşe Deniz Temiz, Metis Yayınları, İstanbul, 2013.

- Karahanogulları Onur, “Yerel Özerklik: Mahalli Müşterek İhtiyaçların Yerinden Yönetimi”, “Beşinci Ulusal Yerel Yönetimler Sempozyumu, Ankara, 2013, s.65-97, <http://80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/karahan/makale/yerelozerklik.htm>, Erişim: 23.12.2016.
- Keleş Ruşen, Yerinden Yönetim ve Siyaset, Cem Yayınevi, İstanbul, 1998a.
- Keleş Ruşen, Kentbilim Terimleri Sözlüğü, İmge Yayınevi, Ankara, 1998b.
- Keskin N. E., “İl Yönetimi Sisteminde Değişim”, Memleket Siyaset Yönetim, Cilt: 3, Sayı: 6, 2008/6, s. 88-117.
- Keskinok H. Çağatay, Kentleşme Siyasaları, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2006.
- Kılınçaslan İsmet, Kent Ekonomisi, Ninova Yayınları, İstanbul, 2010.
- Şengül H. Tarık, Kentsel Çelişki ve Siyaset, İmge Yayınevi, Ankara, 2009.
- Tekeli İlhan, “Belediyeler ve Kent Yönetiminin Sınıfsal Yapısı”, Mimarlık Dergisi (TMMOB Mimarlar Odası), 1977/1-150, s. 32-34.
- Toprak Zerrin, “Yerel Yönetimler ve Sivil Toplum”, Ortadoğu ve Sivil Toplum Diyalogu Çalıştayı / 6-7 Nisan 2013/Gaziantep.
- Tortop N.; İşbir E. E; Aykaç B., Yönetim Bilimi, Yargı Yayınevi, Ankara, 1999.
- TUİK-Türkiye İstatistik Kurumu, Türkiye Nüfusu, <http://www.tuik.gov.tr/HbGetirHTML.do?id=15974>, Erişim Tarihi: 12.08.2014.
- Pülzl Helga; Treib Oliver, “Implementing Public Policy”, Handbook of Public Policy Analysis, Edited by Frank Fischer; Gerald J. Miller; Mara S. Sidney, CRS Press, New York, 2007, p.89-107.
- Urry John, Mekânları Tüketmek, Çev. Rahmi G. Ögdül, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999.
- Yıkılmaz Necla, Yeni Dünya Düzeni ve Çevre, Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 2004.
- Yırtıcı Hakkı, Çağdaş Kapitalizmin Mekânsal Örgütlenmesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009.
- Wacquant Loïé, Kent Paryaları, Çev. Mehmet Doğan, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2011.

TÜRK HAVA YOLLARI “İDARE”NİN NERESİNDE? Örgüt ve Statü Üzerinden Bir Değerlendirme

Murat YILMAZ*

Öz

Örgütler, toplumdaki fonksiyonel farklılaşmaya göre amaç birliğine giden yapılarıdır. Modern kapitalist devletin süreğen evrimi, toplumsal örgütlenmeyi şekillendirmektedir. Devlet idaresini somutlaştıran devlet ve kamu örgütleri bu bağlamda dönüşmektedir. 1980’lerde devletin işlevleri daralmış, kamu örgütleri işletmeciler bir akılla reforma tabi tutulmuştur. Devletin kamu hizmetinin örgütlenmesinde sözleşme, özelleştirme gibi tercih edebileceği çeşitli yöntemler popüler hale gelmiştir. Yaşanan dönüşüm ile beraber kamu örgütlerinin yönetim süreci farklılaşmaktadır. Karar mekanizmaları, personel sistemleri, mali yapıları, tabi oldukları hukuk düzeni değişebilmektedir. Yönetim sürecinde yaşanan değişim, örgütlerin statülerini-konumlandıkları alanı (özel-kamu), hukuki kişiliklerini ve örgütlerin idare ile olan bağına tartışmaya açmaktadır. Tipik bir kamu örgütü olarak 1933 yılında kurulan Türk Hava Yolları (THY) örgütünün mevcut durumu, statü ve kişilik tartışmasının bir örneğidir. Özelleştirme İdaresi Başkanlığı (ÖİB) ve Danıştay, Türk Hava Yolları (THY) örgütünün; özelleştirme işlemleri neticesinde bir özel hukuk tüzel kişisine dönüştüğünü iddia etmektedir. Bu çalışmada THY örgütü, idare ile olan bağı-ilişkisi, statüsü ve kişiliği açısından değerlendirilecek ve örgütler dünyasında statülenmeye-konumlandırılmaya çalışılacaktır. Değerlendirme iki eksen üzerinden yapılacaktır. Birinci eksen, örgütün kişiliğine-statüsüne dair yüksek mahkeme kararı ve mülkiyet ilişkisi incelenecek, ikinci eksen ise örgütün geçmişte ve günümüzde idare ile olan bağı-ilişkisi ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Türk Hava Yolları, Kamu Örgütleri, Kamu Tüzel Kişiliği, Özelleştirme, Mülkiyet.

---

*Ar. Gör., Adnan Menderes Üniversitesi Nazilli İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Yönetim Bilimleri ABD Öğretim Elemanı, muratyilmaz@adu.edu.tr.

Makale gönderim tarihi: 02.02.2016
Makale kabul tarihi : 10.06.2016

WHAT IS THE STATUS OF TURKISH AIRLINES AMONG THE “GOVERNMENT BODIES”? An Analysis Based on Organization and Status

Abstract

Organizations are the structures that have collective goals according to functional differentiation in society. The continuous evolution of the modern capitalist state is shaping social organization. Government agencies and public bodies which embody the state administration have transformed within this context. In the 1980s the functions of the state narrowed and the public organizations were subjected to reform with the *private sector* mind. About organising the public service, various methods such as contract and privatization have become popular among governments. With this transformation, the process of administration of public organizations have become different. Decision mechanisms, personnel systems, financial structures and the legal order (*private or public law*) that they are subjected to can change. The alteration in the process of administration opens the status of the organizations- the place that the organizations have been positioned (private- public), their legal entity and their connection with the government up for discussion. The current status of Turkish Airlines (THY) which has established as a typical public organization in 1933 is a sample of the debate of status and entity. The Privatization Agency of Prime Ministry and the Council of State claim that after the privatization proceedings Turkish Airlines has transformed into a private legal entity. In this study, Turkish Airlines organization will be evaluated in terms of it's connection- relationship with the government, it's status and legal personality and it is going to be tried to be statuted-positioned in the world of organizations. Evaluation will be made on two axes. On the first axis the relationship between a high court judgement about the legal entity- status of the organization and ownership will be examined, on the second axis the connection-relationship of the organization with the government in the past and present will be attempt to establish.

Keywords: Turkish Airlines, Public Organizations, Governmental Entities-Public Legal Entities, Privatization, Ownership.

Giriş

Örgütler evreninde, farklı özelliklere sahip farklı tipte örgütler bulunur. Mülkiyete göre özel örgüt-devlet örgütü, amaçlarına göre kurulan dernek, sendika, siyasi partiler, meslek birlikleri gibi örgütler, kâr elde etme amacıyla kurulan işletmeler, kamuya yönelik belirli bir hizmeti sunmak üzere oluşturulan kamu/toplum yararına yönelik hastane, okul gibi örgütler ve resmi örgütler, evrenin farklı tiplerini oluşturan örneklerdir (Karasu, 2004: 27). Yapı, oluşum, biçim, işlev, yetki-sorumluluk gibi çeşitli sınıflandırmalarla örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Kamu örgütleri¹ de bu evren içinde konumlanır. Kamu örgütlerinin kurucu unsuru, toplumsal ihtiyaçlardan doğan kamu hizmetidir. Bu tür bir hizmet işlevsel olarak kamusal niteliğe sahiptir. Bu hizmet özel bir teşebbüs tarafından da yerine getirilebilir. Ancak bu durum o örgütü kamu örgütü yapmaz. Hizmetin bir kamu örgütü gerektirmesi, toplumsal ihtiyaç-kamu hizmeti-kamu örgütü arasındaki organik ilişkinin varlığını ve gerekliliğini belirtir. Yürütme ya da yasama organı ile organik ilişki içinde olan, gerek kendi içerisindeki gerek diğer örgütlerle ve toplumla ilişkilerde belirli normlar çerçevesinde hareket eden, kamu gücü ayrıcalıklarına ve katılımcılık, hukuksallık, kamu yararı, adalet, kamuya hizmet etme ideali gibi *kamu kültürü* değerlerine sahip örgütler kamu örgütü olarak nitelenebilir (Karasu, 2004: 29-32).

Modern kapitalist devletin süregelen evrimi,² kamu örgütlerinin ve bu örgütlerin konumlandığı alanın dönüşümüne³ de yön vermektedir. 1980 sonrası "yeni sağ" politikaları ile devlet teşebbüsünün en aza indirilmesi baskın bir söylem olmuştur. Bu söylemin tonu 1990 sonrası süreçte "iyi yönetim", "etkin devlet" yönünde değişmiştir.⁴ Devleti ete kemiğe büründüren ve onun işleyişini sağlayan "kamu örgütleri" olduğu için, dönüşüm süreci ve sonuçları kamu örgütleri üzerinden izlenebilmektedir.

---

¹ Kamu örgütü ile devlet örgütünü ayırmak gerekir. Devlet örgütü, devletin egemenliği için gerekli olan güvenlik, asayiş, dışişleri, yargı gibi zor kullanma gücüne dayanan örgütlerdir. Oysa kamu örgütleri toplumsal ihtiyaçtan doğan faaliyetler için, *kamunun* beklentisindeki sorumluluğu üstlenmek üzere oluşturulmuş örgütlerdir (Karasu, 2004:35).

² Evrim kavramı "zaman içinde birdenbire olmayan, kesintisiz, niteliksel ve niceliksel gelişme süreci"ni (TDK, 2015) ifade etmek anlamında kullanılmıştır.

³ Dönüşüm kavramı ise "olduğundan başka bir biçime girme, başka bir durum alma, şekil değiştirme" (TDK, 2015) anlamında, kamu örgütlenmesindeki başkalaşmayı daha iyi ifade edecek bir kavram olarak tercih edilmiştir. Gerekli anlamı karşılamayacağı düşünüldüğünden -Kamu örgütlerinin "reformu", "değişimi", "geçişimi"- gibi bir niteleme tercih edilmemiştir.

⁴ Post-Washington konsensüsü ve yönetişimci devlet anlayışı ile birlikte piyasanın güvenli biçimde işlemesi adına devletin ve kurumlarının "düzenleyici" olarak rolünün tekrar hatırlandığı, devletin piyasa aktörleri ile kârı paylaştığı bir süreç yaşanmaktadır. Hükümetler etkisizleşmemekte, piyasanın kurallarını düzenlemekte, firmalar ile ortaklığa gidebilmektedir. Kamu örgütleri de bu bağlamda dönüşmekte ve piyasada diğer aktörlerle beraber yer alan etkili yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kamu örgütlenmesinde çeşitli tipte örgütler mevcuttur. Hukuksal açıdan tüzel kişiliği olan (*kamu* tüzel kişiliğini haiz) ve kamu tüzel kişiliği olmayan (*devlet* tüzel kişiliğini haiz) örgütler; yönetsel açıdan ise tipik bakanlık birimleri, bir kamu idaresi ile bağıllığı kısmen kurulmuş, çoğunlukla yönetsel özerkliğe sahip kamu hukuku kurumları ve devlet şirketleri dışında yarı işletme niteliğinde ticari olmayan ama şirket statüsünde de olmayan, bakanlığın dolaylı denetimi altında faaliyet gösteren özel hukuk kurumları (özelleştirilme kapsamına alınan kamu kurumları, Fransa'daki sınai ve ticari kamu kurumları gibi) kamu örgütlenmesinin içinde yer alan kategorilerdir (Karasu, 2004: 187-188). Kamu örgütlerinin dönüşümü esnasında, kamu örgütlerinin sahip olduğu karakterden kopuşlar⁵ gerçekleşir. Modern yönetimin tipik kamu kurumu ve idareleri kamu hizmetlerini “toplum (veya eş anlamlı kullananlar için -kamu-) yararı” gözeterek sunan, hiyerarşik, birbirleri ile yönetsel-hukuksal ilişki ve bağları kuvvetli, devlet tüzel kişiliği ve kamu tüzel kişiliği olarak statülenmiş örgütlerdir. Kamu örgütlerinin bu özelliklerden uzaklaşarak özerklik bağları esnetilmiş, karar yapıları çok aktörlü-yönetişimcileştirilmiş, birbirleriyle rekabet edebilme kapasitesine sahip, piyasada aktör olarak yer alabilen ve bu biçimiyle “kamu yararına” hizmet eden yapılara dönüşmesi, mevzu edilen kopuşların uğrak noktaları olarak düşünülebilir. Kopuşa sebep olan koşullar (ekonomik, toplumsal, siyasal) altında yönetim süreci yeniden kurgulanır; kamu örgütleri yeni bir doku kazanır. Nitekim, 1980 sonrası kamu örgütlerinin dokusu “işletmecî” hücrelerle metamorfoza uğramış, kamu örgütlerinin eylem-hizmet biçimi ve yapısı değişmiştir. Devletin kamu hizmetinin örgütlenmesinde sözleşme, özelleştirme gibi tercih edebileceği çeşitli yöntemler popüler hale gelmiştir. Eylem biçimi ve yapıdaki değişim kamu örgütlerinin statülerini-kişiliğini de tartışmaya açmakla beraber, kamu örgütlerinin oluşturduğu kamu örgütlenmesi alanını da etkilemiştir. Kamu hukukuna göre kurulan ve işleyen, kamu mülkiyetinde olan kamu yararı amacına yönelik olarak kamu personeli eliyle kamu hizmeti sunan örgütler, tipik kamu örgütü olarak görülmektedir. Ancak buradaki unsurlar artık aşınmıştır. Günümüzde bir örgütün özel hukuk tüzel kişisi olması, onları kamu örgütlenmesi alanının dışına itmeye yeterli değildir. Kamu hizmeti sunan, kamu kaynağı kullanan, kamusal yetki ve ayrıcalıklara sahip, mali açıdan devlet güvencesi sağlanan örgütleri, kamu örgütlenmesi alanı içerisinde görmek gerekir (Karasu, 2009: 129-131).

Kamu örgütlenmesi alanının sınırı daralırken aynı zamanda da muğlaklaşmaktadır. Muğlaklığın sebebi, tümleşik kamu örgütlenmesinde yaşanan esnekleşme dalgasıdır. Yeni sağ politikaları ve devlette reform, kamu kurum ve idarelerinin yeniden yapılandırılmasına yönelik çaba özerk örgütleri gündeme getirmiştir (Karasu, 2004: 192). Kamu-özel ortaklığı kapsamındaki örgütler, kamu ya-

---

⁵ Bu kopuş veya süreklilikler çok daha kapsamlı başka bir çalışmayı gerektirdiğinden burada sınırlı ve kısa biçimde değinilmiştir.

rarı şirketleri, kamu yararına faaliyet gösteren örgütler gibi yapılar oluşturulmuştur. Benzer oluşumlar kamu örgütlenmesi alanının sınırlarını belirsizleştirmiştir. Örgütlerin millileştirme/devletleştirme-özelleştirme (-devletleştirme) sarmalında yaşadıkları dönüşüm, ortaya çıkan yeni tip örgütlerin statülerinde ve sınıflandırılmasında, idareyi çeşitli arayışlara itmiştir. İngiltere Kabine Ofisinin düzenli olarak hazırladığı, özellikle 2000 sonrası kamu örgütleri alanına ilişkin reform izlencesi olarak görülebilecek, İngiliz kamu örgütlenmesindeki dönüşümü ele alan raporlar bu anlamda önemlidir. Raporlarda kamu örgütlerinin yapı ve işleyişlerinde yaşanan dönüşümüne dair bilgilere yer verilmektedir. İngiltere’de tipik kamu örgütlenmesine mesafe koyan, ancak bu mesafeyi kısa tutan yeni tip örgütler ortaya çıkmıştır.2000’lerin başlarından itibaren kamu yararı şirketleri (public interest companies), toplum yararı şirketleri (community interest companies), kamu-özel ortaklıkları kapsamındaki örgütler ve kamuya mesafeli örgütler (arm’s length bodies-quangos) gibi çeşitli statüler tartışılmış/oluşturulmuştur (Karasu, 2009).

Kamu örgütlerinin dönüşümü, yeni kamusal örgütler ve kamu örgütlenmesi alanının yeniden tanımlanması başlı başına değerlendirilmesi gereken bir tartışma konusudur. Bu bağlamda mevcut çalışma teorik anlamda kamu örgütlerinin dönüşümüne dair açıklama getirme iddiasında değildir. Ancak örgütlerin dönüşümüne ilişkin pratik ve güncel bir örneği ele alarak, örgütün konumlandığı alanı-statüsünü ve kişiliğini değerlendirme çabasıdır.

Tipik kamu örgütlenmesi alanının içerisini dolduran (devlet-)kamu tüzel kişileridir. Onları ayrıcalıklı kılan, statüleridir; diğer bir ifadeyle kamu tüzel kişisi olmalarıdır. Kamu tüzel kişileri yapı, eylem, yetki ve haklarında uygulanan hukuk kuralları bakımından özel tüzel kişilere göre önemli farklılıklar göstermekte, özel tüzel kişilere oranla üstün yetki ve ayrıcalıklara sahip olmaktadır (Özay, 1996: 131). Ancak yaşanan dönüşüm ile beraber kamu örgütlerinin yönetim süreci farklılaşmaktadır. Karar mekanizmaları, personel sistemleri, mali yapıları, tabi oldukları hukuk düzeni değişebilmektedir. Yönetim sürecinde yaşanan değişim, örgütlerin hukuki statülerini-kişiliklerini ve örgütlerin idare ile olan bağınu kamu örgütlenmesi alanı bağlamında tartışmaya açmaktadır.⁶Neticede örgütlerin yönetsel ve hukuki açıdan konumlandırılması, örgütlerin statü tespitinin yapılması gerekmektedir. Kamu tüzel kişiliğini haiz bir kamu örgütünden bir özel hukuk tüzel kişisine dönüştüğü belirtilen⁷ Türk Hava Yolları (THY) örgütü; bu çalışmada idare ile olan bağı-ilişkisi, statüsü ve kişiliği açısından değerlendirilecek

⁶ Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Türkiye Futbol Federasyonu, Türk Havayolları A.O. bu bağlamda aklı gelen ilk örnekler olarak verilebilir. Örnekleri çoğaltmak mümkündür.

⁷ 17.12.2007 tarihli ve 2007/6933 numaralı Danıştay kararı ve statüye ilişkin Özelleştirme İdaresi Başkanlığının Türk Hava Yolları Genel Müdürlüğüne gönderdiği 24.07.2006 günlü yazısı, 25.06.2006 tarihi itibarıyla THY’nin bir özel hukuk kişisi olduğunu belirtmektedir. Yüksek mahkeme kararına ilerleyen bölümlerde detaylıca yer verilecektir.

ve örgütler dünyasında statülenmeye-konumlandırılmaya çalışılacaktır. Değerlendirme iki eksen üzerinden yapılacaktır. Birinci eksen, örgütün kişiliğine-statüsüne dair yüksek mahkeme kararı ve mülkiyet ilişkisi incelenecek, ikinci eksen ise örgütün geçmişte ve günümüzde idare ile olan bağı-ilişkisi ortaya konmaya çalışılacaktır.

Örgüt ve statü hakkında incelemeye geçmeden ise öncelikle “kamu tüzel kişiliği” kavramına açıklık getirilmesi ve örgütün tarihine ilişkin bilgi verilmesi yazının kapsamı açısından daha isabetli olacaktır.

Türk Kamu Yönetiminde Kamu Örgütleri Ve Kamu Tüzel Kişiliği

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda kamu örgütlerine, “İdare” başlığı içinde bir kaç madde altında yer verilmiştir. Bunlar 1-Merkezi (Genel) İdare⁸, 2-Mahalli idareler⁹, 3-Kamu Kurumu Niteliğindeki Meslek Kuruluşları¹⁰ ve 4-Diğer kamu tüzel kişileri¹¹ şeklinde düzenlenmiştir. Bu örgütlerin ortak özellikleri, birer tüzel kişiliğe (devlet veya kamu) sahip olmaları, kamu yararı¹² için faaliyette bulunmaları, kamu hizmeti¹³ sunmaları diğer bir ifadeyle devletin idari fonksiyonunu üstlenmeleridir. Öyle ki kamu tüzel kişilerinin kuruluş amacının kamu yararı, faaliyet konusunun da kamu hizmeti olduğu (Ağar, 2006), bunların da idari işlemler ile yerine getirildiği söylenebilir.

Kamu tüzel kişisi; devlet tarafından kanunla ya da kanunun verdiği yetkiye dayanılarak kurulmuş, kamu otoritesini temsil eden, kamu gücü ayrıcalıklarıyla donatılmış, özel hukuk kişilerinden üstün konumda bulunan, özel yararı gerçekleştirmek için değil kamu yararını gerçekleştirmek için faaliyette bulunan tüzel

⁸ 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası; Madde 123 ve Madde 126.

⁹ 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası; Madde 127

¹⁰ 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası; Madde 135

¹¹ 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası; Madde 133-Üniversiteler, Madde 133-Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, radyo ve televizyon kuruluşları ve kamuya ilişkili haber ajansları, Madde 134-Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu ve anayasanın 123.maddesinin 3.fikrasına dayanılarak kurulan kamu tüzel kişileri bu bağlamda değerlendirilebilir.

¹² İdare hukuku içerisinde idari fonksiyonun amacı anlatılırken genellikle kamu yararı-toplum yararı birbiri yerine kullanılan, yakın anlamlı kavramlar olarak ele alınabildiği gibi (Bkz: Günday, 2011: 16-17-29; Saraç, 2002: 4-5) kavramların farklılıklarına dikkat çeken yaklaşımlar da mevcuttur. Bu bağlamda toplum yararı-kamu yararı arasında siyasal-yönetimsel tercihlerden kaynaklı bir ayrım olduğunu belirtmekte fayda vardır. Kamu yararı-toplum yararı kavramlarının anlam ayrılığına yönelik faydalı bir çalışma için Bkz: Ümit Doğanay (1974) “Toplum Yararı ve Kamu Yararı Kavramları”, *Mimarlık Dergisi*, S.7, ss. 5-6.

¹³ Tan’a (1991) göre hangi hizmetin kamu hizmeti olarak nitelenmesi, hizmeti kuranların iradesine bağlıdır. Bu bağlamda da “politik bir enstrüman”dır. Diğer taraftan bir hizmetin kamu hizmeti olabilmesi için organik unsur olarak düşünülen o hizmetin “idare” tarafından görülmesi, artık çok da geçerli bir durum değildir. Hizmetin veya faaliyetin kamuya yararlı olarak değerlendirilmesine koşut kamusal ayrıcalıklar ve sorumluluklar var ise o hizmet veya faaliyet geniş anlamda “kamu hizmeti” kavramını karşılamaktadır (s.235-236). Gözler (2012) de kamu hizmetini tanımlarken iki unsur üzerinden değerlendirmeye gitmiştir. Öncelikle kamu hizmetinin kamu yararı amacına dönük bir faaliyet olması gerektiğinin altını çizer. Sonrasında ise bu faaliyetin ya doğrudan bir kamu tüzel kişisi tarafından üstlenilmesi gerektiğini ya da onun vereceği bir yetkiyle onun denetimi altında bir özel hukuk kişisi tarafından yerine getirilmesi gerektiğini vurgular (s.528-529).

kişidir (Gözler ve Kaplan, 2012: 87; Öztan, 1994: 11). Devletin örgütlenmesi, devlet tüzel kişiliği ile kamu tüzel kişiliği üzerinde yükselir. Kamu hizmetlerinin tamamının devlet tüzel kişiliği, diğer bir deyişle merkezi idare/başkent teşkilatı, eliyle sağlanması mümkün olmadığından, yerinden yönetim ilkesinin uygulanabilmesi açısından, devlet bu hizmetlerin görülmesini diğer kamu tüzel kişilerine bırakmıştır (Öztan, 1994: 12; Günday, 2011: 77). Buradan yola çıkarak kamu tüzel kişiliğinin devlet ve diğer kamu tüzel kişileri şeklinde ikili bir ayrıma tabi tutulduğu söylenebilir.

Ülkemizde başkent örgütlenmesi olarak isimlendirilen merkezi idare ve onun gölgesi taşra teşkilatlanması; devlet tüzel kişiliği içerisinde yer alır.¹⁴ Yerel yönetimler ve hizmet yerinden yönetim kuruluşları ise diğer kamu tüzel kişileri şeklinde nitelendirilir. Böyle bir ayrıma gidilmesinde, yukarıda da değinildiği gibi, hizmetlerin devlet tüzel kişiliği dışında kalan kamu örgütlerince verilmesi amacı vardır. Hizmet çeşitliliğinin artması, uzmanlaşma meselesi, hegemonik demokrasi dalgası ve yerleşme söylemi ile sorumluluğun devri, devlet tüzel kişiliğinin yapısal olarak parçalara ayrılması hizmet sunumunda ve hizmetin örgütlenmesinde akla gelen konjonktürel faktörler olarak gösterilebilir. Özellikle 1980 sonrası süreçte "devletin elde kalan kısmının" örgütlenmesi meselesi ile beraber kamu örgütlenmesi alanı ve kamu tüzel kişiliği, yeniden değerlendirilebilir. Kamu hizmetlerini ekonomik ve sosyal ihtiyaçlara uygun olarak sunmak üzere kurulan, kamu tüzel kişiliğini haiz kamu iktisadi teşebbüsleri (KİT), kamu örgütlerindeki dönüşümü gözleyebilecek örnekler sunar. Mevcut çalışmada Türk Hava Yolları örgütünün yaşadığı dönüşüm ve tüzel kişiliğine dair yapılan çıkarım irdelenmektedir. Bu bağlamda örgütün kuruluşundan günümüze yaşadığı dönüşüme bakmak gerekir.

Dünden Bugüne THY

Türk Hava Yollarının ve sivil havacılığın kuruluşu, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk evrelerine, iktisadi örgütlenmenin başladığı yıllara, dayanmaktadır. Erken Cumhuriyet döneminde değişime ayak uydurmaya, geri kalmışlık çizgisinden kurtulmaya ve milli unsurların ekonomik hayata eklemlenmesine yönelik çabaya koşut yaşanan gelişmelerden bir tanesi de havayolları işletmesinin devlet tarafından kurulmasıdır. 20 Mayıs 1933'te kabul edilen 2186 sayılı Kanun ile kurulan; Milli Savunma Bakanlığına bağlı, tüzel kişiliğe sahip (*hükmi şahsiyeti haiz*) "Hava Yolları Devlet İşletme İdaresi", kamu kurumlarımız arasındaki yerini almıştır. Örgütün kuruluşunun bu ilk evresinde 2186 sayılı Kanun, katma(mül-

---

¹⁴ Her ne kadar merkezi idarenin tamamı devlet tüzel kişiliği içerisinde yer alıyor gözüktüğü de, istisnai olarak merkezi idare içinde kamu tüzel kişiliğini haiz tek müsteşarlık olan Savunma Sanayii Müsteşarlığı gibi örgütlere de rastlanmaktadır.

hak) bütçeli idarenin işletme hasılatı dışındaki gelirini Milli Savunma Bakanlığının hava bütçesine yüklemiştir. Bir genel müdür tarafından yönetilen ve toplam yirmi dört personeli bulunan bu örgüt, 1935 yılında 2744 sayılı Kanun ile Bayındırlık Bakanlığına (Nafia Vekâleti) bağlanmıştır (Kozlu, 2007: 18). Örgütün bu evredeki esas faaliyetini işletme hazırlıkları oluşturmuş, tesisat, teçhizatın (uçak, meydan, hangar vb.) ve personelin temini yönünde çalışmıştır (TBMM, 1955: 1).

Hava Yolları Devlet İşletme İdaresi, 1938 yılında ise 3424 sayılı Kanun ile, Devlet Hava Yolları Umum Müdürlüğüne çevrilmiştir.3424 sayılı Kanunla 2186 ve 2744 sayılı kanunlar yürürlükten kaldırılarak, Türkiye Cumhuriyeti hudutları içinde ve dışında havayolları tesis etmek ve bu yollar üzerinde uçaklarla yolcu, eşya ve posta nakliyatı yapmak üzere Devlet Havayolları Umum Müdürlüğü kurulmuştur. Örgütün Bayındırlık Bakanlığına bağlı, kamu tüzel kişiliğini haiz ve katma bütçe ile idare edilen bir devlet müessesesi olduğu ve müessesenin en yüksek idare amirinin Bayındırlık Bakanı olduğu, aynı zamanda örgütün gelir fazlasının devlete ait olduğu, bütçe açığının devletçe kapatılacağı Kanun'da belirtilmiştir.

1933'de 28 olan koltuk kapasitesini, 1945'te 845'e çıkartmayı başaran Devlet Havayolları Umum Müdürlüğü, 1946 yılında Devlet Hava Yolları İşletmesi Genel Müdürlüğü adını almıştır (THY, 2014). Bu dönemde ilk yurt dışı uçuşunu gerçekleştiren hava yolları, hizmet alanını genişletmeye ve örgütsel olarak da değişmeye başlamıştır. Nitekim 21 Mayıs 1955 tarihinde çıkan 6623 sayılı Türk Hava Yolları Anonim Ortaklığı Kanunu ile hükümete havayolu hizmeti ile ilgili bir *anonim ortaklık* kurma yetkisi verilmiştir.¹⁵ Bu şekilde bir değişikliğe neden gidildiği, dönemin Başbakanı Adnan Menderes tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına sunulan 26 Nisan 1955 tarihli, 342 sıra sayılı yasa tasarısına bakılarak anlaşılabilir.

Kanunun gerekçesinde öncelikle hava nakliyatı yapmak için kurulan havayolları idaresinin, havayolu işletmeciliği faaliyeti yanında bir devlet işi olması gereken sivil havacılık, hava meydanları işletmeciliği ve seyrüsefer kolaylığını temin edecek hizmetleri de bünyesinde topladığı vurgulanmıştır. Bu hizmet bütünlüğünün çeşitli sakıncalar doğurduğu ve genel esaslara uymadığı ifade edilmiştir. Meydan işletmeciliğinin kamu hizmeti hüviyeti taşıdığı, bu hizmetin hava taşımacılığından tamamen bağımsız bir faaliyet olduğu, diğer yabancı ülkelerde bu iki hizmetin birbirinden ayrıldığı belirtilmiştir. Bu sebeple Devlet Havayolları bünyesinde bulunan hava meydanları işletmeciliğinin de sivil havacılık vazifeleri gibi hava taşımacılığı faaliyet ve teşkilatından ayrılarak devlet elinde tutulması

¹⁵ Madde 1. *Türk Havayolları Anonim Ortaklığı* adı ile her nevi hava nakliyatı ve buna müteferri işleri yapmak ve bu Kanun ile hususi hukuk hükümlerine göre idare edilmek üzere bir Anonim Ortaklığı kurmak için Hükümete salâhiyet verilmiştir.

bir zaruret olarak görülmektedir. Buna koşut, havayolu taşımacılığı faaliyetinin niteliğine uygun, mevzuatta belirtilmiş şekillerde bir örgütlenmeye gidilmesi gerekli bulunmuştur. Genellikle iktisadi nitelikteki devlet işletmeleri, 1938 yılında yürürlüğe giren 3460 sayılı *Sermayesinin Tamamı Devlet Tarafından Verilmek Suretiyle Kurulan İktisadi Teşekküllerin Teşkilatı İdare ve Murakabeleri Hakkında Kanun*'a tabi iktisadi devlet teşekkülü halinde teşkilâtlandırılmaktadır. Havayolları teşkilatında devlet işletmeciliğinin yaptığı hamle inkarı mümkün değildir. Ancak doğrudan doğruya ticari karakter gösteren teşebbüslerde *anonim şirket* usulüne girmek en sağlıklı yol olarak görülmektedir. Böylelikle *özel sermayenin* de teşebbüse iştiraki sağlanarak, ticari faaliyetin bizzat *sermayeye kontrol ettirilmesi* biçimiyle ticari ve iktisadi en iyi denetim sisteminden yararlanılacak, böylelikle teşebbüsün *verimliliği* (müsmiriyeti) için en uygun ve en ileri şekilde sağlanacaktır. Yurt içi ve yurt dışı hava yolu taşımacılığı yapan havayolları işletmemizin *özel sermayenin* de geniş ölçekte ortaklık edeceği bir anonim şirket halinde şekillenmesinin teşebbüsten beklenen gayelerin gerçekleştirilmesi bakımından zorunlu olduğu sonucuna varılmış ve bu amaçla bir anonim ortaklık kurulması için hükümete yetki veren kanun tasarısı hazırlanmıştır. Anonim ortaklığın; görmekle yükümlü olduğu hizmetleri kendisi doğrudan doğruya yapabileceği gibi kuracağı veya kurulmuş olan diğer ortaklıklara iştirak suretiyle yapabilmek yetkisini haiz olduğu belirtilmiştir. Sermaye ortaklığına dair miktar ve oran belirtilmemiş, bunun gerekçesi olarak da *özel sermayeyi teşvik etme* eğilimi ile hava yolu taşımacılığı ile ilgili hizmetleri gören *yerli ve yabancı özel girişimcilere* de serbestçe ortaklık imkânı sağlamak gösterilmiştir (TBMM, 1955: 2-3).

Kanun gerekçesinden de anlaşıldığı üzere hem uçak işletmeciliği hem de hava meydanları hizmetinin tek bir ticari kuruluş tarafından yürütülmesinin rasyonel olmayacağı, *özel sermaye ile ortaklık* ve idarede *verimlilik* düşüncesiyle, 20 Şubat 1956'da "Devlet Hava Yolları Umum Müdürlüğü" yerine, ticari bir taşıyıcı olarak "Türk Hava Yolları Anonim Ortaklığı" kurulmuştur (Kozlu, 2007: 20). 1957'de yabancı sermayeye açılan THY'ye, İngiliz havayolları şirketi BOAC (British Overseas Airways Corporation) %6,5 hisseyle ortak olmuş; 90 milyon TL olan sermaye ise 1968'de 200 milyon TL'ye çıkmıştır (THY, 2014a). THY'ye yabancı sermaye çekmek isteyen irade yıllar içinde değişmiştir. THY yaklaşık 20 yıl sonra Maliye Bakanlığı'nın 17.2.1977 tarih ve 53315/6967 sayılı kararı ile tekrar millileştirilmiş, yabancı ortağın hissesi Maliye Bakanlığı tarafından üstlenilmiştir (THY, 2014a).

1980 sonrası süreç, gerek sermaye gerek hizmet ağı gerekse örgüt yapısı açısından THY'nin büyümeye başladığı asıl dönem olarak gösterilebilir.¹⁶ THY,

¹⁶ Türkiye İstatistik Kurumunun (eski adı ile Devlet İstatistik Enstitüsü) *İstatistik Yıllıkları*, Türk havacılığının seyrini rakamlarla buluşturmaya imkan sunar. 1952 yılına ait İstatistik Yılına göre, THY'nin 1944 yılında sefer sayısı 1.822 iken, 1951'de 10.699'a çıkmıştır. Örgütün gelir-gider dengesi açısından negatif bir fark söz konusudur. 1948 yılında 2.910.000 Lira gelir, 10.967.000 Lira gider, 1951'de 6.322.000 Lira gelir, 7.689.000

1984 yılında 233 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile 60 milyar TL sermaye ile Kamu İktisadi Teşebbüsü statüsüne geçmiştir. Diğer taraftan 1983 yılında çıkartılan 2920 sayılı Türk Sivil Havacılık Kanunu ile özel havayolu şirketlerinin kurulmasına ve işletilmesine izin verilerek, THY kendi pazarında rekabetle tanışmıştır (Kozlu, 2007: 20). 22.08.1990 tarih ve 90/822 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile THY'nin özelleştirilmesine karar verilmiştir. 1994 yılında çıkartılan 4046 sayılı Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun'un 35. maddesi uyarınca Başbakanlık ile ilgili kuruluş olarak İktisadi Devlet Teşekkülleri (İDT) arasında yerini almıştır.

1990'larda hızlanan THY'nin dışa açılma politikası, kurulan uluslararası ortaklıklar ve genişleyen uçuş ağı ile artan yolcu sayısı THY'ye 1998 yılında "Türkiye'ye en çok döviz getiren kuruluş" ünvanını kazandırmıştır (THY, 2014a). 2000'li yıllar ise THY'nin teknolojiyle entegrasyonu sağladığı, parçalı anonim şirketler/iştirakler¹⁷ kurduğu, uluslararası antlaşmalara imza attığı ve nihayetinde 105 ülkeye uçuş yaparak küresel bir marka haline dönüştüğü yıllar olmuştur (THY, 2014b).

Özelleştirme çalışmaları kapsamında Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı (ÖİB) kontrolünde bulunan THY'nin sermaye yapısı son on yılda konumuz açısından önemli sayılabilecek iki kritik değişim süreci yaşamıştır. Öncelikle 2004 yılı Aralık ayında ÖİB'ye ait hisselerin şirket sermayesinin %23'üne tekabül eden kısmı halka arz edilmiştir. Bu halka arz sonrası THY sermayesindeki kamu payı %75,18'e düşmüştür. 2006 yılı Mayıs ayında ise ÖİB'ye ait hisselerin şirket sermayesinin %28,75'ine tekabül eden kısmı halka arz edilmiş, halka arz sonrası THY sermayesindeki ÖİB'ye ait kamu payı %49,12'ye düşmüştür (ÖİB, 2014). Örgütün statüsüne-kişiliğine ilişkin tartışmalar da bundan sonra başlamaktadır.

THY'nin kurulduğu andan günümüze geçirdiği süreç, aslında kamu örgütlerinin dönüşümüne iyi bir örnek teşkil etmektedir. Bir örgüt, 1933 tarihinde öncelikle devlet eliyle, yasama organı tarafından kamu örgütlenmesi bünyesinde kamu tüzel kişisi olarak kurulmuştur. Daha sonra aşama aşama devlet tüzel kişiliği ile olan bağı esnetilerek, hareket serbestliği verilmeye başlanmıştır. 1955 yılında hükümet, havayolu hizmet alanında "anonim ortaklık" kurulmasını gündeme getirmiştir. Diğer taraftan daha evvel "havayolu ile yolcu taşıma"/"uçuş

---

gider belirtilmiştir. 1955'te anonim ortaklık yapısına geçilmesi, 1957'de de BOAC ortaklığı sonrası, örgütün faaliyetlerinde artış görülmektedir. Nitekim1955 yılında 12.662 olan uçuş sayısı, 1959'da 23.368'e çıkmıştır. 1976 yılında bu rakam 31.954'e çıkmıştır. 1983'te 24.466'a gerileyen uçuş sayısı, daha sonra sürekli artış eğiliminde olacaktır. 1990 yılında örgüt uçuş sayısını, 38.588'e çıkartmıştır. 1994 yılında bu rakamın 57.789'a, 1999'da ise 88.312'ye yükseldiği anlaşılmaktadır (TÜİK, 1952: 497; TÜİK, 1953: 447; TÜİK, 1959: 519; TÜİK, 1977: 282; TÜİK, 1985: 318; TÜİK, 1992: 449; TÜİK, 1996: 487; TÜİK, 2001: 432).

¹⁷ THY HABOM A.Ş., THY Teknik A.Ş. ve THY Eğitim A.Ş. bunlara örnek gösterilebilir.

işletme" hizmeti ile bu hizmetin sunulmasında mekânsal aracılık sağlayan "meydan" (havaalanı) hizmetinin, idarede "rasyonellik" gerekçesiyle ayrıştırıldığı görülmektedir. Başka bir ifadeyle kamu hizmetinin parçalanarak iş bölümüne gidildiği, bütüncül bir hizmetten iki farklı hizmet alanı doğduğu anlaşılmaktadır. 1955'te "Anonim ortaklık" olarak örgütlenen çekirdek (operasyonel) hizmet, serbest piyasa koşullarına göre hareket ederek verimlilik sağlanacağı düşüncesiyle 1957'de yabancı sermayeye açılmıştır. Ancak 1977'de ise örgüt tekrar millileştirilmiş, yabancı hisseler devlet tüzel kişiliğince alınmıştır.

Örgütün gelişim süreci, maddi hayatın üretim ilişkilerinden, bu ilişkilerin sürekli kılınması çabalarından bağımsız değildir ve bununla birlikte değerlendirilmelidir. 1955'te anonim ortaklık usulü ile örgütün sermaye yapısı ve hizmet yükümlüğü değiştirilmiştir. 1980'li yıllarda örgütün dokusunda yaşanan değişim hız kazanmıştır. 1984 yılına kadar havayolu ile taşıma hizmetini "tekel" olarak yürüten THY, rekabet ile tanışmıştır. Diğer bir ifade ile özel hava yolu şirketlerinin kurulmasının yolu açılmıştır. THY'nin artık piyasada rekabet edebilen bir formda büyümesi ve ayakta durması, hatta yüksek kârlar elde etmesi gerekmektedir. Dönemi etkisi altına alan yeni sağ politikaları ve kamu işletmeciliği anlayışı, devletin hantal ve piyasada kârlılığın önünde önemli bir engel teşkil ettiğini savunmaktadır. Öyle ki 1990 yılında örgütün özelleştirilmesine karar verilmiştir ve süreç devam etmektedir.¹⁸

Özelleştirme İdaresi Başkanlığının özelleştirme portföyünde bulunan bir örgüt olarak THY'nin, tüzel kişiliği ile ilgili yaşanan belirsizliğin 2006 yılında gerçekleşen halka arz sonrası, örgüt üzerindeki kamu payının %49,12'ye düşmesiyle başladığı söylenebilir. THY'nin kamuya ait olup olmadığına dair bir tartışma da TBMM'de yaşanmıştır. 2012 yılında dönemin İstanbul milletvekili Umut Oran tarafından, THY'nin kamuya ait olduğunu ifade eden yazılı bir soru önergesi meclis başkanlığına tevcih edilmiştir.¹⁹ Özelleştirme İdaresinin THY üzerinden önergeye verdiği cevap kısa ve nettir; "*THY A.O. Türk Ticaret Kanunu ve SPK mevzuatına göre ticari faaliyet gösteren bir özel hukuk tüzel kişisidir.(...)*"²⁰

Örgüt, mevcut haliyle bir kamu tüzel kişisi midir, bir kamu örgütü müdür yoksa kamu örgütlenmesi alanının dışında konumlanmış, bu alandan keskin sınırlarla ayrılan özel bir şirket örgütlenmesi niteliği mi taşımaktadır? Bu sorulara

¹⁸ Her ne kadar THY, Özelleştirme İdaresi Başkanlığının "Özelleştirme Portföyündeki Kuruluşlar Listesi"nde alıyorsa da, 2014 yılında dönemin Maliye Bakanı Mehmet Şimşek, "THY çok başarılı ve bayrak taşıyıcı bir şirket, halka arzı düşünülüyor. Geleceği son derece parlak bir şirket, onun için halka arzını düşünmüyoruz" (borsagundem, 2014) diyerek, örgütün devlet elindeki %49,12'lik payının özelleştirilmesinin gündemlerinde olmadığını ifade etmiştir.

¹⁹ 7/12476 esas sayılı, yazılı soru önergesi.

²⁰ Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'nın 31.12.2012 tarihli B.02.1.ÖİB.065.00.00/610 sayılı üst yazısı.

yanıt aramak için öncelikle kamu tüzel kişiliğinin belirlenmesinde nasıl bir yöntem izlendiğine bakmak gerekir.

Kamu Tüzel Kişiliğinin Belirlenmesi

Kamu tüzel kişiliğinin belirlenmesi çeşitli şekillerde gerçekleşebilir. Kamu tüzel kişiliği, anayasada açıkça belirtilebileceği gibi, kanunla ya da kanunun verdiği yetkiye dayanılarak idare tarafından idari işlemle belirlenebilir. Bu yöntemlerle kamu tüzel kişisi belirlen(e)memiş ise, başka bir deyişle kanunda kamu tüzel kişiliği açıkça ifade edilmemiş ise o zaman “çıkartım/yorumlama” yoluna gidilebilir. Çıkartım işleminde doktrinde genellikle ilk olarak kişiliğin devlet tarafından²¹ kurulup kurulmadığına ikinci olarak da kurulan örgütün kamu gücü ayrıcalıklarına²² sahip olup olmadığına bakılmaktadır (Pınar, 2010: 114-115; Gözler ve Kaplan, 2012: 95). Türk kamu örgütlenmesinde kamu tüzel kişiliği konusunda oluşan kanun boşluğunu doldurma görevinin, mahkemelere düştüğünü söyleyebiliriz. Nitekim idare hukuku kodifiye edilmiş bir hukuk dalı değildir ve oluşan boşluklar, mahkeme içtihatları ile doldurulmaktadır (Günday, 2011: 28-29). Öyle ki mahkeme kararlarında, kimi örgütlere dair kamu tüzel kişiliğinin izlerini sürmek mümkündür.²³ Benzer bir durum Amerika Birleşik Devletleri’nde de söz konusudur. ABD Federal Gelirler İdaresi (Internal Revenue Service); ülkede bir örgütün kamu tüzel kişiliğinin (governmental entity) çoğunlukla açıkça belirtildiğini, ancak bazı örgütlerin tüzel kişiliğinin açıkça anlaşılamadığını, bu örgütlerin kamu tüzel kişiliğinin anayasa, federal ve eyalet yasalarına dayandığı kadar, mahkeme kararlarının da bu konuda esas kabul edildiğini ifade etmektedir (Internal Revenue Service, 2014).

Mahkemeler bu çıkartım işleminde farklı yorumlamalar yapabilmekte, çıkarımlarında kullandıkları kamu gücü ayrıcalıkları yanına başka parametreler de koyabilmektedir. Asli ölçütler olan kanunla ya da kanunun açıkça verdiği yetkiye dayanılarak kurulma ile kamu gücü ayrıcalıkları ile donatılma, kamu tüzel kişiliği çıkartımında yeterli ol(a)mamış ise tüzel kişinin *mallarının, gelirlerinin ve personelinin* statüsüne “yardımcı ölçütler/parametreler” olarak bakılabilmektedir (Günday, 2011: 79). Ancak bunların yanında “mülkiyet”in de başvuru parametrelerinden biri olduğu görülmektedir. THY’nin statüsünün ele alındığı aşağıda açıklanan Danıştay kararı, bu kapsamda değerlendirilebilir.

²¹ Kişiliğin devlet tarafından kurulması; ya yasama organı tarafından kanunla (TODAİE, TÜBA gibi) ya da kanunun verdiği yetkiye dayanılarak yapılacak idari işlemle (KİT’lerin, kalkınma ajanslarının bakanlar kurulu kararı ile kurulması gibi) gerçekleşmesini ifade eder.

²² Gözler (2012: 52-54) kamu gücü ayrıcalıklarını şu şekilde saymaktadır; 1. Tek yanlı işlemler yapma yetkisi 2. Re’sen icara 3. Hukuka uygunluk 4. kamu tüzel kişilerinin mallarının haczedilemezliği ve iflaslarının istenememesi 5. personelinin kamu görevlisi sayılması 6. Zorunlu üyelik 7. Zorunlu aidat 8. Vergi muafiyeti usulü 9. Bir uyumsuzluğun idari yargıya tâbi tutulması 10. Yükümlülükler

²³ Bir örgütün tüzel kişiliğine ilişkin çıkartım mahiyetinde verilen kararlardan bir tanesi de Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı ile ilgilidir. Nitekim 2013 yılında Danıştay vakfın kamu tüzel kişisi olmadığını belirtmiştir. Bkz: Danıştay 13. Daire Esas No: 2013/811 Karar No. 2013/2659 Karar Tarihi: 25.10.2013

Yargı Ve İdare THY’ye Nasıl Bakıyor?

Kamu tüzel kişiliği konusunda mahkemelerin “boşluk doldurucu” fonksiyonundan yukarıda söz edilmişti. Bu bağlamda yüksek mahkeme THY’nin tüzel kişiliğine dair çıkarsamada bulunurken, idarenin de işlemine gönderme yaparak, kamu tüzel kişiliği ile mülkiyet ilişkisi kurmuştur. 2007 yılında Danıştay 5. Dairesi; 25.6.2006 tarihi itibariyle Türk Hava Yolları A.O.’daki kamu payının %49 olması nedeniyle Türk Hava Yollarının kamu tüzel kişiliği statüsünün sona erdiği çıkarımını içeren bir karar vermiştir.²⁴Bir kamu örgütünün faaliyet alanına göre belirli konularda özel hukuka tabi olması olağandır. Ancak hukuki kişiliğinin statüsünün dönüşümü, bu dönüşümün nasıl gerçekleştiği, üzerinde durulması gereken ayrı bir konudur.

THY’de görevli bir başmüfettiş 2007’de yürürlüğe giren Türk Hava Yolları Teftiş Kurulu Yönetmeliği’nin²⁵ iptali istemiyle Danıştay’a başvurmuştur. Mahkeme öncelikle 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu uyarınca dava dilekçesinin idari yargının görev alanı içerisinde olup olmadığı noktasında bir incelemede bulunmuştur. Bunun için söz konusu başvurunun adli yargının görev alanına giren bir dava olup olmadığına bakılmıştır. Eğer başvuru, adli yargının görev alanına giriyor ise mahkemenin davayı görev yönünden reddine karar vermesi gerekmektedir.

Mahkeme, Özelleştirme Yüksek Kurulunun²⁶ kararı doğrultusunda gerçekleşen hisselerin halka arzı neticesinde 25.6.2006 tarihi itibariyle Türk Hava Yolları Anonim Ortaklığındaki kamu payının %49, halka arz edilen pay oranının ise %51 olduğunun anlaşıldığını belirtmiştir. Ayrıca 4046 sayılı Kanun’un 4/f maddesinde yer alan, “*özelleştirme programına alınan kuruluşlardan anonim şirket statüsünde olan ve anonim şirket haline dönüştürülen kuruluşların sermayelerindeki kamu payı %50’nin altına düşüncüye, diğerlerinde ise özelleştirme uygulamaları sonucu devredildikleri tarihe kadar, bunların sermaye miktarlarını tespit etmek, kuruluş, birleşme veya bölünmelerinde gerekli düzenlemeleri yapmak, mal varlıkları ile hak ve yükümlülüklerine ilişkin esasları tespit etmek, hesapları ve faaliyetleri ile ilgili her türlü düzenlemeyi yapmak, bu işlemleri kolaylaştırıcı tedbirleri almak*” görevlerinin ÖİB’de olduğu hatırlatılmıştır. Bu hüküm kapsamında THY Genel Müdürlüğü, statüsünün durumu ile ilgili, ÖİB’ye başvuruda

²⁴Danıştay 5. Daire Esas No: 2007/531 Karar No. 2007/6963 Karar Tarihi: 17.12.2007

²⁵Bu kararda sözü edilen yönetmelik, 25.5.2007 tarihli THY yönetim kurulu kararıyla yürürlüğe giren yönetmelik olup Resmi Gazete’de (RG) yayımlanmamıştır. Ancak belirtmek gerekir ki, daha önce yürürlükten kaldırılan bir yönetmelik daha söz konusudur. Bu yönetmelik, THY Yönetim Kurulunun 21.03.2006 tarihli kararıyla 28.03.2006 tarihli ve 26122 sayılı RG’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Fakat 08.03.2007’de tarihinde Başbakanlıkça yayımlanan bir yönetmelikle yürürlükten kaldırılmıştır.

²⁶1994 tarihli 4046 sayılı Özelleştirme Kanunu ile Başbakanın başkanlığında, Başbakanın belirleyeceği dört bakandan oluşan Özelleştirme Yüksek Kurulu (Kurul) kurulmuştur. Kurul, üyelerin tamamının katılımı ile toplantılar ve kararları oybirliği ile alır. Kurulun sekretarya hizmetleri Özelleştirme İdaresi Başkanlığınca yürütülür.

bulunmuştur. ÖİB'nin 24.7.2006 günlü, 6789 sayılı yazısıyla Türk Ticaret Kanunu hükümlerine göre faaliyette bulunan ve hisseleri borsada işlem gören, halka açık, Sermaye Piyasası Kanunu'na tabi Türk Hava Yolları Anonim Ortaklığının, Ana Sözleşmesi'nin geçici 1. maddesinde yer alan “Ortaklık, Ortaklıktaki kamu payı %50'nin altına düşüncüye kadar 4046 sayılı Kanun'a tabidir.” kuralına ve 4046 sayılı Kanun'un 4/f maddesine göre, Türk Hava Yolları Anonim Ortaklığının faaliyetleri ile ilgili ÖİB'nin onayına tabi işlemleri konusunda, kamu payının %50'nin altına düşmesi ve Ortaklığın kamu tüzel kişiliği statüsünün sona ermesi nedeniyle, 4046 sayılı Kanun gereğince Özelleştirme İdaresi Başkanlığının onayına tabi işlemler için, bundan böyle idarelerinden onay alınmasına gerek bulunmadığını THY'ye bildirmiştir.²⁷ Başka bir deyişle; ÖİB, THY Genel Müdürlüğü'nün tüzel kişiliğinin sona erdiğini, aralarında 4046 sayılı Kanun'dan doğan sorumluluk ve denetim bağının da kaybolduğunu ifade etmiştir.

Yüksek mahkeme ÖİB'nin THY'ye gönderdiği 24.7.2006 günlü ve 6789 sayılı yazıya da referansla, 25.6.2006 tarihi itibarıyla Türk Hava Yolları Anonim Ortaklığının kamu payının %49 olması nedeniyle, ortaklığın kamu tüzel kişiliği statüsünün sona erdirilerek özel hukuk tüzel kişisi konumuna geldiğini; bu durumda söz konusu yönetmeliğin idare hukuku alanı içerisinde kurulmuş bir idari işlem olmadığını ve bu yönetmeliğin özel hukuk hükümleri çerçevesinde değerlendirilmesi ve davanın adli yargıda görülmesi gerektiğini karara bağlamıştır. Daha açık bir ifadeyle mahkeme, idareye yaptığı gönderme ile, THY'deki kamu payının %49'a düşmesini gerekçe göstererek, ortaklığın kamu tüzel kişiliğinin sona erdiği ve özel hukuk tüzel kişisi olduğu değerlendirmesinde bulunmuş, davayı görev yönünden reddetmiştir.

Danıştayın vermiş olduğu görevsizlik kararı, THY'nin tüzel kişiliği hakkında bir çıkarım niteliği taşımaktadır. Gerek ÖİB gerek yüksek mahkeme, “mülkiyet” üzerinden bir değerlendirmede bulunarak örgütün kamu tüzel kişiliğinin ortadan kalktığı tespitinde bulunmuşlardır. Mahkeme kararını ve idarenin THY hakkındaki tutumunu anlayabilmek açısından, “mülkiyet” kavramına mercek doğrultmak yerinde olabilir. Bu bağlamda *mülkiyet nedir? Mülkiyet, bir kamu*

²⁷04.04.2016 tarihinde *Airporthaber*'de Çetin ÖZBEY tarafından “*THY Özelleştirilmedi. Hükümet İktisadi Teşekkülüne Dönüştürüldü*” başlıklı bir yazı kaleme alınmıştır. Yazıda, Türk Hava Yollarının özelleştirildiği günleri takiben 2006 yılında Türkiye Sivil Havacılık Sendikası tarafından THY'nin özelleştirilmesinin iptali davası açıldığı, ÖİB'nin de konu ile ilgili *başka bir yazı olan*, Danıştay 13. Dairesine 27.7.2006 tarih ve 2251 sayılı yazı ile savunmada bulunduğu ifade edilmiştir. Savunmada “*Yapılan bu halka arzlar sonucu THY'deki kamu payı % 50'nin altına düşmüş olmakla birlikte, yönetim hakkı kamunun elindedir. THY Ana Sözleşmesi'ne göre, halka açık kısmı elinde bulunduran yatırımcılar, Genel Kurulda gerekli çoğunlukla temsil edilip yönetime aday göstermek isteseler dahi, 7 kişiden (daha sonra 9'a yükseltildi) oluşan THY Yönetim Kuruluna ancak 2 üye adayı belirleyebileceklerdir. Dolayısıyla halka açık hisseleri elinde bulunduran binlerce yatırımcı genel kurulda bir araya gelip, Yönetim Kuruluna aday gösterme iradesini ortaya koysalar bile, halen kamu payı olan THY hisseleri özelleştirilinceye kadar THY Yönetim Kurulunda çoğunluk kamuda olacaktır.*” “*THY'nin halka arzları sonucunda yönetim hakkı devredilmemiştir*” denildiği belirtilmiştir

gücü ayrıcalığı olarak düşünülebilir mi? Hisse senedi satışı yöntemi ile özelleştirilen bir örgütün mülkiyetinin de devri söz konusu mudur? sorularına yanıt aramak gerekmektedir.

“Mülkiyet”e Nasıl Yaklaşmalı?

Örnek olay kapsamında değerlendirmeye geçmeden önce kavramsal açıklamalara yer vermek faydalı olabilir. Bu bağlamda ilk sorumuz “*mülkiyet nedir?*”²⁸ olacaktır. Mülkiyet (*ownership*) kendisinin olan bir şeyi yasa çerçevesinde istediği gibi kullanabilme *hakkıdır* (TDK, 2014). Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 35.maddesinde “mülkiyet” bir hak olarak belirtilmiştir. Mülkiyet hakkı ile ilgili düzenleme ise Türk Medeni Kanunu’nda yapılmıştır. Medeni Kanun’un 683.maddesinde bir şeye malik olan kimsenin, hukuk düzeninin sınırları içinde, o şey üzerinde *dilediği gibi kullanma, yararlanma ve tasarrufta bulunma* yetkisinin olduğu belirtilmektedir. Bu tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere mülkiyet, bir haktır. Bu hakkın konu edindiği işlem ise tasarruftur. Bir mal üzerindeki tasarruf yetkisi *o malı yok edebilme, o mal üzerindeki haklarını devredebilme ve değiştirme* yetkisini ifade eder. Mülkiyet, bu tasarruf yetkilerini sahibine veren bir haktır. Özetle “*mülkiyet nedir?*” sorusuna; “*kişiye, mal üzerinde tasarruf yetkisi tanıyan bir haktır*” yanıtı verilebilir.

Kavrama dair olan ilk soruyu kısaca ele aldıktan sonra, konumuz açısından yanıtları anlam taşıyan diğer sorulara geçebiliriz. Mahkemeler, örgütlerin statülerine dair çıkarımda bulunurken, örgütün kamu gücü ayrıcalıklarına sahip olup olmadığına bakarlar. Bu durumdan yukarıda kısaca bahsedilmişti. Öyleyse kamu örgütlenmesi alanında “*mülkiyet bir kamu gücü ayrıcalığı olarak düşünülebilir mi?*” sorusunun yanıtlanması gerekmektedir. Mülkiyet hakkının niteliği, inceleme konusu ve tartışmanın koşullarına göre değişebilmektedir. Bu sebeple konuya iki açıdan yaklaşmak daha isabetli gözükmektedir.

Birincisi “mülkiyet”in bir kamu gücü ayrıcalığı olarak değerlendirilebileceği durumdur. Nitekim, devlet ihtiyaç gördüğü bir hizmeti örgütler, görür (veya gördürür) ya da kaldırır. Devletin “kamulaştırma” ve “devletleştirme” gücü ile mülkiyet hakkı üzerinde saklı bulunan anayasal hakları da söz konusudur. Daha açık bir ifadeyle Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’na göre devletin; kişilerin mülkiyet hakkı üzerinde, kamu yararının gerekli kıldığı hallerde kamulaştırma ve irtifak hakkı, kamu hizmeti niteliği taşıyan özel teşebbüsler üzerinde ise devletleştirme hakkı saklıdır.²⁹ Ki bu noktada devletin donandığı kamu gücü ve ayrıcalığı

²⁸Soruya ilişkin felsefi ve hukuki bir tartışma için bkz: Pierre-Joseph Proudhon (2011) *Mülkiyet Nedir?*, (çev. Devrim Çetinkasap), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

²⁹2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası; Madde 46-47.

karşımıza çıkar. Bu açıdan bakıldığında, mülkiyetin bir kamu gücü ayrıcalığı olduğu söylenebilir. Mülkiyet, kamu gücü ayrıcalıkları içerisinde bir ölçüt olarak değerlendirilecekse, devletin kamu hizmetini kurma/örgütlenme, yok etme/kaldırma, hizmetin görülme usulünü değiştirme yetkisi ile mülkiyet hakkını sınırlandıran kamulaştırma ve devletleştirme hakkı açısından konuya bakılmalıdır.³⁰

İkincisi ise “mülkiyet”in bir hak olarak değerlendirildiği durumdur. Mülkiyet kavramı açıklanırken, mülkiyetin kişilere³¹ tanınmış bir hak olduğu belirtilmişti. Hak kapsamında kişiler mal sahibi olabilir, onu dilediği gibi kullanabilir ve üzerinde tasarrufta bulunabilir. Bu açıdan, mülkiyet bir kamu gücü ayrıcalığı taşımaz. Mülkü, devletin egemenliği altında bulunan toprakların bütünü (ülke) olarak görsek dahi, en azından modern devletlerde, mülkiyet hakkı o mülk (ülke) içerisinde sadece devlete ait değildir. Öyle ki Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın mülkiyet hakkını düzenleyen 35. maddesi; herkesin, mülkiyet ve miras hakkına sahip olduğunu; bu hakların, ancak kamu yararı amacıyla, kanunla sınırlanabileceğini; mülkiyet hakkının kullanımının toplum yararına aykırı olamayacağını açıkça belirtmiştir. Oysa kamu gücü ayrıcalığı, özel hukukta görülmeyen, idare hukukunun uygulama alanını belirleyen (Gözler, 2012: 51), kamu tüzel kişileri için geçerli bir ayrıcalıktır. Bu ayrıcalıklar kamu yararını sağlamak için vardır.

Kanımızca örnek olayda tüzel kişiliğe ilişkin bir parametre olarak mülkiyet kullanılırken, ikinci açıdan değerlendirilmiştir. Birinci açının aksine; devletin, örgütün mülkiyeti üzerindeki hak ve paylarının nicel olarak azalmasına değinilmiş ve kamu tüzel kişiliğine dair çıkarım buna koşut yapılmıştır. Örnekte ele alındığı anlamda mülkiyet hakkı, sadece devletin değil, kişilerindir. Hisse senedi alma, arazi edinme, bir kişiye ait bir nesneyi karşılıklı anlaşma ve kurallar çerçevesinde kullanma vb. kişilere ait haklardır. Bu bağlamda “mülkiyet”, örnek olayda kendi başına kamu gücü ayrıcalıkları içinde bir parametre olarak değil, onların dışında bir parametre olarak görülebilir. Zaten birinci açıdan yapılacak bir “mülkiyet” değerlendirmesi, THY'yi kamu örgütlenmesi alanının içinde tutacaktır. Mahkemenin ve idarenin “mülkiyet” kavrayışı, ikinci değerlendirme açısından bir anlam ifade etmektedir. Ancak bu bakış açısı, devletin mülkiyet üzerinde kamu gücü ayrıcalığıyla donanmış olduğu gerçeğini göz ardı etmemelidir. Aksine kamu örgütlerinin mülkiyetine nihai olarak birinci açıdan bakmak gerekmektedir. THY örneğinde devlet, bir hizmeti gerekli olarak görüp, onu eliyle örgütlemiştir. Bu hizmetin görülme ve örgütlenme biçimi zamanla değişebilir. Yeni biçim alan, hizmet ve örgütlenmesidir. Devlet, bir hizmetin ihtiyaç görül-

³⁰Proudhon'cu bir bakış açısıyla devlet; hatta insanın tüm yetilerinin sahibidir ve kamu yararına bunlardan dediğince faydalanma hakkına sahiptir (Proudhon, 2011: 251).

³¹Burada akıllara mülkiyetin neden kişilere hasredildiği ve “kamu mülkiyeti” nin nerede konumlanacağı sorusu gelebilir. Kanımızca devleti oluşturan asli unsur “kamu”dur. Özel mülkiyetin toplum yararına devletleştirildiği ve üretim araçlarının kontrolünün aracılar da değil de doğrudan “kamu”da olduğu bir düzende kamu mülkiyetinden bahsedilebilir. Modern devlette kamu mülkiyeti dolaylıdır.

düğünde örgütlenmesine karar verebilir ya da o hizmeti/örgütü ortadan kaldıracaktır. ³² "Mülkiyet" eğer ki bir kamu gücü ayrıcalığı olarak ele alınıp değerlendirmede bulunulacaksa, "mülkiyet"e birinci açıdan yaklaşılması daha isabetli olabilir. Nitekim hatırlayacak olursak 1957'de yabancı yatırımcıya kapı aralayan THY, Maliye Bakanlığının 17.2.1977 tarih ve 53315/6967 sayılı kararı ile tekrar millileştirilmiş, yabancı ortağın hissesi Maliye Bakanlığı, diğer bir ifade ile devlet tüzel kişiliği tarafından üstlenilmiştir.

İdare Ve Mahkeme Kararı Üzerine

Kararı kısaca tekrar hatırlatacak olursak; davada mahkeme THY'deki kamu payının %49'a düşmesini gerekçe göstererek, ortaklığın kamu tüzel kişiliğinin sona erdiği ve örgütün özel hukuk tüzel kişisi olduğu değerlendirmesinde bulunmuş, davayı görev yönünden reddetmiştir. Daha evvel kamu tüzel kişiliğinin belirlenmesinde yeni bir parametre olarak görülen "mülkiyet" in, kavramsal olarak değerlendirmesi yapılmıştı. Şimdi ise mahkeme kararının değerlendirilmesi noktasında mülkiyeti unsurları açısından ele almak, daha açıklayıcı olacaktır.

Eğer mülkiyet; kendisinin olan bir şeyi yasa çerçevesinde istediği gibi kullanabilme hakkı ise, mülkiyet-KTK ilişkisini çözümlmek için mülkiyetin tanımda yer alan unsurlarını ortaya koyarak değerlendirme yapmak gerekir. Tanımdan çıkartılacak *birinci unsur; (bütünen) aitliktir. İkinci unsur bu aitliğin hukuki anlamda uyulması gereken bir takım kurallara, yasalara tabi olup olmadığı ya da aitliğin yeni kurallar doğurup doğurmadığıdır. Üçüncü unsur ise kullanım hakkıdır.* Devlet (parlamento, hükümet, idare) THY örneğinde bu unsurların hangilerine ne kadar sahiptir?

Birinci unsur olan (bütünen) aitlik, mevcut durumda geçerli değilmiş gibi gözükmekle birlikte, devletin THY'deki payının çeşitli eylemlerle değişme ihtimali göz önünde bulundurulduğunda bütünen aitlik, gerçekleşmesi imkansız bir durum değildir. *Mevcut durumda halka açık hisseler arasında kamu tüzel kişilerinin %2'lik hissesi var ise, ortaklıktaki kamu payı %51'e çıkacağından, o zaman THY'nin tüzel kişiliği geri mi verilecektir?* Bu bağlamda KTK belirlenirken ikinci açıdan mülkiyet üzerinden gidilecekse eğer, mülkiyeti %49 gibi oransal bir tanımlamayla ele alarak çıkarımda bulunmak, kamu tüzel kişilerinin konjonktürel olarak ele alınmasını gerektiren bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım örgütlerin statülerinde istikrarsız biçimde değişiklikler olabileceği anlamına gelmektedir. *Nitekim böyle bir durumda hukuki güvenlik ilkesi zedeleneyecektir.*

İkinci unsur için bakılması gerekenler devletin THY üzerinde aidiyetliğinden doğan hükümleri içeren yasal metinlerdir (233 sayılı KHK, 4046 sayılı Kanun,

³²Yakın zamanda idarenin tasarrufuyla kurulan "Göç İdaresi Genel Müdürlüğü", örnek olarak verilebilir.

THY Ana Sözleşmesi vb.). THY kanunla kurulmuş bir örgüt olup, süreç içerisindeki dönüşümü de idari işlemler çerçevesinde gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla ikinci unsur açısından durum muğlak gözükmemektedir. Bunun yanında devletin, yasalardan doğan THY üzerinde bir takım hakları ve ayrıcalıkları söz konusudur. Ancak bu hak ve ayrıcalıklar **THY'nin aslında mülkiyet tasarrufunun devletle olmasından kaynaklanmaktadır**. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 47. maddesinde yer alan "kamu hizmeti niteliği taşıyan özel teşebbüsler, kamu yararının zorunlu kıldığı hallerde devletleştirilebilir" hükmü, devletin mülkiyet üzerinde tasarruf yetkisine sahip olduğunu gösteren ifadelerden bir tanesidir. Diğer taraftan, Özelleştirme İdaresi bir kamu tüzel kişisidir. Ayrıca Özelleştirme İdaresi kamu tüzel kişiliğinden doğan idari bir fonksiyona sahiptir. Özelleştirme İdaresi bünyesinde karar organı olarak Özelleştirme Yüksek Kurulu bulunur. Bu kurul başbakanın başkanlığında, başbakanın belirleyeceği dört bakandan oluşur, kararlarını oy birliğiyle alır. Kurulun "özelleştirme kapsamına alınmış olan kuruluşlardan gerekli görülenlerin özelleştirme kapsamından çıkarılarak eski statülerine iade edilmesine ve/veya özelleştirme programına alınmış kuruluşlardan gerekli görülenlerin özelleştirmeye hazırlanmasına karar vermek, özelleştirme kapsamına alınan kuruluşlardan gerekli görülenlerin küçültülmesine, faaliyetlerinin süreli veya süresiz olarak durdurulmasına, kapatılmasına veya tasfiyesine karar vermek, gerekli görülen hallerde, özelleştirme programındaki kuruluşların hisse senetleri ile bu kuruluşlara ait her türlü menkul kıymet ve diğer kıymetli evrakın satın alınmasına ve tekrar satılmasına karar vermek" gibi yetkileri bulunmaktadır. Her ne kadar Ana Sözleşme'ye ve 4046 sayılı Kanun'a göre, 4046 sayılı Kanun artık THY için geçerli değilmiş şeklinde gözükse de, THY'deki %49'luk kamu payı ve tasarruf yetkisi ÖİB'nin elindedir. Özelleştirme Yüksek Kurulu da ÖİB'nin karar organıdır ve yetkilerini 4046 sayılı Kanundan almaktadır. Kanımızca THY'nin 4046 sayılı Kanun kapsamı dışında tutulması, hisselerinin satışında Türk Ticaret Kanunu hükümlerine tabi olmasını ifade etmekte, Özelleştirme Yüksek Kurulunun yetkilerinde bir bozulmaya-daralmaya sebebiyet vermemektedir.

Üçüncü unsur olan kullanım hakkı ise yasal metinlerden doğan, devletin THY üzerindeki haklarını ve THY'nin tüzel kişiliğinden doğan haklarını kapsamaktadır. Burada yanıtlanması gereken soru ise THY'nin özelleştirilmesiyle gerçekleştirilenin, kullanım hakkının devri mi, mülkiyet transferi mi yoksa bir ortaklık mı olduğudur. Kanımızca burada **gerçekleşen; mülkiyet transferi değil; ticari bir ortaklıktan doğan hisse senetlerinde ortaklıktır**. Hisse senedi yoluyla özelleştirme, mülkiyet hakkını elinde bulunduran idarenin, tasarruf yetkisiyle hareket ederek hizmetin örgütlenmesinde ve sunumunda izlediği bir yöntem olarak değerlendirilebilir. Nitekim hisse senedi yoluyla özelleştirilen bir örgütün veya hizmetin hisse/pay sahipleri, o örgüt veya hizmetin faaliyetlerinden sorumlu değildir. Hisse senetleri, sahiplerine öncelikle ortaklık hakkı tanır. Ortaklık hakları da kullanma, yararlanma haklarından farklı olarak sahiplerine bir takım idari ve

mali haklar verir. İdari haklar genel kurula katılma, oy kullanma, bilgi alma ve genel kurula özel denetçi atanmasını teklif etme hakkıdır. Mali haklar ise kâr payı hakkı, rüçhan hakkı ve tasfiye bakiyesinden pay alma hakkı olarak sıralanabilir (Çetiner, Yüksel ve Cengiz, 2015: 313, 314). Anlaşılacağı üzere ortaklık, kârda söz konusu olup aslında iktisadi bir anlam taşır. THY hisselerinin %51'inin halka arzı sürecinde gerçekleşen; mülkiyet transferi değil; ticari bir ortaklıktan doğan hisse senetlerinde ortaklıktır. Ortaklığın, mülkiyet üzerinde tasarruf yetkisi verdiği söylenemez. Çünkü hisse sahiplerinin örgüt-hizmeti yok edebilme, örgüt-hizmet üzerindeki hakları devredebilme veya değiştirebilme gibi yetkileri bulunmaz. O halde hisse senedi yoluyla özelleştirmenin, mülkiyetin el değiştirmesine, başka bir ifadeyle kamu mülkiyetinden özel mülkiyete geçişe yol açtığı çıkarımında bulunmak güçtür. THY-ÖİB ortaklığını aslında bu bağlamda değerlendirmek gerekir. Gerçekleşen örgüt veya hizmet mülkiyetinin transferi değil; mevcut üretim ilişkilerinin sürdürülmesi ve gelişimi için kamu hizmetinin koşullara uyarlanmasıdır. Kamu hizmetinin örgütlenmesinde; devletin tekelinde, öz kaynaklar kullanılarak, kârın merkezi bir planlama ile kamusuna sunulduğu bir anlayış değil, devletin finans yapısına sermaye ortaklığının katıldığı ve kârın paylaşıldığı bir yaklaşım hakim olmaya başlamıştır.

Bir şeyi kullanma, o şey üzerinde pay sahibi olma, hisse edinme o nesneye "şerik" yani ortak olma durumunu ifade eder. Olaya devlet açısından bakıldığında ise devlet, bir hizmetin sunumu ve örgütlenmesinde kurucu irade sahibidir. Hizmetin bir özel kişi ya da ortaklık ile sunulmadığı durumda, ihtiyaç olsa dahi, o hizmetin üretiminden vaz mı geçilecektir? O hizmeti devlet örgütleyerek verecektir. Hizmeti doğrudan kendisinin mi sunacağı yoksa başka yöntemlerle (iltizam, sözleşme, ortaklık vb.) mi verileceği ekonomi-politik bir tercihin sonucudur. Hizmetler, toplumsal ve ekonomik koşullara, ihtiyaçlara göre şekillenir. Devlet bir hizmetin görülmesini ihtiyaç olarak görürse, o hizmeti örgütler.

Değnilmesi gereken diğer bir husus da ÖİB'nin kişiliğidir. ÖİB, başbakana bağlı, kamu tüzel kişiliğini haiz bir kuruluştur. Ancak ÖİB kanun ile devlet tüzel kişiliği içerisine alındığında ya da ÖİB'nin Ana Sözleşme'den doğan imtiyazları devlet tüzel kişiliği içerisinde başka bir örgüte devredildiğinde THY'nin statüsünde nasıl bir değişiklik olacaktır? Böyle bir durumda kamu payı, hazine içerisinde değerlendirilecektir, ki hazine devletin mülkiyet haklarının koruyucusudur (ekodialog, 2014). Kanımızca bunlar gerek idare, gerek mahkemelerce kamu tüzel kişiliği-"mülkiyet" ilişkisinin kurulması noktasında düşünülmesi gereken konulardır.

THY'nin İdare İle İlişkisi

Yüksek mahkemenin verdiği karara ve ÖİB'nin 2006 tarihinde THY'ye yazdığı yazıya göre, THY'deki kamu payının %50'nin altına düşmesi, THY'nin kamu tüzel kişiliğini sona erdirmiştir.

Kararda isnat edilen, kamu payının %50'nin altına düşmesi hususunda tüzel kişiliğin kaybolacağına dair yorumun nereden geldiğini anlamak gerekir. Burada referans duraklarından ilki 4046 sayılı Kanun'dur. Öyle ki mevcut karara ve Türk Hava Yolları Anonim Ortaklığı Ana Sözleşmesi'ne göre 4046 sayılı Özelleştirme Kanunu hükümleri, artık THY için bağlayıcı değildir.

4046 sayılı Kanun, 1.maddesinden anlaşıldığı üzere, kamu iktisadi teşebbüsleri ve sermayesinin tamamı veya yarısından fazlası devlete ve/veya diğer kamu tüzelkişilerine ait olan ticari amaçlı kuruluşlardaki kamu paylarının ekonomide verimlilik artışı ve kamu giderlerinde azalma sağlamak için özelleştirilmelerine ilişkin esasları düzenlemek amacıyla çıkartılmıştır. Bu amaca yönelik Özelleştirme Yüksek Kurulu ve Özelleştirme İdaresi Başkanlığı kurulmuş ve görevleri yine aynı yasayla belirlenmiştir.

4046 sayılı Kanun'un 37. maddesine göre özelleştirme hazırlık işlemleri sonuçlandırılıp, özelleştirme programına alınan kuruluşlar Özelleştirme İdaresine bağlanırlar ve daha önce bağlı oldukları bakan ya da kurumla ilişkileri kesilir. Kanun hükümleri gereğince özelleştirme programına alınan kuruluşlar özel hukuk hükümlerine tabi olup, bunlar hakkında varsa kendi kuruluş kanunları ile diğer kanunlarda yer alan bu kanuna aykırı hükümler ve 233 sayılı KHK hükümleri uygulanmaz. Söz konusu Kanun'un 4.maddesine göre Özelleştirme İdaresi, özelleştirme programına alınan kuruluşlardan, **anonim şirket statüsünde olan ve anonim şirket haline dönüştürülen kuruluşların sermayelerindeki kamu payı % 50'nin altına düşünceye**, diğerlerinde ise özelleştirme uygulamaları sonucu devredildikleri tarihe kadar bunların sermaye miktarını tespit etmek, kuruluş, birleşme veya bölünmelerinde gerekli düzenlemeleri yapmak, mal varlıkları ile hak ve yükümlülüklerine ilişkin esasları tespit etmek, hesapları ve faaliyetleri ile ilgili her türlü düzenlemeyi yapmak, bu işlemleri kolaylaştırıcı tedbirleri almakla görevlidir. Türk Hava Yolları A.O. Ana Sözleşmesi'nin geçici 1. maddesine göre de "**Ortaklık, Ortaklıktaki kamu payı % 50'nin altına düşünceye kadar 4046 sayılı Kanun hükümlerine tabidir**".

Bu hükümler çerçevesinde THY'deki kamu payının %50'nin altına düşmesiyle 4046 sayılı Kanun hükümlerinin THY için geçerli olmaktan çıktığı anlaşılmaktadır. Ancak yine bu Kanun ile kurulan Özelleştirme İdaresi ile THY arasındaki bağın devam ettiğini söyleyebiliriz. Öyle ki THY'nin borsaya açılmayan %49'luk bölümü, Özelleştirme İdaresine aittir. %49'luk kamu payının da özelleştirme kapsamında olduğu söylentileri sürerken, Özelleştirme İdaresi böyle bir çalışmalarının olmadığını borsaya yaptığı açıklamada ifade etmiştir (borsagundem, 2013). Bu açıklamaya rağmen THY özelleştirme programında bulunan kuruluşlar arasında yer almaya devam etmektedir (ÖİB, 2015).

Özelleştirme-mülkiyet-kamu tüzel kişiliği ilişkisini anlamak, THY'nin kamu tüzel kişiliği ile bağına hukuksal anlamda gözlemlemek için THY Ana

Sözleşmesi'ne ve 4046 sayılı Kanun'a daha detaylı bakmak gerekir. Ana Sözleşme'ye göre belirlenen ortaklığın amaç ve faaliyetleri dışında ileride ortaklık amaç ve misyonunu gerçekleştirmek amacıyla ortaklık için faydalı görülecek başka işlere girilmek istenildiği takdirde, yönetim kurulunun teklifi üzerine keyfiyet genel kurulun tasvibine sunulacaktır. Ana Sözleşme değişikliği niteliğinde olan kararın uygulanması için *Gümrük ve Ticaret Bakanlığı* ve Sermaye Piyasası Kurulundan gerekli izin alınacak ve usulüne uygun olarak Ticaret Siciline tescil ve Ticaret Sicili Gazetesinde ilan ettirilecektir. Burada ortaklığın faaliyet alanında ve amacında değişikliğe gidilmesi hususunda devlet tüzel kişiliğinden izin alması durumu, Ticaret Kanunu kapsamında genel bir uygulama olarak değerlendirilebilir. Bizim konumuz açısından asıl önemli olan başka bir irade söz konusudur. 4046 sayılı Kanun'un 2. maddesinde özelleştirme uygulamalarında esas alınacak ilkelere yer verilmiş, "mülkiyetin yaygınlığının³³" yanı sıra, "yönetim sorumluluk ve yetkilerini üstlenebilecek ortak grubunun temini" ile "**stratejik konularda devletin sahip olacağı imtiyazlı hisse oluşturulması**" birer ilke olarak belirtilmiştir. Söz konusu Kanun'un **Stratejik Konu ve Kuruluşlar ile İmtiyazlı Hakların Belirlenmesi** başlığı altında yer alan 13. maddesine göre "Özelleştirme programına alınan kuruluşlarla ilgili olarak; a) Stratejik sayılacak konu ve kuruluşları tespit etmeye, b) Tekelleşmenin önlenmesi de dahil, ekonomi ve güvenlik ile ilgili olarak milli yararın korunması amacıyla, (a) bendi gereğince tespit edilecek stratejik kuruluşlardaki **kamu payının % 50'nin altına düşmesi durumunda bu kuruluşların yetkili kurullarında alınacak kararlarda söz ve onay hakkı** verecek imtiyazlı hisselerin miktarını ve bu paylara dayanarak Devletin sahip olacağı imtiyazlı hakları belirlemeye, imtiyazlı hisselerin miktarını ve bunlarla ilgili imtiyazlı hakları değiştirmeye, stratejik konu ve kuruluş olarak tespit edilenleri bu kapsamdan çıkarmaya, Kurul (Özelleştirme Yüksek Kurulu) yetkilidir. Aşağıda belirtilen kuruluşların **sermayelerinin % 49'undan fazlasının özelleştirilmesine karar verilmesi halinde bu kuruluşlarda imtiyazlı hisseler oluşturulması zorunludur; Türk Hava Yolları A.O., Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası, Türkiye Halk Bankası A.Ş., T.M.O. Alkoloid Müessesesi, Türkiye Petrolleri A.O.**". Daha açık bir ifadeyle THY'nin %49'dan fazlasının özelleştirilmesi halinde imtiyazlı hisse oluşturulması zorunludur ve bu hisselerin süresiz olarak şirket sermayesi içinde bulunması gerekmektedir. İmtiyazlı hisse, THY'yi özel hukuk tüzel kişilerinden ayıran en önemli göstergelerden bir tanesidir. Çünkü imtiyazlı hisse, kamu gücü ayrıcalığını ve örgütün yönetiminde devletin rolünü üzerinde toplamakta ve devamlı kılmaktadır. İmtiyazlı hisse uygulaması, bu anlamda yorumlanmalıdır.

Peki bu imtiyazlı hisse oluşumu, bilinen ifadesiyle *altın hisse* uygulaması, ete kemiğe nasıl bürünmüştür? Bunun için THY Ana Sözleşmesi'ne göz atmak

³³ Bu ilkedeki; hisselerin yığın olarak bir ya da birkaç ortak elinde toplanmaması hususu anlaşılmalıdır.

gerekir. Çünkü ÖİB'nin **THY senetleri üzerindeki** hakları, payın %50'nin altına düşmesinden sonra 4046 sayılı Kanun'un kapsamında değil, Ana Sözleşme hükümlerine göre değerlendirilmektedir. Ana Sözleşme'ye göre hisseler iki gruba ayrılmıştır. Buna göre "A" ve "C" tipi iki hisse söz konusudur. Hisse gruplarının çıkarılmış sermaye içindeki dağılımı ise 2015 yılında gerçekleştirilen genel kurul sonrası şu şekildedir;

GRUBU	SERMAYE MİKTARI	TÜRÜ	HİSSE ADEDİ
A	1.379.999.999,99	Nama	137.999.999.999
C	0,01	Nama	1

Ana Sözleşme'ye göre C Grubu hisse Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığına; Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığının görevlerini devretmesi halinde ise, devrettiği kuruma aittir. C Grubu hisseye Ana Sözleşme ile tanınan imtiyazlar, C Grubu hisseye Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı veya Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığının görevlerini devretmesi halinde, devralan kurumun C Grubu hisseye sahip olduğu sürece devam eder.

Kanundan da açıkça anlaşılacağı üzere, kamu tüzel kişiliğini haiz bir kuruluş olan Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, yasa ile halka açılan, başka bir ifadeyle özelleşen THY hisseleri arasında 1 kuruşluk **imtiyazlı/altın hisse**³⁴ sahibidir. Bu hisse, yine kanundan doğan ayrıcalıklar getirmektedir. THY Ana Sözleşmesi'nde, C grubu hisseye ilgili ayrıcalıklar düzenlenmiştir. Ana Sözleşme'den yola çıkarak ayrıcalıklar şu şekilde özetlenebilir;

1- Yönetim Kurulunun *hisse devrine onay* verme ve pay defterine işleme kararında Yönetim Kurulunun C grubu hisseyi temsilen seçilen üyesinin olumlu oyu bulunması şarttır.

2- Ortaklığın yönetimi ve dışarıya karşı temsili yönetim kuruluna aittir. Yönetim kurulu, genel kurul tarafından seçilen 9 üyeden oluşur³⁵. Yönetim

³⁴Altın hisse uygulaması, çeşitli adlandırmalarla farklı ülkelerde de uygulanmaktadır. Konuya yakınlığı açısından Yeni Zelanda Havayolları'na bakılabilir. Havayolundaki hükümet payı şu anda %52.3'tür ve geri kalan yaklaşık %48'lik kısım özelleştirilmiştir. Özelleşen hisseler arasında bizde olduğu gibi devletin "kiwi share" adı altında imtiyazlı bir hissesi bulunmaktadır (Airnewzealand, 2014).

³⁵Ortaklık sermayesindeki kamu payı %50'nin altına düşünceye kadar Yönetim Kurulu üyeleri özelleştirme idaresinin teklifi üzerine Başbakan veya yetkili bakan tarafından atanırken, kamu payının %50'nin altına düşmesinden sonra Yönetim Kurulu, Genel Kurul tarafından seçilen 9 üyeden meydana gelmektedir. Yönetim Kurulu'nun C grubu hisseleri temsil eden üyeler ile birlikte en az beş üyesinin Türk vatandaşı olması zorunludur. Belirtmek gerekirse yönetim kademelerindeki personelin istihdam usulündeki değişiklikler, kamu

Kurulunun 9 üyesinden 8 üyesinin A grubu hissedarların kendi aralarında yaptıkları seçimden en çok oy alan adaylardan ve *bir üyesinin de C grubu hissedarın göstereceği adaydan seçilmesi zorunludur.*

3- Ana Sözleşme'de yer verilen ortaklığın misyonunu açıkça olumsuz etkileyecek kararların alınmasında C grubu hisseyi temsil eden yönetim kurulu üyesinin olumlu oyu gerekir.

4- Genel kurula Ana Sözleşme değişikliği önerilmesi için C grubu hisseyi temsil eden yönetim kurulu üyesinin olumlu oyu gerekir.

5- Sermaye artırımının gerçekleştirilebilmesi için C grubu hisseyi temsil eden yönetim kurulu üyesinin olumlu oyu gerekir.

6- Nama yazılı hisselerin devrinin onaylanması ve devrin pay defterine işlenmesi C grubu hisseyi temsil eden yönetim kurulu üyesinin olumlu oyuna bağlıdır.

7- Kamu payının Ortaklık sermayesindeki payı %20'nin üzerinde olduğu sürece ortaklığın Sermaye Piyasası Kurulu'na sunduğu son yıllık bilançosunda yer alan aktif toplamını her bir (beher) sözleşme bazında %5'ini geçen ve *Ortaklığı doğrudan veya dolaylı olarak bağlayan her türlü işlem yapması, taahhüt altına sokacak her türlü kararların alınması* C grubu hisseyi temsil eden yönetim kurulu üyesinin olumlu oyuna bağlıdır.

8- *Ortaklığın başka şirketlerle birleşmesi, feshi veya tasfiyesi* için C grubu hisseyi temsil eden yönetim kurulu üyesinin olumlu oyu gerekir.

9- Özellikle pazar şartları dahilinde veya diğer kaynaklarla operasyon giderini dahi karşılayamayan hatlar haricinde, *herhangi bir uçuş hattının kaldırılması veya sefer sayısının belirgin bir şekilde azaltılmasına* ilişkin kararların alınması C grubu hisseyi temsil eden yönetim kurulu üyesinin olumlu oy kullanmasına bağlıdır.

10-C Grubunun imtiyazı bulunan konularda Yönetim Kurulu tarafından yetki devri yapılamaz.

11-C grubu hisseyi temsil eden yönetim kurulu üyesinin onayına tabi kararların genel kurur kararı gerektirmesi durumunda, söz konusu kararların alınabilmesi C grubu hissedarın olumlu oyuna bağlıdır.

Ana Sözleşme'de C grubu hisse sahibi, diğer bir deyişle başbakanlığa bağlı olarak doğrudan yürütmenin güdümünde bir kamu örgütü olan Özelleştirme İdaresi için bu türden imtiyazlara yer verilmiştir. Ana Sözleşme bu haliyle, serbest irade ile Türk Ticaret Kanunu hükümlerine göre kurulan ve işleyen diğer anonim şirketlerden farklılaşmaktadır. Çünkü örgütün yürütme yapısında idare ile organik bağ sürmektedir. THY'deki %49'luk ÖİB'ye ait kamu payı, halka arz edilen

---

örgütlenmesinde yaşanan dönüşüm sürecine de örnek niteliklidir. THY 233 sayılı KHK kapsamında iken yönetim kurulu üyelerinden; ikisinin ilgili bakanın, biri Hazine (ve Dış Ticaret) Müsteşarlığı'nın bağlı olduğu bakanın, ikisi teşebbüs genel müdür yardımcıları arasından ilgili bakanın teklifi üzerine ortak karar ile atandığını bu açıdan hatırlatmakta fayda vardır.

bölümünde sahip olduğu imtiyazlı hisse, THY'nin “yürütme” erkinin kontrolünde, yani devlet tasarrufu altında olduğunu göstermektedir. Türk Hava Yolları Anonim Ortaklığının Türk Ticaret Kanunu ve Sermaye Piyasası Kanunu hükümlerine tabi olması bu durumu değiştirmemektedir. ÖİB sahip olduğu kamu gücünü kullanarak, sözleşmede imtiyazlı, diğer bir ifadeyle altın hisse sahibi, olarak yer almaktadır. Aslında THY tarafından yürütülen hizmet (hava yolu ulaşımı) kamu gücü kullanılarak ifa edilmektedir. ÖİB'nin sahip olduğu imtiyazlı hisse, ÖİB'ye (veya bir kamu tüzel kişisine) tekel olarak kanunla tahsis edilmiştir. Benzer durum diğer hava yolu şirketleri için geçerli olmayıp sadece THY özelindedir. Yine ÖİB'nin Ana Sözleşme'deki konumu, idarenin temsil yetkilerinden³⁶ ziyade hakimiyet tasarrufunu³⁷ ifade etmektedir. Öyle ki ÖİB özel bir kişi gibi değil kamu gücünden doğan imtiyazlı payı-altın hisse ile (%49'kamu payını hariç tutsak dahi) taraf olmaktadır.

ÖİB kamu tüzel kişiliğine sahip bir kamu örgütü olarak THY Ana Sözleşmesi'nin hem imtiyazlı tarafı, hem de %49'luk kamu payının tasarruf yetkisinin sahibi pozisyonundadır. Daha önce de belirtildiği üzere Ana Sözleşme'nin geçici 1. maddesine göre, ortaklıktaki kamu payının %50'nin altına düşmesiyle, ortaklık 4046 sayılı Kanun kapsamı dışında kalmaktadır. Bu bağlamda ÖİB-THY ilişkisinde 4046 sayılı Kanun hükümlerinden yola çıkarak değerlendirme yapmaktan ziyade ÖİB'yi Ana Sözleşme'de devleti temsil eden bir kamu tüzel kişisi olarak düşünmek gerekmektedir. Aslında ÖİB sözleşmede imtiyazlı bir hissedar olarak yer almaktadır. Sahip olduğu ayrıcalıklı hisse, %49'luk pay ve yürütme erki ile olan organik bağ; onu özel şirketten öte bir yere taşımakta ve kamusalı³⁸ ortaya koymaktadır. Daha açık bir ifadeyle ÖİB, kamu gücünden ve “hizmet mülkiyetinden³⁹” gelen bir güç ile sözleşme masasına oturmuş bir ortaktır ve THY'nin yönetiminde son söz sahibidir. THY; kamu gücüne, idari fonksiyona sahip bir kamu kurumu olan ÖİB'nin %49'luk payı ve imtiyazlı hissesi altında hizmet etmekte olan ticari bir kuruluştur. Burada ÖİB'nin, kamu tüzel kişiliğinden doğan diğer hukuk kişilerinden üstün konumu, kamu yararına kamu hizmeti sunuyor ve kamu malı kullanıyor oluşu, onu özel hukuk kişisi gibi hareket edemez kılmaktadır. THY'nin ÖİB ile olan organik bağının, bu bağlamda değerlendirilmesi daha isabetli olabilir.

³⁶ Yani idarenin kamu gücü kullanmadığı, eylemlerinde biz özel hukuk tüzel kişisi gibi hareket ettiği ve özel kişilerle eşit durumda olduğu işlemlerdir (Gözler, 2012: 42).

³⁷ İdarenin kamu gücü kullanarak yaptığı işlemlerdir ve idare, idare edilenler karşısında üstün, ayrıcalıklı konumdadır (Gözler, 2012: 41).

³⁸ Kamusalılık ile anlatılmak istenen; kamu yararı, kamusal mallar (Pesch, 2008), yasal haklar/prosedür, sorumluluk, refah temini gibi kamu yönetimi değerlerine örgütsel bağlılıktır (Antonsen ve Jørgensen, 1997). Kamusalılık ile ilgili bir diğer yaklaşım Bozeman'a aittir. O'na göre bazı örgütler devletin dahilindedir (governmental), ancak tüm örgütler kamusaldır. Kamusalılık (publicness), örgütün siyasi otoriteden etkilenme derecesine başvuru olarak anlaşılan bir kavramı ifade eder (Bozeman, 2004: xi).

³⁹ Ulaşım hizmetinin; devletin vermeye yükümlü olduğu, eskiden tekel niteliğinde günümüzde rekabet ortamında sunulan ulusal bir hizmet oluşundan ötürü böyle bir tamlama kullanılmıştır.

Şirketlerin piyasa koşullarına göre hareket etmesi ve kararlarında kâr maksimizasyonunu öncellemeleri olağan bir durumdur. Hatta kamu örgütleri ile ilgili de benzer düşünceleri savunan görüşler vardır. THY örgütü de piyasa koşullarında hareket eden ve kâr güdümlü bir örgüttür. Ancak, idare ile olan organik bağı dışında, örgütü sektöründe faaliyet gösteren diğer şirketlerden ayıran amaçlar ve faaliyet konuları da söz konusudur. Kamuoyu Aydınlatma Platformunda (KAP), THY'nin fiili faaliyet konusunun “Yurtiçi ve yurtdışında bir yerden diğer yere yolcu, posta, hayvan ve eşyaya ilişkin her türlü hava taşımacılığı ve bunlarla ilgili *her iş ve işlem yapmak*” olduğu belirtilmiştir (KAP, 2015a). THY dışında borsada işlem gören hava taşımacılığı sektöründe faaliyet gösteren diğer şirketler, Çelebi Hava Servisi Anonim Şirketi ve Pegasus Hava Taşımacılığı A.Ş. olarak gözükmektedir (Kamuoyu Aydınlatma Platformu, 2015b). Çelebi Hava Servisi A.Ş.'nin faaliyet konusu “havaalanı yer hizmetleri” olarak belirtilmiştir (KAP, 2015c). Pegasus Hava Taşımacılığı A.Ş.'nin faaliyet konusu, THY'ye benzerlik göstermekle beraber, aslında farklılaşmaktadır. Pegasus Hava Taşımacılığı A.Ş.'nin faaliyet konusu “Türkiye'de ve Türkiye dışında, Türkiye'den dış ülkelere ve dış ülkelerden Türkiye'ye tarifeli veya tarifersiz uçak seferleri ile yolcu, yük ve posta taşımacılığı yapmak” şeklindedir (KAP, 2015d). Nitekim faaliyet konusu belirli bir çerçevede sınırlandırılmıştır. Ancak THY söz konusu olduğunda “*ilgili her iş ve işlem yapmak*” gibi bir ifade karşımıza çıkmaktadır. Buradan aslında THY'nin sektör içerisinde sınırlanmamış bir faaliyet alanına sahip olduğu çıkarımı yapılabilir.

THY'yi sektörde diğer şirketlerden ayıran başka hususlar da vardır. Ana Sözleşme'ye göre “ortaklığın yer hizmetleri ve uçuş eğitimi dahil, *stratejik önemi olan her türlü sivil havacılık hizmeti alanında hizmet sağlayıcısı olma* kimliği geliştirme” ortaklığın amaçlarından bir tanesidir. Bu amaç havacılık sektörünü geniş biçimde kapsamakla birlikte, THY'nin *stratejik önemi olan her türlü sivil havacılık hizmeti alanında hizmet sağlayıcısı* olduğunu da göstermektedir. Nitekim benzer bir amaç ve faaliyet alanına diğer şirketlerin ana sözleşmelerinde rastlanılmamaktadır. Ana Sözleşme'de dikkat çeken bir başka faaliyet konusu da, “*havaalanı kurmak, işletmeciliğini yapmak veya kiraya vermek*”tir.⁴⁰ Havaalanlarını “kurmak” diğer bir deyişle ihtiyaç olarak bir havaalanının oluşumuna karar

⁴⁰ Türkiye'deki mevzuata göre havalimanlarını “kurmakla” görevli-yetkili örgüt kimdir? Konu ile ilgili Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri hakkındaki 655 sayılı KHK'ya, 2920 sayılı Türk Sivil Havacılık Kanunu'na ve Hava Alanı Yapım, İşletim ve Sertifikalandırma Yönetmeliği'ne bakılabilir. Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı'nın görevlerini düzenleyen kanun hükmünde karamenin 2. maddesine göre “*ulaştırma, denizcilik, haberleşme ve posta işhizmetlerinin geliştirilmesi, kurulması, kurdurulması, işletilmesi ve işletirilmesi hususlarında, ilgili kurum ve kuruluşlarla koordinasyon içerisinde, millî politika, strateji ve hedefleri belirlemek ve uygulamak, gerektiğinde güncellemek*”, “*Ulaştırma ve denizcilik iş ve hizmetleriyle ilgili altyapı, şebeke, sistem ve hizmetleri ticari, ekonomik ve sosyal ihtiyaçlara, teknik gelişmelere uygun olarak planlamak, kurmak, kurdurmak, işletmek, işletirmek ve geliştirmek.*” bakanlığın görevleridir. Karamnamede bakanlığın hizmet birimi olarak “Altyapı Yatırımları Genel Müdürlüğü”ne yer verilmektedir. 15. Maddeye göre genel müdürlüğün görevleriarasında “Devletçe yaptırılacak demiryolu altyapısı, limanlar,

vermek, aslında devlet ve kamu tüzel kişilerince gerçekleştirilir. İnşaatının yapımı, işletilmesi çeşitli usullerle gerçek ve tüzel kişilere gördürülebilir. Diğer taraftan havalimanı inşa etmeye-kurmaya gönüllü bir kişi, idareye gerekli başvuruları yaptıktan ve izinleri aldıktan sonra havalimanı yapabilmektedir, ancak kararı idare vermektedir. THY dışında başka bir şirketin ana sözleşmesinde, en azından borsada işlem görenlerde, “havaalanı kurmak-yapmak” gibi bir hüküm bulunmamaktadır. Kanımızca THY’nin bu ve benzeri türden amaç ve faaliyet konularına sahip oluşunun iki sebebi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, yukarıda da değinildiği üzere, 1955 yılına kadar devletin iki çekirdek hizmeti, hava taşımacılığı ve meydan hizmetini, tek elden görmesi, THY’nin tarihsel mirası olarak düşünülebilir. Başka bir ifadeyle aslında THY idarenin içinden çıkmış ve amaç, görev, faaliyet konularında içinden çıktığı alanın dokusunu tamamen yitir(e)memiştir. İkincisi ise THY’nin idare ile olan organik bağı ve sermayesindeki %49’luk kamu payı, onu gerek statü gerek finansal güç olarak diğer şirketlerden ayırmaktadır.

THY tarafından sunulan hava taşımacılığı hizmeti ile ilgili sorgulanması gereken bir başka durum da örgütün uçuş hatlarının salt kâr amacıyla belirlenip belirlenmediğidir. Diğer bir ifadeyle THY özellikle yurt içi uçuş hatlarını kâra göre mi belirlemektedir yoksa uçuş giderlerini dahi karşılayamadığı hatlarda da hizmet vermekte midir? Eğer ki THY, kâr saiki ile hareket etmeden bir uçuş hattında hizmet sunuyor, hatta zarar ediyor ise, burada THY’nin idare ile olan bağına dikkat çekmek gerekir. Nitekim böyle bir durumda sunulan hizmet, devlet eliyle, kâr amacı gütmeyen sunulan tipik bir kamu hizmeti olarak nitelenebilir. Piyasada, piyasa koşullarına göre faaliyet gösteren diğer şirketlerin bu biçimde faaliyette bulunmaları “rasyonel” karşılanmamaktadır. Başka bir deyişle, bir özel hukuk tüzel kişisinin, faaliyetlerinde kâr amacını bir kenara bırakması olağan değildir.

Diğer taraftan yöneltmesi gereken bir diğer soru da, THY’nin diğer şirketlerle piyasada “eşit” koşullarda faaliyette bulunup bulunmadığıdır. Konu ile ilgili basında haberlere rastlamak mümkündür (airporthaber, 2013; airporthaber, 2014;

---

barınaklar, kıyı yapıları, hava meydanlarının plan ve projelerini hazırlamak veya hazırlatmak ve onaylamak” ve “ulaştırma altyapılarının inşaatını yapmak veya yaptırmak, yapımı tamamlananları ilgili kuruluşlara devretmek” sayılmaktadır.

2920 sayılı Türk Sivil Havacılık Kanunu’nun 34. maddesine göre de havaalanları, devlet veya kamu tüzel kişileri tarafından kurulur ve işletilir. Ancak aynı maddenin üçüncü fıkrasında ise “gerçek kişilerin ve tüzel kişilerin havaalanı ve iniş şartları inşa etmesi ve işletmesi Genelkurmay Başkanlığının olumlu mütalaası üzerine Ulaştırma Bakanlığı iznine bağlıdır” denmektedir.

Havaalanı Yapım, İşletim ve Sertifikalandırma Yönetmeliği’nin 5. maddesine göre ise havaalanları, 2920 sayılı Türk Sivil Havacılık Kanunu’nun 34 üncü maddesi gereğince, 3348 sayılı Kanun’un (655 sayılı KHK öncesinde Ulaştırma Bakanlığı’nın teşkilat kanunu) 9 uncu maddesinde belirlenen esaslarda devlet veya kamu tüzel kişileri ile gerçek ve özel tüzel kişiler tarafından yapılır ve işletilir.

Mevzuattaki düzenlemeler, üzerinde tartışılmaya değer görülmektedir. Bir taraftan havaalanlarının yapımı ve işletimi görevi devlet ve kamu tüzel kişilerine verilirken, diğer taraftan idareden gerekli izinlerin alınması halinde gerçek ve tüzel kişilerin de havaalanı yapabileceklerini belirtmektedir.

airporthaber, 2015). Özellikle THY'ye slot (sıra-zaman) tahsisinde⁴¹ öncelik verildiği tartışmaları, medya haberlerinin yanı sıra, 2013 yılındaki Rekabet Kurumu raporuna da yansımıştır. Raporda slot tahsisi ile şu ifadeler yer almaktadır (Rekabet Kurumu, 2013: 26);⁴²

"Türkiye'de kamu teşebbüslerinin faaliyette bulunduğu alanların birçoğunda çeşitli ayrıcalıklara sahip oldukları görülmektedir. Bunlar finansal avantaj yaratan düzenlemeler ya da kamu teşebbüsleri lehine yapılan diğer düzenlemeler şeklinde ortaya çıkmaktadır. Rekabet Kurumu tarafından bugüne kadar kamu teşebbüslerinin sahip oldukları avantajlar nedeniyle piyasalarda rekabetçi yapının bozulduğu iddialarına yönelik çeşitli başvurular incelenmiş ve bu başvurularla ilgili incelemelerin bir kısmında kamu düzenlemelerini rekabeti sınırlayıcı etkileri analiz edilmiştir. Örneğin, havayolu taşımacılığı sektöründe özellikle slot tahsis sistemi ve devletlerarası ikili hava ulaştırma anlaşmaları hususlarındaki düzenlemelerin rekabeti sınırlandırıcı nitelikte olduğu tespiti yapılmıştır. Bu nedenle, hava taşımacılığı sektöründe rekabetin tesisi bakımından rekabetin önemli unsurlarından biri olan slot tahsisinin Türk Hava Yolları A.O. ile ilişkili⁴³ olmayan bağımsız bir kuruluş eliyle yürütülmesi gerektiği ve devletlerarası ikili hava ulaşımı anlaşmaları kapsamına sadece tek havayolu şirketinin dâhil edilmemesi yönünde önerilerde bulunulmuştur."

Ayrıca raporda kamu işletmelerinin sahip oldukları temel rekabetçi avantajlara yer verilmiştir. Bunlar; kamu kaynakları ile sübvansiyon, imtiyazlı finansman ve teminatlar, tekel hakları ve yerleşik firma avantajı, *sabit mülkiyet* yapısı, iflas kurallarından muafiyet, bilgi ve maliyet avantajları şeklinde sıralanmıştır (Rekabet Kurumu, 2013: 25).

THY'nin tüzel kişiliği tartışmalarına bir de *usul* ve *yetki* bağlamında bakmak gerekir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'na göre, idarenin kuruluş ve örgütlenmesinde asli yetkili yasama organıdır. Eğer ki bir hizmet devlet tüzel kişiliği dışında ayrı bir kamu tüzel kişiliği biçiminde örgütlenecek ise, kanunla ya da kanunun açıkça verdiği yetkiye dayanılarak idari bir işlemle kurulmalıdır. (Günday, 2011: 333). Bir kamu hizmetinin ve örgütünün kaldırılması işlemi, kuruluşundaki usullere uygun, yetki ve usulde paralellik ilkesine göre yapılmalıdır (Günday, 2011: 334). Yetki ve usulde paralellik ilkesine göre, kanunda aksi öngörülmedikçe, bir idari işlemin yapılması sırasında izlenen yöntem, o işlemin

---

⁴¹ Konu ile ilgili hukuki perspektiften bir analiz için Bkz: Ali Cengiz (2012) "Avrupa Birliği ve Türkiye'de Slot (Sıra/Zaman) Tahsisi Uygulaması ve Hukuki Değerlendirme", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 12, ss.1105-1157

⁴² Hatta Rekabet Kurumu'na göre THY 2013 yılında bir kamu teşebbüsüdür.

⁴³ Slot tahsisi, bir kamu iktisadi kuruluşu (KİK) olan Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü tarafından sağlanmaktadır.

kaldırılmasında, geri alınmasında veya değiştirilmesinde de izlenmelidir.⁴⁴

THY'nin tüzel kişiliğine yetki ve usulde paralellik ilkesi bağlamında yaklaşacak olursak, tartışmaya *THY kamu tüzel kişisi niteliğini nasıl almıştır ve nasıl yitirmiştir? Tesis edilen işlemler birbirine paralellik gösterir mi? İdarenin THY'nin kamu tüzel kişiliğini ortadan kaldıran bir işleminden söz edilebilir mi?* gibi sorular üzerinden katkı sunulabilir. THY daha evvel de bahsedildiği üzere, yasa ile kamu tüzel kişisi olarak kurulmuştur. Kişilik tartışmaları, özelleştirme süreci üzerinde yükseldiğinden, bu süreçle ilgili mevzuata ve işlemlere eğilmek daha isabetli olacaktır. Öncelikle THY'nin 233 sayılı KHK ve 4046 sayılı Kanun ile bağı nasıl kurulduğuna ve nasıl koptuğuna bakılabilir. THY, 1984'te Devlet Havacılık ve Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü bağlı ortaklığından çıkarak, kendi başına Ulaştırma Bakanlığı ile ilgili bir "kamu iktisadi kuruluşu" olarak 233 sayılı KHK'da yer almış ve KHK ile yasa bağı oluşmuştur. 1990 yılında 90/822 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile THY'nin özelleştirilmesine karar verilmiştir. 1994 yılında çıkan 4046 sayılı *Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesine ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*⁴⁵'un 35. Maddesi ile 233 sayılı KHK'nın "İktisadi Devlet Teşekkülleri" listesine eklenmiştir. Bu halde, THY özelleştirme kapsamında bir teşekkül olduğundan, 4046 sayılı Kanun ile bağı doğrudan oluştuğunu söyleyebiliriz.

Özelleştirme sürecinde Özelleştirme Yüksek Kurulunun 17.4.2006 günlü, 2006/26 sayılı kararı doğrultusunda THY'nin %51'inin özelleştirilmesine karar verilmiş ve *de jure*de 4046 sayılı Kanun ile bağı kopmuştur.⁴⁶Yasa bağını ortadan kaldıran, Özelleştirme Yüksek Kurulunun kararı, diğer bir ifade ile idari işlemidir. 4046 sayılı Kanun'a göre İktisadi devlet teşekküllerinin, bunların müessese, bağlı ortaklık, işletme, işletme birimleri ile varlıklarının ve iştiraklerindeki kamu paylarının birlikte ve/veya ayrı ayrı özelleştirme kapsamına alınmasına, kamu iktisadi kuruluşlarının gördükleri kamu hizmeti ile doğrudan doğruya ilgili olmayan varlıklarının ve iştiraklerindeki paylarının özelleştirilmesine ve izlenecek yöntem ÖZelleştirme Yüksek Kurulu karar verir. O halde kurulun tesis ettiği işlem yasaya uygundur. Ancak bu işlemin THY'nin kamu tüzel kişiliğini ortadan kaldırma sonucunu doğurduğunu söylemek güçtür. Yasa hükümlerinde THY'deki kamu payının %50'nin altına düştüğü durumlarda kamu tüzel kişiliğini kaybedeceğine dair bir hükme rastlanmamaktadır. Daha evvel de ifade edildiği gibi, zaten halka arz gibi bir yöntemde %0,1'lik paylar üzerinden giderek tüzel

⁴⁴ Belirtmek gerekir ki Günday (2011: 149) kanunda bir idari işlemin geri alınması, kaldırılması ya da değiştirilmesi için başka usul öngörülmesi ise, şekil ve usulde paralellik ilkesine uyulmasının zorunlu olmadığını da not düşmüştür.

⁴⁵ Yasa ismi, 2005 yılında "Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun" şeklinde değiştirilmiştir.

⁴⁶ ÖİB, 4046 sayılı Kanun hükümlerine tabidir. THY de, Özelleştirme İdaresi uhdesinde, stratejik öneme sahip ve 4046 sayılı Kanunda da belirtildiği üzere sermayesinde imtiyazlı hisse barındıran bir örgüttür. Bu bağlamda aslında örgütün 4046 sayılı Kanun ile bağının koptuğunu söylemek güçtür.

kişilik çıkarımı yapmak hukuki anlamda güvenilirlik sağlamamaktadır. Kurul kararı kanımızca, sadece örgütün finansal yapısında bir değişimi hedeflemektedir. İdarenin bu takdir yetkisi de, kamu hizmetlerinin değişkenliği/uyarlanması ilkesi ile açıklanabilir. Mevzuattaki hükümler, örgüt ile yasa bağımlı kopartmakta, tesis edilen hizmetin-örgütün geri alınması ya da kaldırılması noktasında alternatif bir usul öngörmemektedir. Gerek yetki ve usulde paralellik ilkesi, gerekse kamu hizmetinin niteliği gereği bir kamu tüzel kişiliğinin kaldırılması yasama gücü gerektirmelidir.

Aslında ne kamu hizmeti ne de örgüt ortadan kalkmakta, sadece kamu hizmetinin görülme yöntemi ve örgütün finans yapısı değişmekte, bir kamu hizmeti yürütmenin kontrolü-güdümü altında bulunan bir örgüt tarafından sunulmaya devam etmektedir. Algıda yaşanan farklılığı anlamak için aslında mevcut üretim ilişkilerinin korunması ve geliştirilmesi çabasına koşut olarak "idare" tanımlamasında yaşanan değişime de bakmak gerekir.

2007 yılında Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, iyi idarenin sağlanabilmesi için özel kişilerle ilişkilerinde idarece uyulacak ilke ve kuralları koyan "İyi İdare Yasası Tavsiyesi"nde (2007) idareyi iki biçimde tanımlanmaktadır (Karahanoğulları, 2012: 644);

"a)Devlet; yerel yönetimler ve özerk birimler dahil her tür ve düzeydeki, kamu hizmeti sunan ve kamu yararına hareket eden kamu hukuku birimlerini;

b)Kamu yararına hareket eden veya kamu hizmeti sunan bir idarenin ayrıcalıklarını kullanan özel hukuk birimlerini anlatır.

Yasanın uygulanmasında "özel kişiler", idarenin faaliyetlerine tabi olan özel hukuk çerçeve ve tüzel kişilerini anlatır."

Tüm bunlardan anlaşılması gereken, kamu hizmeti ve örgütlenmesinin yeni bir biçim aldığı ve yeni bir statüye ihtiyaç duyduğudur. Kamu hizmeti sunumunda geliştirilen yeni yöntemler ve yeni tip örgütler kamu tüzel kişiliği kalıbını zorlamaktadır. Başka bir ifade ile kamu örgütleri için yeni bir "**kişilikleştirme**" süreci yaşanmaktadır. Mevcut durumda kamu tüzelkişiliği tartışmalı, kamu yararına hareket eden ve kamu hizmeti sunan örgütler için, tıpkı İngiltere'de yakın zamanda kamu yararı şirketlerinin bir statü olarak tanımlanması gibi (Karasu, 2009: 132-133), yeni bir "kişilikleştirme" süreci kamu örgütlerini beklemektedir.⁴⁷Nitekim

---

⁴⁷ Örgütlerin millileştirme/devletleştirme-özelleştirme(-devletleştirme) sarmalında yaşadıkları dönüşüm, ortaya çıkan yeni tip örgütlerin statülerinde ve sınıflandırılmasında, idareyi çeşitli arayışlara itmiştir.2000'lerin başlarından itibaren İngiltere'de tipik kamu örgütlenmesine mesafe koyan, ancak bu mesafeyi kısa tutan yeni tip örgütler ve işleyişleri için; bkz: Karasu, 2009.

Türkiye’de 2011 tarihinde çıkan 660 sayılı KHK’nın⁴⁸ 2. maddesinde “Kamu yararını ilgilendiren kuruluşları”; halka açık şirketler, bankalar, sigorta, reasürans ve emeklilik şirketleri, faktoring şirketleri, finansman şirketleri, finansal kiralama şirketleri, varlık yönetim şirketleri, emeklilik fonları, ihracatçılar ve sermaye piyasası kurumları ile faaliyet alanları, işlem hacimleri, istihdam ettikleri çalışan sayısı ve benzeri ölçütlere göre önemli ölçüde kamuoyunu ilgilendirdiği için bu kapsamda değerlendirilen kuruluşlar olarak sayması, bu beklentiyi destekler niteliktedir. Halihazırda THY gibi *atipik* örgütler için Türk mevzuatında bir kişilikleştirme-statü tanımlaması bulunmamaktadır. Benzer bir tespit Hazine Müsteşarlığının 2014 yılı Kamu İşletmeleri Raporu’nda⁴⁹ şu ifadelerde görülebilir (Hazine Müsteşarlığı, 2015: 2);

“Kamu işletmesi kavramının içeriği ülkeden ülkeye farklılık göstermekle birlikte, genellikle bir kamu idaresinin çoğunluk hissesine sahip olduğu ya da bir kamu idaresi tarafından yönetimi kontrol edilen işletmeler kamu işletmesi olarak adlandırılmaktadır. Bu kapsamda, kamu işletmesi kavramı bir yandan pay sahipliği, diğer yandan yönetimde kontrol kavramı ile ilişkilendirilmektedir. Ülkemiz açısından bakıldığında ise mevzuatta uluslararası yaklaşımlara paralel bir “kamu işletmesi” tanımı bulunmamaktadır. Ülkemizdeki kamu işletmelerinin bir kısmı “kamu iktisadi teşebbüsleri” kavramı içerisinde değerlendirilirken, merkezi yönetimin ve yerel idarelerin pay sahipliği fonksiyonunu üstlendiği pek çok işletme ve iştirak ise bu kavramın dışında farklı hukuki düzenlemelere tabidir.”

Aslında söz konusu olan, kamu örgütlenmesi sınırlarının yeniden belirlenmesi sürecidir. Belirtmek gerekir ki hizmetin doğrudan kamu tüzel kişilerince verilmiyor olması; örgütlerin, hizmetlerin ve ilişkilerin kamu örgütlenmesi alanından çıktıkları anlamına gelmemelidir. Daha evvel de bahsedildiği üzere, kamu örgütlenmesi alanının sınırları muğlaklaşmakta, devletin iş yapma, örgütlenme-hizmet sunma biçimi değişmektedir. Bu bağlamda çalışmanın inceleme nesnesi THY, kamunun yönetiminde *piyasa ortaklığının*, kamu örgütleri dünyasından bir örneğidir. Kamu örgütlenmesi alanının yeniden (fakat reddedilerek değil) değerlendirilmesi, hem idarenin işleyişini açıklayabilmek açısından hem de idarenin gerek kendi içinde gerek diğer sektörlerle ilişkisindeki hukuki niteliği ortaya koymak açısından önemli gözükmektedir.

⁴⁸ Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumunun Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, RG-28103.

⁴⁹ Raporla “THY hangi kategoride yer almalı?” sorusu, alanyazında alışık olduğumuz bir yöntemle yanıtlanmış, THY’ye “Diğer Kamu İşletmeleri” başlığı altında yer verilmiştir (Hazine Müsteşarlığı, 2015: 140) Yine aynı raporda *çoğunluk sermayesi devlete ait olmamakla birlikte, yönetim biriminin yarısından fazlasının atama hakkı kamu kuruluşlarında olan şirketler* “merkezi yönetimle ilgili kamu işletmeleri” olarak tanımlanmış ve THY bu işletmelere örnek olarak gösterilmiştir (Hazine Müsteşarlığı, 2015: 7).

Devlet, gerek hizmetten gerekse eskiden tekelden hizmet sunduğu örgütün mülkiyetinden soyutlanmış değildir, ancak somutluk biçim değiştirmiştir. Yaşanan statü sorununun bu açıdan değerlendirilmesi daha isabetli gözükmektedir. Kamu örgütlenmesi alanında yaşanan statü sorunları, "kamu"ya ait kamu hizmeti, kamu mülkiyeti, yurttaşlık gibi değerler göz ardı edilmeden çözümlenmelidir.

Sonuç

THY'nin kişiliği tartışması, örgütlere yönelik son dönemlerde yaşanan "statü" sorununun sadece bir tanesidir. Çalışma içerisinde irdelenen konular nitecesinde *birincisi*; kanımızca Danıştay'ın THY için özel hukuk tüzel kişisi nitelenmesinde bulunması, örgütün kamusallığını ve kamu tüzel kişiliği dokusunu reddedebilmek için yeterli değildir. *İkincisi*, THY devlet ile organik bağı süren, özel hukuk tüzel kişilerinde görülmeyen ayrıcalık ve faaliyetlere sahip bir örgüttür.

THY, mevcut haliyle bir kamu tüzel kişisi midir, bir kamu-devlet örgütü müdür yoksa kamu örgütlenmesi alanının dışında konumlanmış, bu alandan keskin sınırlarla ayrılan özel bir şirket midir? Mevcut durumda kamu örgütlerinin statüleri için kullanılan devlet ve kamu tüzel kişiliği ile piyasada faaliyet gösteren devlet-kamu tüzel kişilerinin dışında kalan özel hukuk tüzel kişiliği, THY'nin statüsünü açıklamada yetersiz kalmaktadır.⁵⁰ Bu nedenle kamu yönetimi alanında örgütlenme açısından THY gibi atipik yapıları içine katacak yeni bir statü tanımlamasına ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak örgüt, mevcut statülerden bir tanesi altında değerlendirilecek ise, bunun özel hukuk tüzel kişiliği değil, kamu tüzel kişiliği olması gerekir. Ayrıca yukarıda da ele alındığı gibi yetki ve usulde paralellik ilkesi ve kamu hizmetinin niteliği gereği bir kamu tüzel kişiliğinin kaldırılması yasama gücü gerektirmelidir. THY'nin tüzel kişiliğini kaldırarak böyle bir güçten veya mevzuatta belirtilmiş alternatif bir yöntemden söz etmek mümkün gözükmemektedir.

Çalışmada yer verilmeye gayret edilen mevcut özellikleri açısından THY'nin, kamu tüzel kişiliğini haiz bir kamu işletmesi olarak nitelenmesi daha isabetli gözükmektedir. Örgüt, *de facto* olarak daha çok bir kamu tüzel kişisinin özelliklerini taşımaktadır. THY 1933 yılında bir kamu hizmetini ifa etmek için devlet eliyle kamu örgütü olarak kanunla kurulmuştur. Hizmetin niteliğinde bir

⁵⁰Statü sorunu aslında kamu hizmeti-idare hukuku ilişkisinin bir sonucudur. Karahanoğulları kamu hizmeti ve idare hukukunun krizini şu ifadelerle açıklamaktadır (Karahanoğulları, 2004: 428); "...Yetmişlerin sonlarında başlayan devletin üstlendiği kamu hizmeti alanlarına yönelik daraltma ve yeniden yapılanma arayışlarının sonucu, kamu hizmeti kavramı üzerine inşa edilen modern idare hukukun görece dengesi bozulmuş, idare hukuku, bugüne kadar varlık nedeni olarak kabul ettiği kamu hizmetlerindeki hızlı daraltma ve yeniden yapılanmayı açıklayamaz hale gelmiştir. Hala yaşamakta olduğumuz bu durum bir daraltma krizidir. İlk krizde olduğu gibi ortaya, belki de esas olarak devletin düzen sağlama işleviyle sınırlanmış bunun dışındaki konularını, büyük oranda terk etmiş yeni bir idare hukuku çıkaracaktır."

değişim olmamıştır. Kanımızca örgüt idare ile olan bağı ve kamu örgütlenmesi içerisindeki konumlanışını halen sürdürmektedir. THY; KİT ile karşılaştırıldığında finans yapısı itibarıyla daha esnek, sermaye piyasasında işlem gören, piyasa koşullarında faaliyet gösteren özel hukuk tüzel kişileri ile karşılaştırıldığında ise çok daha kamusaldir. O halde; THY, *piyasa ortaklığı* bağlamında devletin finans yapısında ve örgütlenmesinde dönüşüme gittiği, yönetimi *hükümet kontrolünde* olan, kamusal kaynakları kullanarak ticari alanda faaliyet gösteren bir kamu örgütüdür denilebilir.

Kaynakça

- 233 Sayılı Kamu İktisadi Teşebbüsleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, RGT: 18.6.1984, 18435.
- 655 Sayılı Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, RGT: 01.11.2011, 28102.
- 660 Sayılı Kamu Gözetimi, Muhasebe Ve Denetim Standartları Kurumunun Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, RGT: 02.11.2011, 28103
- 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, RGT: 9.11.1982, 17863
- 2920 sayılı Türk Sivil Havacılık Kanunu, RGT: 19.10.1983, 18196
- 4046 Sayılı Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun, RGT: 27.11.1994, 22124.
- 4271 Sayılı Türk Medeni Kanunu, RGT: 8.12.2001, 24607
- Ağar, S. (2006) “Kamu Kurumları (Hizmet Yerinden Yönetim Kuruluşları) Teorisi”, www.idare.gen.tr/agar-kamukurumlari.htm (10.01.2015)
- Airnewzealand (2014) <http://www.airnewzealand.co.nz/shares-on-issue> (21.12.2014)
- Airporthaber (2013) <http://www.airporthaber.com/kose-yazilari/thy-mi-pegasus-mu.html>
- Airporthaber (2014) <http://www.airporthaber.com/kose-yazilari/thynin-biyonik-personelleri-ve-thynin-kariligi.html>
- Airporthaber (2015) <http://m.airporthaber.com/article.php?id=1678>
- Airporthaber (2016) <http://www.airporthaber.com/kose-yazilari/thy-ozellestiril-medi-hukumet-iktisadi-tesekkulune-hit-donusturuldu.html>
- Antonsen, M. & Jørgensen, T.B. (1997) “The ‘Publicness’ of Public Organizations”, *Public Administration*, Volume 75, Issue 2, s. 337–357.

- Borsagundem (2013) http://www.borsagundem.com/haber/ozellestirme-idaresi_nden-thy-aciklamasi/507635 (21.12.2014)
- Borsagundem (2014) http://www.borsagundem.com/haber/thy_de-ikincil-halka-arzmi-olacak/565866
- Bozeman, B. (2004) *All Organizations Are Public*, Beard Books, Washington D.C.
- Cengiz, A. (2012) "Avrupa Birliği ve Türkiye'de Slot (Sıra/Zaman) Tahsisi Uygulaması ve Hukuki Değerlendirme", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 12, ss.1105-1157
- Çetiner, S, Yüksel, A.E.B. ve Cengiz, A. (2015) *Ticaret Hukuku*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Danıştay 5. Daire, Esas No: 2007/531 Karar No. 2007/696 Karar Tarihi: 17.12.2007
- Ekodialog (2014) http://www.ekodialog.com/ekonomi_kurumlari/hazine_mustesarligi.html (21.12.2014)
- Gözler, K., Kaplan, G. (2012) *İdare Hukuku Dersleri*, Ekin Yayınları, Bursa.
- Günday, M. (2011) *İdare Hukuku*, İmaj Yayınevi, Ankara.
- Hazine Müsteşarlığı (2015) *Kamu İşletmeleri Raporu 2014*, Kamu Semayeli Kuruluş ve İşletmeler Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Internal Revenue Service (2014) Is My Entity a Government Entity, <http://www.irs.gov/Government-Entities/Federal,-State-&-Local-Governments/Is-My-Entity-a-Government-Entity%3F> (22.12.2014).
- Kamuoyu Aydınlatma Platformu (2015a) <https://www.kap.gov.tr/sirketler/islem-goren-sirketler/tum-sirketler/detay.aspx?sId=1107>
- Kamuoyu Aydınlatma Platformu (2015b), https://www.kap.gov.tr/sirketler/islem-goren-sirketler/sectorler.aspx#HAVA_TASIMACILIGI|66
- Kamuoyu Aydınlatma Platformu (2015c), <https://www.kap.gov.tr/sirketler/islem-goren-sirketler/tum-sirketler/detay.aspx?sId=903>
- Kamuoyu Aydınlatma Platformu (2015d), <https://www.kap.gov.tr/sirketler/islem-goren-sirketler/tum-sirketler/detay.aspx?sId=1710>
- Karahanoğulları, O. (2004) *Kamu Hizmeti-Kavram ve Hukuksal Rejim* (internet paylaşımı) <http://80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/karahan/makaleler/kamuhizmeti.pdf>.
- Karahanoğulları, O. (2012) *İdarenin Hukukla Kavranması: Yasallık ve İdari İşlemler*, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Karasu, K. (2004) *Kuram ve Uygulamada Kamu Örgütleri* (Ankara: AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2004).

- Karasu, K. (2009) "Yeni 'Kamusal' Aktörler: Kamu Yararı Şirketleri," *AÜ SBF Dergisi*, Cilt 64, Sayı 3, Temmuz - Eylül 2009, s. 117 - 147.
- Kozlu, C. (2007) *Bulutların Üstüne Tırmanırken*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- ÖİB (2015) *ÖİB Portföyündeki Kuruluşlar*, http://www.oib.gov.tr/portfoy/portfoy_genel.htm (20.12.2015).
- Özay, İ.H., *Günüşiğında Yönetim*, Alfa Basım-Yayım Dağıtım, İstanbul.
- Öztan, B. (1994) *Tüzel Kişiler*, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Pesch, U. (2008) "The Publicness of Public Administration" *Administration & Society*, 40: 170, s.170-193.
- Pınar, B. (2010) "Kamu Mali Yönetiminde Tüzel Kişilik Sorunu: 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun Tüzel Kişiliğe Etkisine İlişkin Yargıtay Kararları Üzerine Düşünceler", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 12, s.91-121.
- Proudhon, P. J. (2011) *Mülkiyet Nedir?*, (çev. Devrim Çetinkasap), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Rekabet Kurumu (2013) *Rekabet Politikası Perspektifinden Kamu Müdahaleleri, Rekabet Raporu*.
- Saraç, Ö. (2002) "Kamu Yararı Kavramı", *Maliye Dergisi*, S.139, ss. 1-11.
- Tan, T (1991) "Anayasa Mahkemesi Kararlarında Kamu Hizmeti Yaklaşımı", *Anayasa Yargısı Dergisi*, C.8, ss.233-252.
- TBMM (1955) "Türk Havayolları Anonim Ortaklığı kanunu lahiyası ve Münakalat, Maliye ve Bütçe encümenleri mazbataları", s.sayı:342, Başvekalet Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi, S.71-115/1329.
- TDK (2014) *Büyük Türkçe Sözlük*, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts (13.12.2014).
- TÜİK (1952) *İstatistik Yıllığı 1952*, Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara.
- TÜİK (1953) *İstatistik Yıllığı 1953*, Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara.
- TÜİK (1959) *İstatistik Yıllığı 1959*, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara.
- TÜİK (1977) *Türkiye İstatistik Yıllığı 1977*, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara.
- TÜİK (1985) *Türkiye İstatistik Yıllığı 1985*, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara.

- TÜİK (1992) *Türkiye İstatistik Yıllığı 1991*, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara.
- TÜİK (1996) *Türkiye İstatistik Yıllığı 1995*, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara.
- TÜİK (2001) *Türkiye İstatistik Yıllığı 2000*, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara.
- THY (2014a) <http://www.turkishairlines.com/tr-tr/kurumsal/tarihce> (20.12.2014)
- THY (2014b) http://investor.turkishairlines.com/documents/ThyInvestorRelations/download/icerikler/turkish_airlines_fact_sheet_tr.pdf (20.12.2014)
- THY Anonim Ortaklığı Ana Sözleşmesi (1990) http://investor.turkishairlines.com/documents/ThyInvestorRelations/download/icerikler/AnaSozlesme_Turkce.pdf (06.12.2014).

ANTİK YUNAN'DA TOPLUMSAL BİR KURUM OLARAK EVLİLİK VE İKİ OYUNDA ERKEKLERİN İKİ EŞLİLİK TERCİHLERİ: *MEDEA VE TRAKHİSLİ KADINLAR*

Yavuz ÇELİK*

Öz

Geleneksel tanımıyla aile bir kadın ve erkeğin, ömürlerinin kalan kısmını beraber geçirmek üzere sevgi, saygı ve güven üzerine kurulan evlilikleriyle başlayan ve toplumun en küçük temel birimi olan kurumdur. Birlikte geçirilen yıllar çocuk, torun ve akrabaların artmasıyla birlikte aileyi genişletir. Ancak tarih boyunca hemen her toplumda yaşanagelmiş bir durum vardır ki, çoğu zaman aile içinde benzer sebeplerle ortaya çıkmış, benzer olaylarla sonlanmıştı. Özellikle ataerkil toplumlarda erkeğin ikinci evlilik yapması ve bunu ya ilk eşinden ayrılarak ya da aynı veya ayrı bir evde iki eşli yaşayarak sürdürmesidir bu durum.

Bu yazıda, Batı medeniyetinin kültürel başkenti olarak kabul edilen ve genel olarak tek eşliliğin benimsendiği Antik Yunan toplumunda erkeklerin ikinci evlilikleri, iki Antik Yunan trajedisinde iki mitolojik öykü üzerinden değerlendirilecektir. Sophocles'in *Trakhisli Kadınlar*'ında Herakles gençlik ve güzellik, Euripides'in *Medea*'sında ise Jason güç ve para gerekçesiyle ikinci kez evlenir. Eşleri Deianeira ve Medea'nın kıskançlık dolu tepkileri ve kabullenemeyişleri, kocalarının mantık ve bencillik dolu ikna çabaları, o toplumun sağduyusu ve akıl hocası rolündeki koronun yorum ve telkinleriyle bu iki oyun, 2400 yıl önceki Yunan toplumunun aileye ve çok eşliliğe bakışını net bir şekilde yansıtmaktadır. Tiyatronun toplumun aynası olduğu düşünülürken, bu çalışmada ele alınacak oyunlar tarihsel, antropolojik, folklorik ve kültürel çalışmalara katkıda bulunacak ve Antik Yunan toplumunu günümüz toplumlarıyla karşılaştırma şansı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Antik Yunan, çok evlilik, kadın, aile içi cinayet, tiyatro

---

* Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı ABD, yavuzcelik@gazi.edu.tr

Makale gönderim tarihi: 05.11.2016

Makale kabul tarihi : 20.12.2016

**MARRIAGE AS A SOCIAL INSTITUTION IN ANCIENT GREECE AND MEN'S
PREFERENCE FOR BIGAMY IN TWO PLAYS:
MEDEA AND WOMEN OF TRACHIS**

Abstract

Traditionally, family is an institution that starts with the marriage of a man and woman, based on their mutual respect, love and trust so that they spend the rest of their lives together, and that forms the smallest unit of society. The years spent together expand the family with the increased number of children, grandchildren and relatives. However, there is a specific case that has come to take place throughout the history, which usually arises from similar causes within the family and usually leads to similar results. This case is the second marriage of the man especially in patriarchal societies, either by divorcing his first wife or by leading his married life with two wives in the same or different house.

In this presentation, the second marriages of men in Ancient Greece, which is today accepted as the cultural capital city of the western civilization and where generally monogamy was adopted, will be analysed through two mythological stories in two Ancient Greek tragedies. Heracles makes a second marriage for youth and beauty in *Women of Trachis* by Sophocles and Jason for power and property in *Medea* by Euripides. With the husbands' attempts to convince their wives logically albeit selfishly in the face of their wives' reactions of jealousy and inability to espouse these marriages and with the comments and recommendations of the chorus assuming the role of common sense and mentor of that society, these two plays reflect the approach of the Greek society of 2400 years ago to polygamy clearly. Given that theatre is the mirror of and to the society, these plays will contribute to historical, anthropological, folkloric and cultural studies, and offer a chance to make a comparison between the society of Ancient Greece and that of the present time.

Keywords: Ancient Greece, polygamy, woman, familial murder, theatre

Giriş

Aile, en basit tanımıyla, akrabalık, yani kan bağıyla birbirine kenetlenmiş bir grup insanın oluşturduğu bir topluluktur. Ailenin oluşabilmesi için gereken evlilik de, iki ayrı insanın birlikte yaşama kararlarıyla, yaşamak için aynı yeri veya ortak bir yaşam alanını seçerek ömürlerinin kalan kısmını bir arada güven, saygı ve sevgi içinde geçirmek için tesis ettiği bir kurumdur. Ancak bu tanımı daraltırsak, günümüzdeki modern anlamıyla evlilik, iki insanın birbirini beğenip sevmesi veya birbirine ihtiyaç duyup güvenmesiyle veya birbiriyle birçok yönden uyuşup anlaşabilmesiyle gerçekleşir ve başlangıcı itibarıyla, ölene dek sürmesine karar verilir. Çok eski zamanlardan beri süregelen bir kurum olan evlilik böylece, iki insanın toplum içinde parçası olduğu bir aileden kopup kendi ailesini kurmasının ve böylece toplumsallaşmasının ve toplumun en temel yapıtaşı olan aileyi oluşturmasının ilk adımı olarak algılanabilir.

Antik Yunan'da Evlilik ve Aile

Çalışmanın kapsadığı M.Ö. 5. yüzyılda Antik Yunan toplumunda da aile toplumun en temel birimidir ve yakın akrabalarla kölelerden oluşuyordu. Baba ailenin başı ve otoritesi olarak aile üzerinde hemen her yetkiye sahipti. Bu dönemde evliliğin esas önemi ve anlamı ise, ailenin servetini miras alacak çocukların, özellikle de erkek çocukların gerekli olmasından gelmekteydi. Ancak Atina'daki kanunlara göre, bu çocukların nikâhlı bir evlilikten olması gerekiyordu. Bu da Antik Yunan toplumunun tek eşlilik üzerine kurulu olduğunu gösterir; ancak evlilik tatmin edici olmayınca eşlerden birinin isteğiyle, en azından teoride, boşanma gerçekleşebilirdi.¹ Boşanma hâlinde kadın, evlenmeden önce ailesinin ona verdiği 'drahoma' adı verilen çeyizi alarak evden ayrılır ve en yakın erkek akrabasının yanına gönderilirdi. Boşanan çiftin çocukları varsa, onlar babada kalırdı. Öte yandan ailenin geniş ve büyük olması, özellikle erkek için arzu edilen bir durumdu. Zira onun büyüklüğü güç ve saygınlık göstergesi olduğu gibi aynı zamanda bir gelecek garantisiydi. Her ne kadar tek eşlilik üzerine kurulu olsa da, Antik Yunan'da erkek için çok eşlilik, araştırmacı yazar Velásquez'in de ifade ettiği gibi, genel kabul görüyordu, ancak kadınlar için böyle bir durum söz konusu değildi.²

Ailenin böylesi önemli olduğu Yunan toplumunda ve aslında hemen her ataerkil, yani erkek egemen kültürde, evliliklerde kadın çoğu zaman yönetilen ve tabi olan, bağımlı ve söz hakkı pek olmayan eş, erkek ise yöneten ve buyuran, bağımsız ve söz sahibi olan eşti. Bugünkü anlamda kadın hakları ya da insan hakları gibi kavramların olmadığı Atina'da, kadının evlilik içinde ve hatta evleneceği

¹ Wilson, s. 291.

² Velásquez, s. 32.

erkeğin seçiminde bile söz hakkı yoktu. Örneğin Yunanlı oyun yazarı Euripides'in mitolojideki Medea öyküsünü ele aldığı oyunda "Zaten doğrusu da budur; erkeğine karşı gelmemesi gerekir kadının."³ diyen yaşlı Sütüne, ataerkil toplumlarda gelenekselleşmiş aile içi hiyerarşiyi olanca açıklığıyla resmeder. Yine aynı yazarın *Elektra* adlı oyununda koro, "Ne de olsa bir kadın, eğer anlayışlıysa erkeğe boyun eğmeli; böyle düşünmeyenin benim fikrimce hiç mi hiç değeri yoktur."⁴ diyerek, yine aynı hiyerarşiyi ve düzeni dile getirir.

Kültürel Bir Kayıt ve Tanık Olarak Tiyatro ve Antik Yunan

Yukarıda birkaç örnek alınarak verilen oyunların ve tiyatronun, bir kültürün kendi içinden doğan; üyelerine, yaşadıkları toplumun değerlerini artı ve eksiletiyle gösterip anlatan, yani topluma ayna tutan; halkı bu anlamda eğitip bilinçlendiren toplum-eksenli bir gösterim sanatı olduğu düşünüldüğünde, döneme ait oyunların kültürel, toplumsal, tarihsel, sosyolojik ve antropolojik birer tanık ve belge olduğu söylenebilir. Bu oyunlarda karşımıza çıkan karakterlerin o toplumun bir üyesi; olayların o kültürün bir yansıması; söylemlerin de o insanların bir gerçeği olduğu, bu bağlamda su götürmez bir gerçektir. Dolayısıyla Antik Yunan toplumunda veya bir başka kültürde evlilik, anne, baba, din ve benzeri bir kavramı ya da kurumu incelemek için, o toplumun ve kültürün ürünü olan oyunlara da yönelmek yerinde olacaktır. Özellikle Antik Yunan gibi, her yıl tiyatro festivalleriyle yarışmaların yapıldığı ve kazanan oyunun yazarına çok önemli payelerin verildiği, bugün Batı toplumunun kültürel başkenti olarak anılan bir kültürde 'çok eşlilik' konusu için, o dönemin önemli tiyatro oyunlarının incelenmesi, bu konunun o dönemde halk tarafından nasıl algılandığını görmek açısından önemli deliller sağlayacaktır. Bu çalışma için seçilen iki oyun ise, Euripides'in M.Ö. 431 tarihli *Medea* ve Sophokles'in M.Ö. 450'li yıllara ait *Trakhisli Kadınlar* adlı oyunlarıdır. Bu iki oyunun da sözü geçen yarışmalarda başarılı olduğu ve izleyicisi tarafından çok beğenildiği düşünüldüğünde, tepkiyle değil de beğeni ve alkışla karşılanmış olması, bu konunun burada anlatıldığı şekliyle halkın zaten aşına olduğu ve benimsediği bir yaşantının ürünü olduğunu gösteriyor şeklinde kabul edilebilir.

---

³ Euripides, *Medea*, 14-15.

⁴ Euripides, *Elektra*, 1052-1054.

“Medea”; Güç Peşinde Koşan Bir Erkek ve Onun Peşinde Koşan Bir Kadın

Yunan toplumu gibi, tüm yöneticileri erkek olan toplumlarda, bir kadının, kızı olduğu ailesinde, parçası olduğu evliliğinde ve üyesi olduğu toplumda neredeyse hiç söz hakkı yoktur. Onunla ilgili kararları babası, kocası ya da etrafındaki erkekler verir. Genç bir kızın evliliği bile, onunla evlenmek isteyen erkeğin onun babasıyla konuşup anlaşması yoluyla olur; çoğu zaman ona fikri bile sorulmaz. Euripides'in *Medea* adlı oyununa adını veren Medea karakteri de daha oyunun başında evliliğe başlamaya ve evliliği sona erdirmeye kadının hiçbir yetkisi olmadığı şüpheyle dile getirir: “Boşanmak, kadının kusuru gibi görünür, hayır diyemez hiç kocasına.”⁵ diyerek, yaşadığı toplumda kadının evlendikten sonra kocasıyla yetinmesi, tüm ilgi ve dikkatini ona yöneltmesi ve ruhuyla, bedeniyle sadece ona ait olması gerektiğini dile getirir. Yani namus ve sadakat vurgusu yapılı bu konuşmada. Öyle ki, bakirelik ya da sadakat bile, o dönemde sadece kadınlarda aranan bir özelliktir; bu konuda erkek için bir sınırlama bulunmamaktadır.⁶ Bu yönüyle kadın, evlendiği kişiyle yaşadığı evde bir tür inziva hâlinindedir. Belki de bu nedenle ailenin annesi olarak derin bir saygı görür ve ev içinde manevi bir otoriteye sahiptir. Evinin hanımıdır ve evin içindeki tüm işlerden sorumludur. Bundan ötürü olsa gerek, Antik tiyatrodaki evin içi gizemli olanı, kadınlara özgü olanı ve sırlar içeren mekânı simgeler. Evin içindeki ev işleriyle ilgilenmesine rağmen bu toplumda kadının evinin dışına çıkması çoğu durumda yasaktır.⁷ Buna karşılık, “Oysa erkek, eşyle birlikte yaşamaktan sıkıldı mı, bir arkadaşının ya da yaşıtının yanına giderek, evden dışarı çıkıp ruhunu dinlendirebilir.”⁸ der Medea ve özgür erkeklerle bir anlamda tutsak kadın arasındaki bu zıtlıktan duyduğu rahatsızlığı açıkça ortaya koyar. Bu karşılaştırma esasen, Yunan toplumunun aile yapısında erkeğin bağımsız, kadının bağımlı konumuna işaret eder. Yani vurgulanmak istenen, genel olarak evin içinin kadına, dışının da erkeğe ait mekânlar olduğudur.⁹

Erkek evin dışına sadece çalışmak, kazanmak ve arkadaşlarıyla sohbet edip zaman geçirmek için çıkmaz. Aynı zamanda, evliliğinde olumsuz giden bir durum olduğunda ya da sıkıldığında, dışarıda kendisine bir sevgili bulması aykırı bir durum olarak görülmez. Buna destek olarak, oyunda yaşlı kadınlardan oluşan koronun Medea'ya söylediği şu söz de verilebilir: “Olağandır bir başka aşka kapılması erkeğin.”¹⁰ Yunan oyunlarında koro genelde o toplumun yaşlılarından olduğundan, sağduyuyu, tecrübeyi ve toplumsal düzenin sesini temsil eder. Dolayısıyla koronun bu sözü, o toplumun yaşanan bir gerçeğine işaret ediyor olarak

⁵ Euripides, *Medea*, 236-237

⁶ Milton, s. 79.

⁷ Solski, s. 34.

⁸ Euripides, *Medea*, 244-246.

⁹ Nevett, s. 15.

¹⁰ Euripides, *Medea*, 155-156.

alınabilir. Bu da, o toplumda erkeğin ikinci bir aşka, yani kadına yönelmesinin çok da yadırganacak bir durum olmadığı sonucuna bizi götürür. Nitekim tarihçi yazar Milton'a göre de evlilik, erkekler için, aşk ve sevgi gibi duygularını tatmin etmek yerine şehvet ve arzu gibi ihtiyaçlarını karşılama yeridir; evlilik kalplerin değil, daha ziyade ailelerin bir iş birliğidir o dönemde.¹¹ Öte yandan aynı koro, oyunun sonlarında Jason'ı 'yasaları hiçe sayarak evlilik döşeğini terk eden ve bir başka kadınla yaşayan koca' olarak tanımlar ve kanunların, ilk evlilik bitmeden ikincisinin yapılmasına izin vermediğini vurgular. Bir anlamda, erkek kendi egemenlik alanı olan evin dışında başka kadınlarla beraber olabilir, ancak bu durum, kadının var olduğu evin içinde söz konusu değildir. Sadece evindeki köleleriyle bu tür bir ilişkiye girmesine toplumsal düzlemde izin vardır.

Bununla beraber, oyunun başkahramanı olan Medea oyunda sık sık 'sığınak' motifini kullanır, bir kadının en çok ihtiyaç duyduğu şey olarak. Çünkü sığınacak yere ihtiyacı vardır bir kadının o toplumda. Bu, evlenene kadar babasının, evlendikten sonra da kocasının evidir. Belki de oyun boyunca, kocası ikinci bir kadınla evlendikten sonra en çok dile getirdiği yakınma şudur: "Sığınacak bir evim, bir vatanım, bir yurdum bile yok."¹² Burada, Yunan toplumunda ailenin, yani koca evinin, bir kadın için sığınma, barınma ve korunma yeri olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Bu motif, yine Yunan toplumunda kadının, fiziksel yönü itibarıyla zayıf oluşundan kaynaklanan 'korunmaya muhtaç' sıfatıyla anılmasını akla getirir. Medea oyunda bir konuşmasında bu duruma da değinir: "Bizim, yani kadınların, evimizde güya tehlikelerden uzak yaşadığımızı, oysa kendilerinin ellerinde silahlarla savaştıklarını söylerler."¹³ Dolayısıyla Medea'da olduğu gibi, evlilik bir kadının duygusal bağımlılığıyla başlayan ve fiziksel bağımlılığıyla devam eden bir süreçtir. Aslında babaya bağımlı olarak doğup büyüdüğü evden çıkıp evlenerek, bir başka erkeğe, kocasına bağımlı olacağı bir eve geçer sadece. Sonuçta bir kadın için sadece aktörler değişir ve onun rolü aynı kalır. Eleştirmen Griffin, şu yorumda bulunur kadının, kocasının evindeki durumu için: "Tüm (evli) kadınlar, kocalarının evlerinde çoğu zaman dışarıdan gelen birileri olarak şüpheyle yaklaşılan yabancılardır."¹⁴

Medea bu oyunda kendi yaptığından yola çıkarak, kadınların bu tercihini ve tercihlerinin sonrasında gittikleri evde bir yabancı gibi görünmelerini şu sözlerle dile getirir: "Önce, açık arttırmaya girercesine, kendi paramızla bir koca, bedenimize bir efendi satın alırız."¹⁵ Bu konuşma Yunanistan'da bugün de yaşatılan 'drahoma' geleneğini anımsatmaktadır; buna göre, gelinin ailesi damada mal, mülk ya da para vermektedir. Ancak Medea bu geleneği çiğneyerek babasının ve

¹¹ Milton, s. 81.

¹² Euripides, *Medea*, 788-789.

¹³ Euripides, *a.g.o.*, 248-250.

¹⁴ Bkz. Stuttard, s. 22.

¹⁵ Euripides, *Medea*, 232-233.

ailesinin rızası olmadan Jason'la kaçmıştır. Nitekim Medea'nın babasını, kardeşini, ailesini ve kendi vatanını terk etme sebebi, Jason'a duyduğu önüne geçilemez sevgi ve tutkudur, yani aşktır. Ancak bu duygusal yakınlık, onu kan bağından hiç kimsenin olmadığı bir ülkeye kimsesiz bir sürgün ve yabancı gibi gitmeye ve burada Jason'a, yani kocasına, fiziksel anlamda da bağlı ve bağımlı kalmaya mecbur eder. Çünkü Medea, babasının izni ve drahoma olmadan onları terk etmiştir; bir anlamda gelenekleri ve toplumun görünmez kurallarını çiğnemiştir Medea, yüreğine tutsak olduğu Jason için ailesine başkaldırarak. Bu nedenle, daha sonra bir başka kadın için Jason tarafından terk edildiğinde, baba evine ve yurduna geri dönemez. Bu da onun oyun boyunca, Velásquez'in de dikkat çektiği üzere, ayrılık, sürgün, kovulma, parçalanma ve vatansızlık gibi kavram ve fikirleri sıkça kullanmasına neden olur.¹⁶ Çünkü kendi kan bağı olan aileden ve köklerinden, yurdundan koptuğu yetmezmiş gibi, şimdi de sığındığı evliliğinden ve yuvasından koparılmak, toplumsal düzenin ve yaşantının dışına itilmek istenmektedir.

Öte yandan bu tür toplumlarda erkeğe düşen görev, eşinin ve çocuklarının öncelikle maddi ihtiyaçlarını karşılayıp korumak ve onlara olabildiğince iyi bir yaşam alanı ve koşulları sağlamaktır. Bu durum, oyunun karşı kahramanı olarak görülebilecek olan ve Medea'yla evliyken, yaşadıkları ülkenin kralının kızıyla evlenen Jason'ın Medea'ya yaptığı şu konuşmadan da rahatlıkla anlaşılabilir:

Sırtımda bunca çare bulunmaz felaket taşıyarak İolkos'tan buralara geldiğimde, kralın kızıyla evlenmekten büyük bir kısmet çıkabilir miydi benim gibi bir sürgüne? Kafana taktığın gibi, ne seninle yatmaktan sıkıldım, ne başka bir kadını arzuladım, ne de daha fazla çocuk yapmaya heveslendim. Fazlasıyla yetiyor bana iki oğlum, şikâyetim yok. Birinci amacım, bolluk içinde rahat bir hayat yaşatmaktı ailemize. Yoksulları dostlarının bile dışladığını iyi bilirim. Çocuklarımı ailemin şanına uygun yetiştirmek, onlara yeni kardeşler vermek, hiçbirini diğerlerinden ayırmadan kucaklamak, soyumu bir arada tutarak mutlu yaşamak istiyordum.¹⁷

Bu konuşma Jason'ın kendisini haklı çıkarmak için yapmacık ve inandırıcılıktan uzak bir çabası olarak görülebilir, ancak erkeğin evlilikten ne anladığı, evliliğe ne anlam yüklediğinin göstergesi olarak da ele alınabilir. Jason öncelikle bir kralın kızıyla evlenmeyi büyük bir kısmet olarak görürken, erkeğin güce ve maddeye verdiği önemi ortaya koyar. Öyle ki erkek, yaratılıştan gelen fiziksel gücüne paralel olarak, genellikle toplum içinde konumu, varlığı ve sözüyle de güçlü olma hırısına sahiptir. Nitekim Jason Medea'ya karşı kendisini savunurken, ona bu evlilik aracılığıyla verdiklerinin ondan aldıklarından daha çok olduğunu

¹⁶ Velásquez, s. 33.

¹⁷ Euripides, *Medea*, 551-565.

söyler: “İlk olarak, barbar bir ülkede değil, Yunan toprağında yaşıyorsun. Adaletin ne olduğunu burada öğrendin ve hayatını kaba güç değil, adalet yönlendiriyor. Bilgeliğini tanıdı bütün Yunanlılar, namın aldı yürüdü. Adın bile anılmazdı bir ucunda yaşasaydın dünyanın.”¹⁸ Görüldüğü üzere, Jason’ın Medea için yaptığını söylediği şeyler, tam da ataerkil toplumun üyesi bir erkek olarak ondan beklenebilecek, duygusal anlamda büyük ölçüde zayıf, fiziksel anlamda her yönden güçlü yaşam koşullarıdır. Medea’nın aşkına aşkla, sevgisine sevgiyle, sadakatine sadakatle ve fedakârlığına fedakârlıkla karşılık verdiğini söyleyemez Jason, çünkü o bir erkek olarak, yöneticisi olduğu aileyi maddi ve fiziksel anlamda ne kadar iyi ve güvenilir koşullarda yaşatabilirse, kendisini o kadar başarılı ve muzaffer görür. Bir anlamda şöyle bir benzetme yapılabilir: İngilizcede ev anlamına karşılık gelen iki kelime vardır: ‘house’ ve ‘home’. Bunlardan ilki, yani ‘house’, kapısı, penceresi, çatısı, duvarlarıyla fiziksel bina olarak evi kasteder; ‘home’un ise o binanın içinde yaşanan ortama, diğer bir deyişle sıcaklığı ve ruhu olan aileye, yuvaya karşılık geldiği söylenebilir. Burada Jason’ın sözlerinden, erkeğin kendisini ‘house’, kadını ise ‘home’ olarak gördüğü sonucu çıkarılabilir. Bir anlamda evin büyüklüğü, sağlamlığı, gücü ve kuvveti, dışarıdan gelen tehdit ve tehlikelere karşı koyabilmesi, ayakta kalabilmesi ve devamı erkeğin sorumluluğundayken, evin içindeki huzur, mutluluk, sıcaklık ve üyeleri arasındaki uyum da kadının sorumluluğu olarak görülür.

Jason’ın eşini ve çocuklarını, yani ailesini bolluk içinde yaşatma arzusu, başlangıçta evliliği için bir bahane olarak görülebilir belki, ancak Yunan toplumunda ve benzeri erkek egemen toplumlarda erkeğe düşen görev genelde bu şekilde algılanır; evin maddi ve fiziksel ihtiyaçlarını, güvenliğini ve sürekliliğini mümkün olan en iyi koşullarda sağlamak. Üstelik oyunun sonraki kısımlarında Medea’nın kendisi de kabul eder, insanlar için ‘altının binlerce sözden değerli’ olduğunu. Burada altınla kastedilen, paranın ve onun getirdiği gücün insanlar için, özellikle de erkekler için ne denli önemli olduğudur. Bir anlamda Jason’ın ikinci evliliği için Medea’ya yaptığı savunmada yer alan zenginlik vurgusunu Medea da doğrulamış olur. Nitekim Anadolu kültüründe de “Yuvayı dışı kuş yapar.” denirken kullanılan ifade ‘yuva’dır, yani aile sıcaklığı ve birliğidir. Bir anlamda kadından evi inşa etmesi değil, evin binası içindeki sıcak yuvayı yapması beklenir. Zaten Jason da ikinci evliliğini aşk, tutku ya da duygusallık gibi ruhsal sebeplere bağlamaz. Onun Medea’yla yaptığı konuşmada tüm vurgusu, bu evlilikten sağlayacağı statü, prestij, zenginlik ve rahatlık gibi maddi faydalardır.

Medea’yla yaptığı tartışmalı uzun konuşmasının sonlarında Jason bir kez daha açık açık dile getirir, ikinci evliliğinin nedenini: “Bir kadına sahip olmak için yapmadım bu evliliği! Daha önce de söylediğim gibi, seni ve çocuklarımı

---

¹⁸ Euripides, *a.g.o.*, 536-541.

kurtarmak, onlara soylu kardeşler vererek geleceklerini güvenceye almak istedim.”¹⁹ Bir anlamda, Medea’yı aşk yönünden aldatmadığını ortaya koymaya çalışır Jason; sanki kalbiyle ona, bedeniyle yeni eşine bağlı olduğunu söyler gibidir. Eleştirmen Luschnig de bu görüştedir: “Jason, Kreon’un kızına kayıtsız kaldığını iddia ederken samimiyetinden şüphe etmeye hiçbir sebep yok görünmektedir.”²⁰ Bu görüşünü de, Jason’ın sevemeyen ve sevgi, şefkat duygularını akıl ve mantığında harmanlayıp ancak politik, faydacı, çıkarıcı ve amaca uygun olarak görebilen erkek mizacına bağlar.

Aslında Jason, Altın Post’u ele geçirmek ve babasının topraklarından kaçmak için Medea’nın ona yardım etmesinden sonra onun kendisiyle kaçmasına razı olurken de, bu faydacı ve çıkarıcı yanını sergilemiştir, çünkü Altın Post’u, Medea’nın babasının kral olduğu ülkeden alıp kendi ülkesine geri götürürse orada kral olabilecektir. Ancak aşktan gözü kör olan Medea bunu o an fark edememiştir. Çünkü tutkular alev alev tutuştururken âşık olanın ruhunu, düşünce ve sağduyu, akıl ve mantık bir avuç kül gibi savrulup uçar bir yandan diğer yana. Nitekim bu tutkuların esiri olan Medea da o an Jason’ın bu fırsatçı davranışını görememiştir. Ancak artık farkındadır Medea, Jason’ın neyin peşinde olduğunu; Aeges’la konuşmasında “Delicesine âşık olup, ihanet etti sevenlerine.”²¹ diyerek suçladığı Jason için hemen sonra, “Aslında o, krala damat olmanın şanına âşık oldu.”²² der ve Jason’ın gözünün ruhtan çok bedende, hayalden çok gerçekte, yani görünmeyen manevi duygulardan çok, görünen maddi makamlarda olduğunu açıkça dile getirir. Çünkü Jason geçmişe ve geçmişindekilere vefa duymaktan çok, geleceğini inşa etme peşindedir. Jason’ın mülke, güce ve zenginliğe olan bu düşkünlüğü, o dönemin en önemli isimlerinden Aristoteles’in şu sözüne paralellik gösterir: “Mülk ailenin bir parçasıdır, çünkü belli bir düzeyde servet olmadan ne yaşamın kendisi olabilir, ne de yaşanabilir.”²³ Görünen o ki Jason da, hayatı kendisi ve ailesi için daha yaşanabilir kılmak amacıyla mülk uğruna ikinci bir evliliğe girişmiştir. Yine tarihçi yazar Milton da Antik Yunan kültüründe bu durumla ilgili olarak şöyle der: “Eğer bir erkek kendisine daha çok servet veya nüfuz getirecek yeni bir ilişkiye girebilecek durumdaysa, karısından boşanıp yeni bir evlilik yapmak konusunda her zaman özgürdü. Bir erkeğin yıllar içinde altı ayrı eşinin olması alışılmadık bir şey değildi.”²⁴

Üstteki konuşmasında “soyumu bir arada tutarak mutlu yaşamak istiyordum” diyen Jason, bir erkek için mutluluğun, büyük ve devamlılığı olan bir aile oldu-

¹⁹ Euripides, *a.g.o.*, 593-597.

²⁰ Luschnig, s. 39.

²¹ Euripides, *Medea*, 698.

²² Euripides, *a.g.o.*, 700.

²³ Bkz. Arora, s. 1225.

²⁴ Milton, s. 82.

ğunu vurgular. Yani yeni çocuklar istemektedir Jason, var olan çocuklarıyla beraber büyüyecek yeni kardeşler. Şüphesiz ki Antik Yunan gibi, erkeklerin çoğu zaman savaşta, çocukların da sağlık nedenleriyle erken yaşta öldüğü toplumlarda, ailenin geniş olması arzu edilen bir durumdur. Kadının bu süreçteki rolüyse, o büyüklüğün parçası olan çocukları dünyaya getirmektir. Nitekim Medea ile yaptığı uzun konuşmanın sonunda şöyle der Jason: “Başka bir şekilde çocuk sahibi olmalıydı insanlar, var olmamalıydı hiç kadın cinsi. Hiçbir kötülük kalmazdı dünyada o zaman.”²⁵ Bu sözleriyle Jason, kadınların evlilikte sanki çocuk doğurmak dışında başka bir görevlerinin olmadığını ima eder. Milton’ın da belirttiği gibi, evlilikler aile içi mutluluk yaşamak ya da toplumu bozukluk ve ahlaksızlıktan korumaktan çok kahraman ırklar yetiştirmek, zenginliklerini miras olarak bırakacakları çocuklara sahip olmak ve ailelerinin adını ve büyüklüğünü devam ettirmek içindir.²⁶ Burada akla, Jason’ı doğrularcasına, Atinalı ünlü politikacı Demosthenes’in, “Evlilik çocuk yapmaktan ibarettir.”²⁷ sözü gelir. Yunan toplumunda kadın ve aileyle ilgili çalışmalarında Yalazı ve Küçükler de bu duruma paralel olarak, evliliğin Atina toplumunda kadının yasal bir biçimde doğurganlık işlevini gerçekleştirmesi ve yurttaş olarak kabul edilecek çocukları doğurması için oluşturulmuş bir kurum olduğunu ileri sürer.²⁸ Bu bağlamda Jason oyunda, bir çocuğun doğması için kadına ihtiyaç olmasa, kadın cinsine hiç gerek olmadığını söyler ve daha da ileri giderek, dünyadaki tüm kötülüklerin kaynağının kadın olduğunu adeta haykırır. Bir anlamda kadın düşmanı olur o an Jason. Bu da akla, yine Yunan mitolojisinde, kendisine emanet edilen ve açmaması söylenen kutuyu merakına yenilip açarak, sandıktan çıkan tüm kötülüklerin dünyaya yayılmasına izin veren Pandora’yı getirir ya da insanoğlunun cennetten kovulmasının sebebi olarak görülen Havva’yı.

Jason erkek gözüyle baktığında, ikinci evliliğinde sorun yaratan tek hususun Medea olduğunu görür. Çünkü iki çocuğunun annesi olan Medea’nın bilgisi olmadan kralın kızıyla, yani prensesle evlenince, Medea bu evliliğe, Jason’ın anlayamadığı boyutta büyük bir tepki gösterir. Onun bu evliliğe yönelik tepkisi büyük ölçüde kıskançlık kaynaklıdır, ancak haksızlığa uğramış olma duygusunun da bu tepkide katkısı çoktur. Nitekim “Sen bile onaylardın bu evliliği, kıskançlıktan kıvrınmasaydın.”²⁹ der Jason, Medea’ya. Çünkü onun bu evliliği kabullenmeyişini, sadece yatağını paylaşmaya yanaşmamasına bağlar: “Öyle bir hâle geldiniz ki siz kadınlar, cinsel hayatınız iyiyken havalara uçuyorsunuz mutluluktan, bozulunca da nefret ediyorsunuz bütün güzelliklerden!”³⁰ Öyle ya, evlilik erkek için

---

²⁵ Euripides, *Medea*, 572-575.

²⁶ Milton, s. 79-80.

²⁷ Demosthenes, s. 166.

²⁸ Yalazı ve Küçükler, s. 63.

²⁹ Euripides, *Medea*, 568-569.

³⁰ Euripides, *a.g.o.*, 569-572.

çoğu zaman dokunulacak bir ruhtan ziyade, dokunulacak bir bedendir ve o bedensel temasın sonucunda dünyaya gelecek olan çocuklardır; zira Yunan gibi ataerkil toplumlarda ailesinin büyüklüğü, erkeğin gururu ve gücünün göstergesidir. Oysa Medea, uğruna ailesini ve vatanını terk ettiği ve temelini aşkla, tutkuyla attığı bu evlilikte yerinin bir başka kadın tarafından alınmasına son derece hiddetlenir. Hatta oyunun daha başında Medea'nın öfkesi, Sütনেরin Lala'ya söylediği şu sözlerde ifade bulur: “Çocukları elinden geldiğince uzak tut annelerinden, kendisini öyle kaptırmış ki öfkesine! Kötü bir şeyler hazırlarcasına, gözü dönmüş bir boğa gibi bakındığını gördüm çocuklarına. Bilirim, kendine gelemecek, öfkesini birisinden çıkartana dek.”³¹ Medea'yı iyi tanıyan Sütনেরin bu sözleri, bir kadının evliliğinde ikinci plana atılmasını kabullenemeyişini açıkça resmeder. “Burada bir yuva kalmadı artık, her şey yitip yok oldu. Evin erkeği bir prensesin yatağında tutsak.”³² diyerek sözlerine devam eden Sütनेne, Jason'ın ikinci evlilik kararının ilkini yıktığını söyler. Çünkü çocuklar babasız, kadın da kocasız kalınca evlilik bozulmuş, o ev de dağılmıştır. Ancak burada Jason için kullandığı ‘bir prensesin yatağında tutsak’ ifadesi, erkeğin evliliğe duygusal ya da ruhsal değil, daha çok bedensel ve cinsel bir birliktelik olarak baktığını ifadem eder, üstü kapalı da olsa. Zaten oyunda Medea'nın biten evliliği sık sık ‘boş yatak’, Jason'ın ikinci evliliği de ‘tutku dolu yatak’ tamlamasıyla kullanılır. Nitekim Medea, olayların geçtiği Corinth'e, Jason'la beraber bir kadın ve onun eşi olarak gelerek orada anne olur. Ancak Jason onunla geçirdiği ortak geçmişi, yeni bir evlilikle inkâr ettiği gibi, Luschnig'in ifadesiyle, kadınlığı ve anneliğiyle de bir bakıma alay eder.³³ İşte o anlar Medea, bir kadın, bir eş ve bir anne olarak o evde ve o toplumda rolünün bir hiç olduğunu.

Bütün bunlar olup biterken Jason'ın hesaba katmadığı bir durum vardır: Yunan mitolojisinde büyü ve büyücü yok denecek kadar azdır, ancak en önemli büyücülerden biri karısı Medea'dır. Başlangıçta Jason'ın prensesle evliliğini şiddetle reddeden ve öfkesine hâkim olamayıp herkese lanetler okuyan Medea, kızına bir zarar vereceği endişesine kapılan kral tarafından çocuklarıyla birlikte sürgün edilir. Bunun üzerine sahte bir kabulleniş ve uysallık sergiler Medea, orada kalış süresini uzatmak ve artık karar verdiği intikam senaryosunu hayata geçirmek için. Buna istinaden, Jason'la konuşmasında ona hak verdiğini söyler: “Aklima getirince olup bitenleri, aptalca davrandığımı ve boşuna sinirlendiğimi anladım. Şimdi seni onaylıyor, bu yeni akrabalığı kurarken bilgece davrandığımı kabul ediyorum. Kararını desteklemesi, bu evliliği onaylaması, yeni geline yardımcı olmaktan mutluluk duyması gereken bendim asıl aptallık eden.”³⁴ Eleştirimen

³¹ Euripides, *a.g.o.*, 90-95.

³² Euripides, *a.g.o.*, 138-140.

³³ Luschnig, 72.

³⁴ Euripides, *Medea*, 882-888.

Griffin kadınların akıllarında olanları söylemediklerini, basit yaradılışlı erkeklerden daha karmaşık, daha duygusal ve daha tahmin edilemez bir düşünce ve duygu dünyalarının olduğunu söylerken, Medea'yı anlatır gibidir; "Erkeklerin de onlara inanmaktan ve güvenmekten başka çaresi yoktur." diyerek de Jason'ın durumunu tasvir eder bir bakıma.³⁵ Nitekim Jason, Medea'nın bu sözlerine inanır ve zafer kazanmış edasıyla Medea'ya bilgece teşekkür eder: "Yeni bir evlilik tezgâhlarında, doğaldır kadınların kocalarına kızması. Biraz zaman gerekti, ama sonunda yüreğin yumuşadı, neyin doğru olduğunu anlayarak olgun bir kadın gibi davrandın."³⁶ Bir anlamda Jason, evli bir kadının, kocasının mülk ve güç odaklı olarak yaptığı ikinci evliliğini onaylamasının olgunluk olduğunu söylerken, yaptığı evliliği olağanlaştırma çabasıdadır. Belki de Medea bu evliliği baştan kabulense, bu kadar sorun yaşanmayacaktı. Aristoteles'in "Susmak kadını yüceltir."³⁷ sözü gelir insanın aklına, Medea'nın susmamasından kaynaklanan sorunlar düşünüldüğünde. Çünkü 'susmak' eylemi, beraberinde itaati, saygıyı, kabullenmeyi ve pasifliği, yani Yunan kültüründe bir kadından beklenen başlıca özellikleri, ya da o dönemdeki adıyla meziyetleri içerir.

Öte yandan Jason, Medea'yla evlenirken ettiği yeminler ve verdiği sözlerden geri döndüğü için hiç vicdan azabı duymaz, çünkü yaptığının doğru olduğuna inanır ya da toplum onu bu inanişe teşvik eder. Oysa Medea'nın oyunda sıkça vurguladığı şey, Jason'ın evlilikleri için ettiği yeminler ve verdiği sözlerdir. Medea onu bu yemin ve sözlerden dönmekle suçlar. Çünkü Yunan toplumunda tanrıların adına yapılan yeminler bağlayıcıdır ve tutulmaması, bağlı kalınmaması hâlinde, o kişiye felaket getireceğine inanılır. Bir anlamda Medea, Jason'ın evlilik yeminine bağlı kalmayarak tanrıları incittiğini söyler ve bunun cezasız kalma-yacağını da sıkça dile getirir. Oysa Jason, öyle görünüyor ki, o yeminleri Altın Post'u elde etmek ve kendi ülkesine kral olabilmek için etmişti. Muhtemeldir ki, aynı yeminlere ikinci eşiyile olan evliliğinde de başvurmuştur. Yani modern anlamda Makyavelist davranır Jason, çünkü onun için önemli olan yola kiminle çıktığı, yolda kimi değiştiği ya da yol boyunca hangi araçları kullandığı değil, yolun sonunda varacağı hedeftir. Bu düşünce daha ziyade erkeğin toplumda güçlü olması gerektiği inancına dayandırıldığından, bu güç için erkeği hemen her şeyi yapabilme yetkisiyle donatır gibidir. Çünkü ona göre, amaca giden her yol mu-
bahtır.

Jason'ın yaptığı ikinci evliliği kendisine yapılan bir haksızlık, nankörlük ve aşağılanma olarak görerek, bunu kabullenemeyen Medea'ya bugün feministler, kadın mücadelesinin ilk isimlerinden biri olarak sık sık referansta bulunur. Çünkü Medea kadın düşmanlığıyla bilinen Antik Yunan toplumunda üç erkeği de kandırıp cezalandırır. Kendisine bu utancı yaşattığını iddia ettiği Jason'ı ve Kral

³⁵ Bkz. Stuttard, s. 13.

³⁶ Euripides, *Medea*, 910-914.

³⁷ Bkz. Aristotle, s. 117.

Kreon'u ilk önce zayıflık gösteren, teslimiyetçi ve itaatkâr bir dille kendi planına ikna eder. Bu kandırmacanın sonunda, önce Jason'ın ikinci eşini, ona hediye ettiği, altın işlemeli bir zehirli elbiseyle öldürür. Onun ölü bedenine sarılan baba Kreon da aynı zehirden ölür. İntikam hırsını yenemeyen Medea, Jason'ın canını daha çok yakmak için son hamle olarak, Jason'la evliliğinden olan iki çocuğunu da öldürür. Bu cinayetleri, bir anlamda kendi egemenlik alanı sayılabilecek evin içinde işler ve bir anlamda kadınlığının gücünü sergiler. Medea bu cinayetlerin ardından "Mümkün değildi, evliliğine ihanet ettikten sonra güzel bir hayat yaşayıp arkamdan gülmen."³⁸ diyerek intikamcı yönünü ortaya koyar. Doğru ya, Jason'a olan aşk ve tutkusunda gözü hiçbir şeyi görmeyerek babasını terk eden ve hatta kardeşini öldüren Medea, öfke ve intikam duygusunda da gözü hiçbir şeyi görmeyecek kadar zirveye çıkacaktır. Daha önce geleneklere karşı gelerek babasının evini terk eden ve erkek otoritesine meydan okuyan Medea, bu kez de aynı geleneklere başkaldırarak kocasının evini terk eder ve koca otoritesine meydan okur; daha önce babasının oğlunu öldüren Medea, bu kez de kocasının oğullarını öldürür; daha önce kendi tutkusu için vatanını terk eden Medea, bu kez de kocasının tutkusu yüzünden yuvasını terk eder, daha doğrusu terk etmek zorunda kalır. Tüm bunların sonunda Medea kaçarken, kocasının yaptığının bir ihanet olduğunu ve bunun kadınlar için yenilir yutulur bir şey olmadığını söyler. Buna karşılık Jason "Sağduyulu kadınlar için öyle, ama sana göre her şey kötü."³⁹ diyerek, kendi kararının ve yaptığının doğruluğunu savunmaya devam eder.

Sonuç olarak, bu oyundaki Jason karakteri Yunan toplumunda bir erkeğin güç ve mevki, para ve itibar kazanmak için ikinci bir evliliğe yönelmesinin örneğidir. Çünkü evliliği, ruhsal ve duygusal yanını tatmin etmekten ziyade, gücünün ve otoritesinin devam etmesi amacıyla çocuk sahibi olmak veya güç ve zenginlik kazanmak için bir araç olarak görür. Aslında Medea ile evliliğine de, onun kendisine Altın Post'u ele geçirmekte yardımcı olduğu için razı olmuştu, çünkü bu post sayesinde kendi ülkesinde krallığını geri alabilecekti. Ancak postu alıp ülkesine götürmesine rağmen kendi ülkesinde kral olamayınca, Medea'yla beraber Corinth'e kaçır. Burada Corinth kralının kızıyla evlenerek ileride kral olma şansını yakalayınca da bu fırsatı kaçırmak istemez. Yani Corinth'te bulduğu ikinci eş, ona, Altın Post'u getirerek hak ettiği hâlde kendi ülkesinde verilmeyen şeyi verir; ülkenin krallığıdır bu geç gelen şey. Gerçi bu zenginliği sadece kendisi için istemez Jason; ilk evliliğindeki çocuklarına ve eşi Medea'ya daha iyi bir gelecek sağlamak kaygısını sık sık dile getirir. Bu da erkeğin fiziksel gücünü, toplumsal statü ve ekonomik güç kazanarak sürdürmek isteğiyle açıklanabilir. Onun için önemli olan kiminle ne şartlarda evlendiği değil, o evlilik sayesinde ne kazanaacağı ve elde edeceğidir.

³⁸ Euripides, *Medea*, 1354-1355.

³⁹ Euripides, *a.g.o.*, 1369.

Trakhisli Kadınlar; Güzellik Avcısı Bir Erkek ve Onun Avı Olan Bir Kadın

Antik Yunan tiyatrosunda erkeğin ikinci bir eş tercihini irdeleyen diğer bir oyun da Sophokles'in *Trakhisli Kadınlar*'ıdır. "Sophokles'in eserleri, efsane evreninin terk edilerek, yerine dünyevi bir evrenin yerleştirildiği birey temelli tragedyalardır."⁴⁰ diyen Çokona, bu oyunda olup bitenlerin, o dönem toplumunda yaşanmış ya da yaşanabilecek olan gerçek olaylar olduğu ipucunu verir bize, oyunun Türkçe çevirisine yazdığı sunuş kısmında. Ancak bu oyunda erkek karakterin ikinci bir eş seçimi, *Medea*'da Jason'inkinden farklıdır. Bu oyunun erkek karakteri Yunan mitolojisinin gücü, kuvveti ve kahramanlıklarıyla bilinen kahramanı Herakles'tir. Daha yaygın adıyla Herkül olarak da bilinen bu kahraman, oyun başladığında Deianeira adlı bir kadınla evlidir. Herakles bu kadını, bazen bir boğa, bazen bir yılan, bazen de öküz kafalı bir insan kılığına girerek onu babasından istemiş olan nehir tanrısı Akheloos'la nişanlıyken görür ve onun güzelliğine vurulur. Kadındaki gençlik ve güzellik, hemen her erkek gibi onun da zaafıdır. Bu nedenle onun için Akheloos'la büyük bir kavgaya tutuşup onu alt ederek o güzelliğin sahibi ve kocası olur. Ne de olsa o yenilmez bir tanrı oğlu, güçlü bir erkektir.

Öte yandan, Deianeira'nın oyunun başındaki konuşmasından anlaşılacağı üzere, Herakles on beş aydır evine uğramamıştır. Kocasını sabırla, sadakatle ve umutla bekleyen Deianeira'nın bu bekleyişi, o dönemde kocaları uzun süreli savaşta olan kadınların durumunu yansıtır. "Çocuklarımızı, mülkünü ekimden hasada gören, kısmetine sapa tarla düşmüş çiftçi misali az görüyor."⁴¹ diyerek, Page duBois'in de tartıştığı o dönemin geleneksel görüşüne yer verir; bu görüşe göre, tarımsal ve insani çoğalma birbirine benzeyen eylemlerdir, toprak gibi kadınlar da, yeni bir çocuk hasadı elde etmek için kocaları tarafından ekilmelidir.⁴² Üstelik Herakles çocukları hasat olarak aldıktan sonra da nadiren görmektedir. Diğer yandan, bu bekleyiş ne kadar uzun sürerse sürsün, kadının kocasının yerine bir başka erkeğe yönelmesi yasaktır. "İyi huylu ve cesur eşimden mahrum kalacağım diye, tatlı uykumdan korkuyla uyanıyor, tir tir titriyorum."⁴³ der Deianeira, kocasını bekleyen bir kadının çilesini anlatmak için. Deianeira, "Keyif içinde zahmetsiz bir hayat yaşadıktan sonra, genç kız kadın olur ve gecelerini kocasıyla çocukları için endişeler doldurur."⁴⁴ derken de aynı sıkıntılı süreci dile getirir. *Medea*'da olduğu gibi bu oyunda da kadın, evin içinde pasif bir şekilde bekleyen, toplumda var olmak için kocasının ismine ve varlığına bağımlı olan bir karakter-

⁴⁰ Bkz. Euripides, *a.g.o.*, s. viii.

⁴¹ Sophocles, *Trakhisli Kadınlar*, 31-34.

⁴² Bkz. Freeman, s. 52.

⁴³ Sophocles, 175-177.

⁴⁴ Sophocles, 148-150.

dir. Bu bağımlılıktan dolayı olsa gerek, Deianeira'nın kocasının geri gelemeyeceğinden veya ölü olarak geleceğinden korkması. Çünkü kocasının ölmesiyle, kadının o toplum içindeki kimliği, konumu ve saygınlığı da kaybolacaktır.

Ancak mutlu haber gelir: Herakles son zaferini de kazanmıştır ve dönüş yolundadır. Ondan önce ise, savaşta köle olarak teslim aldığı bir grup kadın getirilir sarayına. Bunlardan özellikle biri dikkatini çeker Deianeira'nın; genç ve güzel, alımlı, bakımlı, asil görünüşlü ve göz alıcıdır bu kız. Belki kadınısı bir içgüdüdür, ancak "Onu görür görmez herkesten çok acıdım, yaşadığı felaketin bilincinde görünüyor."⁴⁵ derken, aslında gözleri bilmeden kocasının ikinci karısını seçmiştir o kadar kızın arasından. Sophokles oyunun bu kısmında buna dair hiçbir ipucu vermez; sanki okuyucu ya da izleyicinin düşünmesini ister. Deianeira ısrarla kızı adını, kim olduğunu, soyunu, vs. sorar. Ancak onun art arda gelen ısrarlı soruları karşısında kız hiç konuşmaz.

Deianeira yaşça ilerlemiş, çocuklar doğurup büyütmiş ve Herakles'in âşık olduğu günlerdeki gençlik ve güzelliğinden epeyce uzaklaşmıştır. Kocasının ona gençliğiyle güzelliğinden ötürü âşık olduğunu ve bu nedenle onunla evlendiğini bilen Deianeira, kocasının savaş köleleri arasında, onun eski günlerdeki güzelliğine sahip olduğu için bu kıza dikkatini yöneltmiş olabilir. Kızı sorduğu "Bakire misin sen?" sorusu, belki de bu kızın, onun kocasının da dikkatini çekmiş olabileceği veya çekebileceği endişesiyle sorulmuş bir soru gibidir. Zira böyle güzel bir kız, hele bir de bakireyse, Yunan erkekleri için ideal bir eş adayıdır. Bu nedenle kendisinin yerini alabileceği endişesiyle, bu kızın üzerine düşmüş olma ihtimali yüksektir. Bu durum oyunda o ana kadar yine hiç dile getirilmez, ancak oyun sahnelendiğinde Yunan seyircisi bu ihtimali düşünmüş olmalıdır, çünkü bu tür ilişkiler o dönem toplumunda yaygındır. Bununla beraber Deianeira, gözlelerinden süzülen yaşlara, bakışlarındaki hüzne ve acıya istinaden genç kıza acır. "Bırak o zaman saraya girsin ve istediği gibi davransın. Yaşadığı üzüntüler ona yeter, bir de ben üzmemeyim onu."⁴⁶ diyerek, kızın sarayına, daha doğrusu bir kadının gizemli ve özerk alanı olan evine kabul eder.

Ancak bu kabulden çok kısa bir süre sonra Haberci ona, "Ah ne kadar bahtsızım! Neler geldi başıma!"⁴⁷ dedirtecek bir sır verir. İçeriye kabul ettiği kız, kocası Herakles'in gözdesi, sevgilisi, hatta yeni eşidir. "Kızı kölen olması için gönderdiğine inanma. İkisi de tutkuyla kıvranırsa bu pek mantıklı değil."⁴⁸ diyen Haberci, Deianeira için bir felaketin haberini vermiştir. On beş aydır sadakatle beklediği kocasının bu kız için koca bir ülkeyi yağmaladığını ve kızın babası olan kralı bile öldürdüğünü öğrenir. Yine belki o anda, kocasının onun için sadece bir

⁴⁵ Sophocles, 312-313.

⁴⁶ Sophocles, 329-331.

⁴⁷ Sophocles, 375.

⁴⁸ Sophocles, 367-368.

canavarı öldürmüş olmasıyla, bu kız için bir ülkeyi yağmalaması arasında kıyaslama yapmış olmalıdır Deianeira. Çünkü bir erkeğin, sevdiği kız için verdiği mücadelenin zorluğu, yaşadığı tehlikenin büyüklüğü ve döktüğü kanın çokluğuyla ölçülürdü, o kıza olan sevgisi, tutkusu ve aşkı. Oyunda şiddeti, erkek gücünü ve saldırganlığını temsil eden Herakles'in bu dinmeyen tavırları, Deianeira'nın sakinliğiyle ve edilgen kabullenişle taban tabana zıttır. Az önce kızın gençlik ve güzelliği karşısında, dile getirmese de, bir endişeye kapılmış olması muhtemel olan Deianeira, bu kez tam bir hayal kırıklığı, üzüntü, kıskançlık ve umutsuzluk yaşar.

Bunun üzerine Deianeira, kızı ona getiren ancak bu gerçeği ondan saklayan, Herakles'in adamı olan Likhas'la konuşur ve ona doğruyu söylemesini emreder. Kocasının yaptığı şeye kızmadığını, çünkü bunun Eros'un işi olduğunu ve eşinin sevda hastalığına kapıldığını söyler. "Beni hiçbir şekilde aşağılamayan, zarar vermeyen bu kadına kızmaya kalkarsam akılsızlık etmiş olurum."⁴⁹ diyerek de, ılımlı ve anlayışlı, hoşgörülü ve sakin karşılar o haberi. Kocasını başka bir kadına kaptıran evli bir kadından beklenmeyecek kadar sakin bir tepkidir bu. Günümüz modern toplumlarında çoğu zaman kabul edilemeyecek olan bu tür bir ilişki, aslında Antik Yunan'da yasalara göre doğru olmasa da uygulamada var olan ve kadınların anlayışla karşılamaları beklenen bir durumdu. Nitekim Likhas da Deianeira'nın bu anlayışından etkilenir ve dürüstçe gerçeği itiraf ederek, Haberciyi doğrular. Ancak şu tavsiyede bulunur Deianeira'ya: "Senin ve kocanın ortak iyiliği için kadını kabullen ve daha önce kocana verdiğin sözleri tutmaya özen göster."⁵⁰ Bu konuşma, Yunan toplumunda erkeklerin ikinci bir evliliğe yasal olarak değilse de bireysel olarak hakları olduğuna inanıldığını göstermektedir.

Bir kadının ve kocasının, ikinci bir kadınla olan evlilikten ne gibi ortak bir iyiliği olabilir ki? 'Kabullenmek' kelimesi burada, kadının kendisine dayatılan bir durumu, istemese de kabul etmesi anlamına geldiği için, doğru seçimdir. Yine Aristoteles'in "Susmak kadını yüceltir." sözü gelir akla, Deianeira'nın bu evliliğe sessiz ve tepkisiz kalarak, yüce bir davranış göstermesi beklenirken. Deianeira'yı bu evliliği kabullenmeye davet eden Likhas konuşmasını şöyle bitirir: "Herakles her zaman ve her yerde galip geldiği hâlde, bu kıza olan aşkına yenik düştü."⁵¹ Likhas sanki Herakles tarafından, Deianeira'yı ruhen ve bedenen, aklen ve fikren bu evliliğe hazırlamakla görevlendirilmiş gibi davranır. Deianeira da şu cevabı verir ona ve sakin, olgun, anlayışlı, hoşgörülü tavrını sürdürür: "Ben de senin gibi düşünüyorum ve öyle davranacağım. Ne sevda illetiyle başa çıkılabilir, ne de benden güçlü tanrılara karşı koyabilirim."⁵²

⁴⁹ Sophocles, 446-448.

⁵⁰ Sophocles, 485-487.

⁵¹ Sophocles, 488-489.

⁵² Sophocles, 490-492.

Ancak Deianeira'nın başlangıçtaki bu kabullenışı, kısa bir süre sonra yerini kaygı ve endişeye, Herakles'in gönlündeki ve evindeki tahtından olacağı korkusuna bırakır. Oyun boyunca sık görülen bu değişim ve değişiklikler, sanki hayatın da değişkenliğine işaret eder. Williams ve Weimer, bu oyunun İngilizce çevirisine koydukları giriş kısmında, tam da buna değinirler.⁵³ Hızlı ve ani bir şekilde karar değiştiren Deianeira'nın duyduğu bu korku, onu bu duruma çare aramaya iter. "Genç kızı – daha doğrusu genç kadını – gemilerin aşırı yükleri misali, yüreğimi boğan çekilmez bir yük gibi kabullendim. Şimdi aynı yatakta, ikimiz de kocamın bizi koynuna almasını bekleyeceğiz."⁵⁴ diyerek, içinde bulunduğu durumun kabul edilemezliğini, Trakhisli kadınlardan oluşan koroyla paylaşır: "Ona kızmak istemesem de, kocasının sevgilisiyle aynı evde yaşamaya, aynı yatağı paylaşmaya hangi kadın razı olabilir?"⁵⁵ Bu ikileme, günümüz değerleri, yargıları ve uygulamaları açısından bakılırsa, modern toplumlarda bu tür bir uygulamanın yeri olmadığı söylenebilir. Ancak bu durum, kültürden kültüre, toplumdan topluma da değişiklik gösterir. Öte yandan, oyunun sahnelendiği M.Ö. 450'lü yıllarda evliliklerin genellikle çocuk yapmak için gerçekleştirildiği ve erkeklerin 30, kadınların ise 15'li yaşlarda evlendiği göz önüne alınırsa, Herakles gibi güçlü kuvvetli bir erkeğin de genç bir kıza ilgi duyması o dönemde normal karşılanmış olmalıdır. Nitekim Çokona, Herakles'in duygusal değil, cinsel tutkulara dayanan ilişkiler kurduğunu ifade eder.⁵⁶ Bu yorumu destekleyen en önemli ifadelerden biridir Deianeira'nın kendi sözü: "Herakles bugüne kadar birçok kadınla yattı. Hiçbirine bir laf söylemedim, hakaret etmedim."⁵⁷ Görünen o ki, Deianeira kocasının evin dışındaki hayatında birçok kadınla ilişkisi olduğunun farkında olduğu hâlde bunlara ses çıkar(a)maz. Çünkü o dönemde erkeğin dışarıdaki hayatında sevgililerinin olması olağan bir durumdur. Ancak söz konusu durum, aynı yatağı, aynı evi bir başka kadınla paylaşmak olunca, bir kadının bu durumu Antik Yunan'da bile kabullenmesi zor görünmektedir.

Deianeira başına gelenleri şu an daha iyi görebilmektedir ve erkeklerin genç kızlarla olgun kadınlar arasındaki tercihleriyle ilgili sözleriyle, Herakles'e hak verir gibidir: "Kızın gençliği çiçek açarken ben pörsüyorum. Erkekler de arzuyla tutuşan elleriyle kokulu çiçekleri koparıken, olgun meyveleri bir kenara iterler."⁵⁸ Deianeira farkındadır, erkeklerin ve elbette kocasının, genç ve çekici bir kız dururken, kendisi gibi yaşlanmış ve çekiciliğini kaybetmiş bir kadına bakmamacığının. Çünkü Yunan toplumunda erkek çoğu zaman, ilişki ve evliliğinde ruhtan ve aşktan, manevi bağlardan ziyade bedene ve görünüşe, maddi bağlara bağlı

⁵³ Williams ve Weimer, s. 4-5.

⁵⁴ Sophocles, 536-540.

⁵⁵ Sophocles, 544-546.

⁵⁶ Bkz. Sophocles, s. x.

⁵⁷ Sophocles, 460-461.

⁵⁸ Sophocles, 547-548.

olarak değer verir, gözünün ve gördüklerinin etkisiyle yapar seçimini. Bu yüz-dendir, bir kızla evleneceği zaman, kızı bir kez görüp beğendiği takdirde, onunla değil de babasıyla konuşup anlaşarak evliliğe karar vermesi. Dolayısıyla gençlik ve güzellik, yani büyük ölçüde beden saplantılı erkek doğası, Deianeira'nın da farkında olduğu gibi, yaşı geçen ilk eşin yeni ve genç bir eşe göre ikinci planda kalmasıyla sonuçlanır. Çağının kadın imajına uygun bir karakter olan Deianeira, bundan dolayı da sürekli olarak güzelliğiyle ilişkili edilgen bir korku içindedir. Hatta üstteki sözlerine şöyle devam eder Deianeira: "Herakles benim sadece kocam, onun erkeği olacak diye korkuyorum."⁵⁹ Bunlar evli bir kadının dudaklarından, daha doğrusu yüreğinden dökülebilecek en dramatik sözler olsa gerek. Kocasının, kendisinden boşanmayacağını düşünen Deianeira, yine de eve köle olarak getirilen o kızın, kocasının sevgilisi ve yatak arkadaşı olacağından ve kendisinin o yatakta yer bulamayacağından korkar. Burada akla *Medea*'da terk edilen eş için kullanılan 'boş yatak', yeni ve genç eş için kullanılan 'tutkulu yatak' imgeleri gelir. Belki yasalara göre Deianeira, yine Herakles'in eşi olarak kalmaya devam edecektir, ancak evin erkeğinin, evindeki kölelerle veya dışarıdaki kadınlarla, evlenmesi de ilişkiye girmesine olanak tanıyan Yunan töreleri ve kanunları, günümüzle kıyaslandığında, kadını hem eve hem de kocasına mahkûm etmiş sayılabilir. Kadının, kocasının kararına saygı duymaktan başka şansı yok gibidir.

Kocasının ikinci evliliğini kabullenemeyip onun ikinci karısını ve çocuklarını öldürecek kadar gözü dönen *Medea*'dan farklı olarak Deianeira, evinde köle olarak bulunan ikinci eşi öldürmeyi istemez, çünkü onda gördüğü hüznü ve mahzun bakışlar, bir kadın olarak onu derinden etkilemiş ve onun bu evlilik konusunda masum olduğuna inandırmış gibidir. Deianeira bunun yerine, kocasını geri kazanmak ister. Çokona'nın ifadesiyle, kocasına bağımlı bir kadın olan Deianeira, bütün enerjisini onun aşkını kazanmaya harcar.⁶⁰ Ancak muhtemelen bunu sevgisiyle, tutkusuyla, fiziğiyle, mantığıyla veya herhangi bir yolla yapamayacağını bildiğinden, bir tür büyüye başvurur: "Sadece genç kızı unutturarak kocamı yeniden kazanmak için büyüye başvurdum."⁶¹ Kocasını Herakles'e, tören günü giymesi için kendisinin ördüğü bir gömlek gönderir, daha önce kocasının öldürdüğü bir canavarın kanını gömleğe sürerek. Bunu da, canavarın şu sözüne istinaden yapar: "Yarımdan akan pıhtılaşmış kanı toplarsan, kocan ömür boyu sana bağlı kalacak, hiçbir kadını senden fazla sevemeyecek."⁶² Ancak tutkuları ve hırsıyla hareket eden Deianeira, o canavarın bunu Herakles'ten intikam almak için yaptığını düşünemez. Çünkü tutku ve hırs aklı zapt ettiğinde, *Medea*'nın Jason'la kaçmasında olduğu gibi, mantık ve düşünce çoğu zaman kaybolur. Konstantin'in kendi incelemesinde belirttiği gibi, kişinin tutkularını ve hırslarını kontrol

⁵⁹ Sophocles, 550-551.

⁶⁰ Bkz. Sophocles, *a.g.o.*, s. x.

⁶¹ Sophocles, 585-586.

⁶² Sophocles, 574-577.

edememesi, bir tür zayıflık göstergesidir ve bu, Antik Yunan'da kadınların karakteristik özelliği olarak hayal ediliyordu.⁶³ Yunan tarihçi Plutarkhos da öfke kontrolüyle ilgili bir yazısında, kadınların öfkeye daha kolay ve çabuk kapıldıklarını ifade eder, bunu da zayıf doğalarına bağlar.⁶⁴ Nitekim Medea gibi, Deianeira'nın da aklına iş işten geçtikten sonra böyle bir ihtimal gelir.

Bu gecikmenin sonrasında, Deianeira'nın iyi niyetle yaptığı bu girişim, kocası Herakles'in ölümüyle sonuçlanır. Zira bu gömleği giyince, Medea'nın hediye ettiği gelinliği giyip zehirlenen ve ölen yeni eş gibi, Herakles de zehirlenerek ölür. Kralların, canavarların ve tanrıların yenemediği Herakles, karısının gönderdiği gömleğe, daha doğrusu onun tutkusuna ya da kocasını paylaşmak istememesine sebep olan kıskançlığına yenilir. İstemeyerek de olsa kocasını öldüren Deianeira ise, bu acıya dayanamaz ve pişmanlık içinde kendisini öldürür. İntihar için yer olarak, Herakles ile beraber yattığı ve evliliklerinin simgesi olan yatağı seçer. Artık kocası olmadığına göre, kendisinin de olması anlamsız diye düşünür ve "Hoşça kalın gerdek odamla gelinlik yatağım."⁶⁵ diyerek, keskin bir kılıcı tam kalbinin ortasına saplar.

Sonuç

Sonuç olarak görülmektedir ki, güç, iktidar ve zenginlik gibi beklentilerle ikinci bir evlilik yapan Jason, Yunan toplumunda erkeğin güce verdiği önemi gösterirken; gençlik ve güzellik gibi fiziksel beğenilerle ikinci bir eş seçen Herakles, erkeğin görseleliğe olan düşkünlüğünü yansıtır. Sonuçta erkek, fiziksel gücü olan maddeci bir varlıktır ve onun bu yönünün tercihlerinde, kararlarında, eylemlerinde, seçimlerinde ve evliliklerinde önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Bu yönüyle eşlerinden farklıdır her iki erkek de; çünkü hem Medea hem de Deianeira kocalarına aşkla ve tutkuyla, ruhlarıyla ve bedenleriyle bağlıdır, daha doğrusu bağımlıdır. Kocalarının onları evliliklerinde ikinci plana itmelerini her ikisi de bu yüzden kabullenemezler. Her iki kadın da kocaları tarafından, sanki bir ganimet gibi bir savaşın ve bir mücadelenin ardından kazanılır; kendi memleketlerinden yabancı bir memlekete getirilir; bir süre sonra kocalarının, onların yerine daha genç bir kadını tercih ettiğini öğrenirler. Kadınlar başlarına geleni kabullenemezler, çünkü evliliğe yüreklerini ve ruhlarını, bedenlerini ve kimliklerini koyarlar; erkekler ise evliliğe sanki sadece bedenlerini ve akıllarını koyar gibidirler. Kıskançlık, korku, kandırılmışlık, aldatılmışlık, yalnızlık ve sonuç olarak öfke sarar kadınların ruhunu. Kocalarının bu tavırlarına cevaben, her ikisi de

---

⁶³ Konstan, s. 58.

⁶⁴ Plutarkhos, s. 98.

⁶⁵ Sophocles, 920-921.

zehirli bir elbise gönderirler. Ancak Medea bunu bilinçli olarak ve kasten yaparken, Deianeira istemeden ve bilinçsizce yapar.

Her iki oyundaki erkek karakterler ise eşlerinin fedakârlıklarını, bağlılıklarını ve aşklarını görmezden gelirler. Söz konusu şey erkek egemen toplumda güç ve zenginlik, güzellik ve gençlik olunca, her iki erkek de evli oldukları eşlerinin yerine yeni bir eş getirmekten çekinmezler. Bu da Antik Yunan'da erkeğin bir ilişkide beden, kadının da ruh işlevi gördüğü şeklinde yorumlanabilir. Daha önce yapılan 'house' ve 'home' benzetmesinde olduğu gibi, erkeğin evliliğe sığınma, barınma ve korunma amaçlı bir ev, güvenlik, gelir, geçim ve prestij gibi maddi unsurlar katabileceğine, yani ilişkiye bir nevi beden olabileceğine inanılırken; kadının da bu evliliğe sıcaklık, huzur, heyecan, saygı, sevgi ve birlik gibi manevi unsurlar katabileceği, yani ilişkiye bir nevi ruh olabileceği öngörülmektedir. Bu da erkeğin evlilikte beden, yani güç ve güzellik; kadınınsa ruh, yani aşk ve sevgi aradığı şeklinde yorumlanabilir. Buna paralel olarak, Jason'la Herakles'in ataerkil toplumun temsilcisi iki erkek olarak ikinci evlilik tercihleri de, sırasıyla güç ve güzellik kaynaklıdır.

Kaynakça

- Arora N.D, *Political Science for Civil Services Main Examination*, Tata McGraw-Hill Education, Columbus, 2010.
- Demosthenes, *Speeches 50-59*, (Çev. Victor Bers), University of Texas Press, Texas, 2003.
- Euripides, *Elektra*, (Çev. Yılmaz Onay), Eski Yunan Tragedyaları, Mitos-Boyut Tiyatro Yayınları, İstanbul, 2008.
- Euripides, *Medea*, (Çev. Ari Çokona), Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.
- Freeman Sara & Maya Roth, *International Dramaturgy: Translation & Transformations in the Theatre of Timberlake Wertenbaker*, Peter Lang, London, 2008.
- Gerson Lloyd G. (ed.), *Aristotle: Politics, Rhetoric and Aesthetics*, Taylor & Francis, Abingdon, 2009.
- Konstan David, *The Emotions of the Ancient Greeks: Studies in Aristotle and Classical Literature*, University of Toronto Press, Toronto, 2006.
- Luschnig C.A.E., *Granddaughter of the Sun: A Study of Euripides' Medea*, Brill, Boston, 2007.
- Milton Don, *Polygamy and Monogamy*, Born Again Publishing Inc., Gilbert, 2009.
- Nevett Lisa C., *House and Society in the Ancient Greek World*, Cambridge University Press, Cambridge, 2001.

- Plutarch, *Plutarch's Moralia – VI*, (Çev. W. C. Helmbold), Harvard University Press, Cambridge, 1962.
- Solski Ruth, *Ancient Greece Gr 4-6*, On the Mark Press, Napanee, 2007.
- Sophokles, *Trakhisli Kadınlar*, (Çev. Ari Çokona), Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.
- Stuttard David (ed.), *Looking at Medea: Essays and A Translation of Euripides' Tragedy*, A & C Black, Edinburgh, 2014.
- Velásquez Eduardo A., *Nature, Woman and the Art of Politics*, Rowman & Littlefield, Lanham, 2000.
- Sophocles, *Women of Trachis*, (Çev. Williams C. K. & Gregory Weimer Dickerson), Greek Tragedy in New Translations, Oxford University Press, Oxford, 2001.
- Wilson Nigel, *Encyclopedia of Ancient Greece*, Routledge, Oxford, 2013.
- Yalazı Esra & Sultan D. Küçüker, “Ksenophon'un *Oikonomikos* Adlı Eserinde Evlilik ve Kadına Yaklaşım”, *Archivum Anatolium*, 9/2, 2015, ss. 57-79.

ÖZGEÇMİŞLER

AYŞEN SATIR REYHAN:

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Çevre Bilimleri Anabilim Dalı'nda 2011 yılında doktor unvanını aldı. Çeşitli uluslararası projelerde Avrupa Birliği müzakere sürecinde fiilen görev alan Dr. Ayşen Satır Reyhan, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nda 13 yıl çalıştıktan sonra 2014 yılında Hitit Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Kent ve Çevre Bilimleri Anabilim Dalı'na yardımcı doçent olarak atandı. Sürdürülebilir üretim ve tüketim, İklim, yeşil ekonomi, çevresel bilgi, kent ve çevre ekonomisi konularında çeşitli akademik yayınları bulunmaktadır.

e-posta: aysensatireyhan@hitit.edu.tr

HAKAN REYHAN:

Ankara Kurtuluş Lisesi'ni bitirdi. Gazi Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü'nden mezun oldu. Gazi Üniversitesi'nde "Siyaset Bilimi", Hacettepe Üniversitesi'nde "İnkılap Tarihi" yüksek lisansı yaptı. Doktorasını Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Sosyal Çevre Bilimleri" alanında gerçekleştirdi. 2012 yılından itibaren Hitit Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümünde öğretim üyesidir. Özellikle politik ekoloji, yeşil siyasal düşünceler, kentleşme, Türk siyasal hayatı ve Türk siyasal düşüncesi konularında çalışmaları vardır.

e-posta: : hakanreyhan@hitit.edu.tr

AYGÜL KILINÇ:

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Doktora Programında “Türkiye Cumhuriyet’inin ‘Kuruluş’ Sürecinde (1923-1950) Kentsel Politikalar” başlıklı tez çalışmasıyla 29 Ocak 2013 tarihinde “Doktor” olmuştur. Artvin Üniversitesi Hopa İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümünde 15 Haziran 2013 tarihinde öğretim üyesi olarak (yardımcı doçent doktor unvanıyla) çalışmaya başlamıştır. Akademik ve idari görevleriyle aynı kurumda çalışmaya devam etmekte olan yazar, akademik çalışmalarını, ana hatlarıyla “kentsel politika”, “kentsel planlama” ve “kentsel siyaset” alanlarında sürdürmektedir.

e-posta: aygulkilinc@hotmail.com

MURAT YILMAZ:

İlk öğrenimini Ankara Çizmeci İlköğretim Okulunda, lise eğitimini ise Ankara Mimar Sinan Süper Lisesinde tamamladı. 2010 yılında Kırıkkale Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümünden lisans, 2013 yılında Adnan Menderes Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalından “Kamu Yönetiminde Katılım: Modeller ve Türkiye’de Yerel Düzeyde Uygulamalar” başlıklı tezi ile yüksek lisans derecesi aldı. Halen doktora eğitimini Ankara Üniversitesi SBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Yönetim Bilimleri Anabilim Dalında sürdürmektedir.

e-posta: muratyilmaz@adu.edu.tr

YAVUZ ÇELİK:

1972 yılında Sakarya’da doğmuş, ilk ve orta öğrenimini bu şehirde tamamlamıştır. 1989 yılında Ankara Anadolu Meteoroloji Meslek Lisesi’nden mezun olan Çelik, 1995 yılında Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi’ne bağlı İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü’nden mezun olmuştur. Aynı yılın sonunda aynı bölümde araştırma görevlisi olarak göreve başlayan Çelik, Bertolt Brecht ve Epik Tiyatrosu başlıklı seminer çalışmasını 1998 yılında, Epik Bir Oyun Yazarı Olarak John Arden başlıklı yüksek lisans çalışmasını da Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’ne bağlı İngiliz Kültürü ve Anabilim Dalı’nda 1999 yılında tamamlamıştır. Aynı yerde 2005 yılında İngiliz Tiyatrosunda Toplumsal ve Tarihsel Boyutlarıyla Sansür başlıklı doktora çalışmasını tamamlayan Çelik, 2006 ile 2010 yılları arasında Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi’ne bağlı İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü’nde yardımcı doçent unvanıyla görev yapmış, Haziran 2010’da Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi’ne bağlı İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü’nde aynı unvanla göreve başlamıştır. Halen bu birimde görevini yürüten Çelik’in, çeşitli dergilerde edebiyat ve tiyatro alanında yazıları ve dille ilgili kitapları bulunmaktadır.

e-posta: yavuzcelik@gazi.edu.tr